

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Lastensuojelulaitoksessa lapsen asiakirjoihin tehtävä kiinnipitoa koskeva kirjaaminen

Lintunen, Iina Maaria

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

2016 Leppävaara

Laurea-ammattikorkeakoulu
Leppävaara

Lastensuojelulaitoksessa lapsen asiakirjoihin tehtävä kiinnipitoa koskeva kirjaaminen

Iina Maaria Lintunen
Tulevaisuuden tietojohdaminen
sosiaali- ja terveysalalla
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2016

lina Maaria Lintunen

Lastensuojelulaitoksessa lapsen asiakirjoihin tehtävä kiinnipitoa koskeva kirjaaminen

Vuosi

2016

Sivumäärä

98

Tämä opinnäytetyö käsittelee lastensuojelussa lapsen asiakirjoihin tehtävää kiinnipidon kirjaamista. Kirjaaminen sosiaalihuollossa on ajankohtainen aihe. Sosiaalihuollon, myös lastensuojelun kirjaaminen on muutoksessa kansallisen hankkeen myötä. Kansallisen muutoshankkeen tarkoituksena on rakenteistaa ja määrämuotoistaa kirjaaminen, jolloin tiedon käytettävyys ja hyödynnettävyys lisääntyy. Yhtenäisillä kirjaustavoilla pyritään myös osallisuuden lisääntymiseen ja asiakkaiden oikeusturvan parantamiseen.

Lastensuojelun työntekijöiden kirjaamisvelvoite on ehdoton. Tämä tarkoittaa, että työntekijöillä on velvollisuus kirjata tietoja sijoitetusta lapsesta. Kirjaamisvelvollisuus koskee myös rajoitustoimenpiteitä ja niiden kirjaamisesta säädetään Lastensuojelulaissa erikseen. Rajoitustoimenpiteenä kiinnipittäminen on lastensuojelun viimesijainen toimintakeino, joka voidaan kohdistaa lastensuojelulaitokseen sijoitettuun lapseen. Lastensuojelulain mukaan kiinnipittämisen tarkoituksena on rauhoittaa itselleen, muille tai omaisuudelle vakavasti vaaraksi oleva lapsi. Kiinnipitoa saa käyttää vain silloin, kun tilanne sitä välttämättä vaatii ja vain silloin kun muut sosiaalityön keinot eivät ole toimineet. Kiinnipittäminen on eettisesti haasteellinen työmuoto, jolloin opinnäytetyöhön on vahvasti otettu mukaan sosiaalialan ammattietiikan kehys.

Tämän opinnäytteen tarkoituksena on ollut tarkastella kiinnipidon kirjaamisen nykytilaa. Opinnäytetyön tehtävänä on ollut luoda käsitys kiinnipidon kirjaamisen sisällöstä huomioon ottaen lain antamat määräykset ja sosiaalialan eettiset käytänteet. Opinnäytetyön aineisto on kerätty MORFEUS-hankkeeseen osallistuneesta kunnasta. Aineiston keruuseen osallistui lastensuojelulaitoksen henkilökuntaa, jolla on ääritilanteessa mahdollisuus kiinnipittämiseen. Aineisto on laadullinen ja kerätty kuvitteelliseen tapausesimerkkiin pohjautuen niin, että tapausesimerkki oli jokaiselle osallistujalle sama. Aineistona saatiin kiinnipidon kirjauksia, joille on opinnäytetyön puitteissa tehty sisällön analyysi. Aineistona saadut kiinnipidon kirjaukset ovat toisistaan eroavaisia ja erityyppisiä. Aineistosta käy ilmi, että osallistuneille työntekijöille kirjaamisessa tärkeää on lapsen äänen kuuluvaksi saattaminen sekä lapsen että työntekijän oikeusturvan toteutuminen. Kiinnipidon kirjaaminen koetaan kuitenkin haasteelliseksi ja määrämuotoiselle kirjaamiselle on tarvetta.

Opinnäytetyön tuloksena luotiin toteuttamissuositus, jolla kiinnipidon kirjaamisen sisältöjä voitaisiin yhtenäistää ja edesauttaa vastaamaan sosiaalialan ammattietiikan mukaisia edellytyksiä sekä lain asettamia velvoitteita. Lisäksi kiinnipidon kirjaamisen kokonaisuuteen on kiinnitetty erityistä huomiota. Opinnäytetyön tuloksena on koostettu kiinnipidon kirjaamisen lomakepohjainen toteuttamissuositus, jota voidaan käyttää työyhteisöissä kiinnipidon kirjaamisen yhtenäistämiseen. Lisäksi opinnäytetyö pyrkii nostattamaan laajempaa keskustelua kirjaamisen merkityksellisyydestä ja niistä konteksteista, joita tähän ilmiöön liittyy.

Asiasanat: lastensuojelulaitos, rajoitustoimenpide, kiinnipittäminen, kirjaaminen, kirjaamisen yhtenäistäminen, tiedonmuodostaminen, ammattietiikka, MORFEUS-hanke

Iina Maaria Lintunen

Documenting holding as a restriction procedure in a child welfare facility

Year 2016

Pages

98

This thesis is about documenting holding as a restriction procedure in a child welfare facility. Documentation is a timely topic in social welfare. Documentation is in transformation in social welfare as well as in child welfare due to a national project. The national project aims to structure and define documentation, so that information will be more useful and utilizable. Structured and unified documentation also aims to increase clients' involvement and to improve their protection under law.

Child welfare workers have an unconditional obligation to document the holding processes. This means that workers have an obligation to document information about a child fostered by Social Services. The obligation to document concerns also documenting restrictive measures in child welfare facilities and it is determined by the Child Welfare Act. Holding as a restrictive method is considered as the final act that can be done on a child in foster care. According to the Child Welfare Act physical holding as a restrictive measure aims to calm down a child who is in danger to himself, to others or about to seriously damage property. The Child Welfare Act allows holding as a restrictive measure to be used only when other means of social work have no impact on the child. Holding as a restricting action is ethically challenging, which brings a strong view from social welfare's professional ethics to the thesis.

The purpose of this thesis has been to examine the current state of documenting holding as a restrictive measure. The task has been to create an understanding of the contents of the documents taking into consideration the regulations of the law and the professional ethics in social welfare. This thesis is a part of MORFEUS project and its material has been collected from a participating municipality where the participating child welfare workers have the right to use holding as a restrictive method. The approach is qualitative and the material has been collected based on a fictive case of a holding. The material is collected by using the same case for all of the participants. Documents received as material were analyzed using content analysis. The documents received were varied in content and diverse in style. The analysis shows that bringing the child's voice to the document is important as well as protecting the rights of children and workers themselves. Documenting a holding as a restrictive measure was seen difficult. There seems to be a need for structured documentation.

As an outcome of this thesis a form model was created. The form model can be used to standardize documentation and to help take into account the regulations of the law and the professional ethics in social welfare. Also the ensemble of documenting a holding as a restricting measure has been noted. The model can be used in work communities to unite the way of documenting. This thesis aims to raise a wider conversation about the meaningfulness of documentation and about the contexts around this phenomenon.

Keywords: child welfare facility, restrictive action, holding, documentation, standardization of documentation, knowledge formation, professional ethic, MORFEUS project

Sisällys

1	Johdanto.....	7
2	Teoreettinen viitekehys.....	12
2.1	Tiedonmuodostus kirjaamisen taustalla.....	13
2.1.1	Sosiaalialan ihmiskäsitys tiedonmuodostuksen tukena	15
2.1.2	Ammattieettinen ajattelu osana tiedonmuodostamista	17
2.2	Kiinnipitäminen lastensuojelulaitoksessa	22
2.2.1	Lastensuojelua ohjaavat säädökset ja Lasten oikeuksien sopimus	22
2.2.2	Rajoitustoimenpiteet lastensuojelussa	24
2.2.3	Rajoitustoimenpiteenä kiinnipitäminen	27
2.3	Tiedon kirjaaminen lastensuojelussa	33
2.3.1	Lastensuojelun kirjaamisen perusteet.....	33
2.3.2	Kiinnipidon kirjaaminen	37
2.3.3	Kirjaamisen tulevaisuus	41
2.4	Teoreettisen viitekehyksen yhteenveto	42
3	Tutkimuksen tehtävät	45
4	Tutkimuksen toteutus	46
4.1	Menetelmä.....	46
4.2	Tutkimusympäristö.....	48
4.3	Aineiston kerääminen ja analysointi.....	49
4.3.1	Aineiston keruun toteutus	49
4.3.2	Tapausesimerkki	51
4.3.3	Aineiston analyysi	52
5	Tulokset.....	54
5.1	Kiinnipidon kirjaukset	54
5.2	Kiinnipidon kirjaamisen toteuttamissuositus.....	61
5.3	Kiinnipidon kirjaamisen huomioiminen kokonaisuutena.....	66
5.4	Tulosten yhteenveto	69
6	Johtopäätökset	71
6.1	Tulosten tarkastelua.....	72
6.2	Eettiset lähtökohdat	76
6.3	Luotettavuuden tarkastelu	78
6.4	Jatkokehittämisehdotukset.....	81
	Lähteet	83
	Kuvat	89
	Liitteet.....	90

Tämä opinnäytetyö käsittelee kiinnipidon kirjaamista. Kiinnipitäminen on yksi lastensuojelun radikaaleimmista rajoitustoimenpiteistä: kiinnipitäminen puuttuu lapsen perusoikeuteen fyysisestä koskemattomuudesta. Kirjaamisella tapahtunut tuodaan näkyväksi (Laaksonen, Kääriäinen, Penttilä, Tapola-Haapala, Sahala, Kärki & Jäppinen 2011, 5-7). Voidaan sanoa, että kirjaamisella rajoitustoimenpiteen käyttöä oikeutetaan (Tarkkinen & Forsberg 2013). Kuitenkin kiinnipitämisen ja sen vaikutusten tutkiminen on Suomessa lähes olematonta. Muutoinkin lastensuojelun tutkimus on Suomessa hajanaista ja koordinoimatonta perustuen pitkälti selvityksille ja opinnäytteille (Toimiva lastensuojelu 2013, 51-52). Kirjaamisen uusien tuulien, kuten KanSa-hankkeen, puitteissa kirjaamiseen tullaan kiinnittämään enenevässä määrin huomiota. Etenkin rajoitustoimenpiteiden ja kiinnipitämisen kirjausten sisällön tutkimus on olematonta. Kuitenkin niinkin radikaalin toimenpiteen, kuin kiinnipitäminen, kontekstissa kirjaamisen tulisi olla korostetun tärkeässä asemassa.

Kiinnipitäminen on lastensuojelulain mukainen viimesijainen rajoitustoimenpide, jonka tarkoituksena on rauhoittaa itselleen, muille tai omaisuudelle vakavasti vaaraksi oleva lastensuojelulaitokseen sijoitettu lapsi (laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010). Kiinnipitämisellä tarkoitetaan lapsen uhkaavaan tai aggressiiviseen käytökseen, tuskaisuuteen tai sekavuuteen puuttumista fyysisellä kiinnipitämisellä, jonka lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilökunta tai johtaja toteuttavat (Räty 2015, 582). Käytännössä kiinnipitämisellä estetään esimerkiksi lapset potkut, pureminen tai lyöminen silloin, kun rauhoittuminen ei muin keinoin enää ole mahdollista ja kiinnipitäminen on nähtävissä viimesijaisena keinona välitöntä puuttumista vaativaan tilanteeseen (Saastamoinen 2010, 235). Lapsen näkökulmasta kiinnipidossa on kyse voimakkaita tunnereaktioita herättävästä kokemuksesta, joka pitkänkin ajan jälkeen nostattaa tunteita (Ekholm 2013, 21-21). Työntekijöissä kiinnipitäminen herättää ristiriitaisia kokemuksia ja emotionaalisesti sekä fyysisesti kuormittava kiinnipitäminen on koettu jopa arveluttavana työmuotona (Hoikkala 2014, 12-13).

Sosiaalihuollossa ja lastensuojelussa kirjaaminen voidaan nähdä vaikuttavuuden, työn laadun ja kehittämisen välineenä. Kirjaaminen on työn tekemistä näkyväksi. Hyvä ja huolellinen kirjaaminen on merkityksellistä asiakkaan edun näkökulmasta sekä tärkeä osa lasten ja työntekijöiden oikeusturvaa (Laaksonen ym. 2011, 5-7, 10-11). Lastensuojelun lakiin perustuva kirjaamisvelvoite on ehdoton (Kunnalliset lastensuojelupalvelut, valtakunnallinen valvontaohjelma 2013-2014, 49), jolloin kirjaaminen on nähtävissä ristiriitaisestikin pakolliseksi mutta samalla merkitykselliseksi ja luonnolliseksi osaksi työtä. Kokemusasiantuntijoiden mukaan kirjattu usein myös ohjaa ammattilaisten suhtautumista asiakkaisiin (Toimiva lastensuojelu

2013, 37) jolloin kirjaamisen ja tehtyjen kirjausten merkityksellisyys myös suhteessa asiakkaan kohteluun korostuu.

Kirjaaminen on prosessi, jossa kirjaaja tekee tapahtuvista tilanteista havaintoja ja käsitteellistää niitä kirjaukseensa. Kirjaaminen ei ole koskaan irti kirjaajastaan, vaan kirjauksia tehdessä tapahtumat saavat tietyn merkityksen. (Kääriäinen 2003, 148-149.) Kirjaaminen on aina valintojen tekemistä ja tällöin myös vallankäyttöä (Laaksonen ym. 2011, 11-12). Vallankäytön elementit kirjaamisessa suuntaavat katseet luonnollisesti eettisiin kysymyksiin: kuinka varmistetaan oikeudenmukaisuuden toteutuminen myös kirjaamisessa? Juridisesti asiaa katsottaessa vain kirjattu työ on tehty työ. Kirjaamisessa oikeellisuuden ja tarkkuuden huomioon ottaminen ovat kuitenkin myös eettisyyden huomioimista. Puutteellinen tai vaikeita asioita pois jättävä kirjaaminen voidaan nähdä yhtäläillä epäeettiseksi toiminnaksi, kuin apua tarvitsevan auttamatta jättäminenkin. Työntekijän vastuulla on kirjata oikein ja tarkasti; olennaisien tietojen jakaminen asiakkaan ja työntekijöiden kanssa varmistaa tuloksellisen toiminnan. (ETENE-julkaisuja 41, 36.)

Kirjaamisen tukena työn teoreettisessa viitekehyksessä toimii tiedonmuodostaminen. Kääriäisen (2003) väitöskirjan mukaan tiedonmuodostus on asiakirjojen tutkimuksessa tärkeässä osassa: kirjaamisen ei voida sanoa olevan vain asioiden kirjaamista ylös. Kyseessä on kokonaisuudesta muodostuva prosessi, jossa koettu, ymmärretty ja kuultu muotoutuu lopulta kirjalliseksi tiedoksi. Sosiaalityössä tiedonmuodostaminen liitetään usein päätöksentekoon, jossa työntekijä kerää, tutkii ja jalostaa tietojaan joiden perusteella tehtävä päätös syntyy. Tiedonmuodostus jaetaan kolmeen kontekstiin. Yhdessä kolmesta kontekstista, institutionaalisessa kontekstissa, ammattieettisillä ohjeilla ja normeilla katsotaan olevan vaikutusta kirjaamisen puitteisiin. (Kääriäinen 2003, 130-137.) Tässä työssä perehdytään sosiaalialan ohjaavaan ammattietikkaan tarkemmin siksi, että se on kirjaamiseen vaikuttavana osa-alueena merkittävä mutta myös kiinnipitämisen kontekstissa suuressa osassa.

Sosiaalihuollon kentän kirjaamisen nykytila on kuitenkin merkityksellisyydestään huolimatta jännittävä. Kirjaamisen käytännöt vaihtelevat kunnittain, organisaatioittain ja jopa työntekijöittäin eikä yhteisiä tapoja kirjata ole. Kirjauksia tehdään asiakastietojärjestelmiin sekä niiden ulkopuolelle ja luodut asiakirjat ovat usein proosamaisia sekä pitkiä ja tiedon hyödynnettävyys on haasteellista. (Lohijoki 2015.) Myös työntekijöiden kokemukset kirjaamisesta viestivät sen haasteellisuudesta: usein pulmalliseksi lastensuojelun kirjaamisessa koetaan esimerkiksi kirjaamisessa käytettävä tyyli, tavat ja sisältö. Onko kirjaus oikea ja oikeudenmukainen? Onko kirjaus tarpeeksi selkeä ja ymmärrettävä, erottaako pohdinnat tosiasioista? (Kääriäinen, Leinonen & Metsäranta 2007, 23-24.)

Sosiaalialan tietoteknologiahankkeen Tikesoksen selvityksen mukaan sosiaalialan ammattilaiset tarvitsevat ohjausta ja tukea työnsä kirjaamiseen ja dokumentointiin (Laakso ym. 2011, 6). Tätä tukea on pikkuhiljaa tulossa: kansallinen SoTe-tieto hyötykäyttöön - strategia tähtää tiedon ottamista käyttöön: tarkoituksena on saada käyttöön ammattilaisten työtä tukevia tietojärjestelmiä ja liittää sähköiset palvelut osaksi työtä. Olennainen osa työtä on KanSa-hanke (sosiaalihuollon valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke 2014-2020). KanSa-hankkeen tarkoituksena on määrämuotoistaa kirjaamista ja rakenteistaa sitä niin, että kirjaaminen olisi valtakunnallisesti yhtenäisesti ja etukäteen sovittua. (Sosiaalialan valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke, hankesuunnitelma 2014-2020.)

Kuitenkin kirjaamisen muutokset ovat vasta tuloillaan ja sanastotyö kesken. Sanastotyö ei ole vielä (maaliskuu 2016) ehtinyt kiinnipitämiseen saakka eikä asiakirjamalleja ole vielä aiheen tiimoilta julkistettu. Tulevaisuuden määrämuotoinen kirjaaminen tulee pitämään sisällään valikkoja ja valintaruutuja, mutta määrämuotoinen kirjaaminen käsittää myös vapaamuotoista kirjaamista. Määrämuotoiseen kirjaamiseen siirtyminen ohjaa tiedon tuottamista, mutta ei poista kirjaajan vastuuta tai päätöksentekoa kirjaamistilanteessa. Kirjaamisessa tehtävät valinnat ovat aina vallankäyttöä. (Lohijoki 2015.) Tällöin tulevaisuuden muutokset eivät kokonaan poista sitä tosiasiaa, että kirjaaminen on aina sidoksissa kirjaajaansa.

Opinnäytetyö on rajattu koskemaan suomalaisen lastensuojelulainsäädännön tuntemaa kiinnipitämistä ja kirjaamista sen kontekstissa. Opinnäytteen teoreettisessa viitekehyksessä käydään läpi lastensuojelulakia ja työn perusteita samoin kun läpikäydään kirjaamisen yleisiä edellytyksiä ja säännöksiä. Fokus on kiinnipidon kirjaamisessa ilmiönä Suomessa. Tutkimustiedon ja selvitysten vähyys kiinnipitämisestä ja sen kirjaamisesta on ollut jopa hämmäntävää. Ylipäättään lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä koskeva tutkimustieto on vähäistä niin kansainvälisesti kuin kotimaassakin. Lisäksi Suomen lainsäädäntö on lastensuojelun rajoitustoimenpiteenä kiinnipitämisen suhteen tarkkaa, eikä suora vertaaminen kansainväliseen tutkimustietoon ole opinnäytteen kirjoittajan mielestä tarkoituksenmukaista.

Tästä kontekstista on noussut tämän opinnäytetyön tarkoitus: tarkastella kiinnipidon kirjaamisen nykytilaa ja herättää keskustelua kiinnipidon kirjaamisen merkityksellisyydestä. Opinnäytteen tehtävänä on luoda käsitys kiinnipidon kirjauksen sisällöstä huomioon ottaen lain antamat määräykset ja sosiaalialan eettiset käytänteet. Opinnäytetyön tavoitteena on luoda toteuttamissuositus, jolla kiinnipidon kirjaamisen sisältöjä voitaisiin yhtenäistää ja edesauttaa kirjaamiskäytänteitä vastaamaan sosiaalialan ammattietikanmukaisia edellytyksiä sekä lain asettamia velvoitteita.

Opinnäytetyön tavoitteita lähestytään laadullisen tutkimuksen keinoin. Laadullinen tutkimus pyrkii tutkimaan sosiaalisen maailman ilmiöitä ja suhteita keskittyen laadun tutkimiseen määrän sijaan. Laadullinen tutkimus voi kattokäsitteenä sisältää monenlaisia tutkimusotteita ja tutkimusmenetelmiä ja on joustava tapa tutkia. (Flick 2002, 4-5). Laadullinen tutkimus keskittyy ennemminkin sanoihin kuin dataan (Hammersley 2012, 12-14).

Laadullisen tutkimuksen puitteissa tämän opinnäytetyön aineisto on kerätty valmiiksi rakennetun kiinnipidon tapausesimerkin pohjalta. Lastensuojelun ammattilaisten rakentaman, fiktiivisen kirjallisen tapausesimerkin käytön valintaan on vaikuttanut vahvasti opinnäytetyön kohteena olevan ilmiöön liittyvät lastensuojelun erityiskysymykset. Sosiaalityön asiakastyössä tutkimuksen kohteena ovat usein eettisesti haastavat asiakastilanteet ja ilmiöt, jolloin tutkimusaineiston saanti voi olla eettisesti ongelmallista ja juridisesti tarkasteltuna jopa mahdollista. Myös koetilanteiden rakentaminen sosiaalityön kentällä on haasteellista. Tällöin sosiaalityön dokumenttiaineistolla voidaan sanoa olevan merkittävää tutkimuksellista arvoa. (Kuusisto-Niemi, Rissanen & Saranto 2011, 258.) Työelämän autenttisten kiinnipidon kirjausten tarkasteleminen jätettiin työn toteuttamisen vaihtoehtoista pois, sillä vain samanlaisen tapausesimerkin käyttäminen kaikille aineiston tuottamiseen osallistuville tuo näkyviin miten erilaisiin asioihin eri työntekijät kiinnittävät huomiota ja kuinka toisistaan eroavia tai yhteisiä kirjauksia saman tapausesimerkin pohjalta voidaan saada.

Kerätty aineisto on analysoitu sisällön analyysillä, jota käytetään pääasiallisesti dokumenttiaineiston analysoinnissa. Lähtökohtaisesti sisällön analyysi on kiinnostunut aineiston sisällöllisistä merkityksistä eikä niinkään sen laskennallisuudesta, vaikka sisällön analyysin lähestymistapa voikin olla joko laadullinen tai määrällinen. Sisällön analyysissä on tärkeää saada aineistosta nousemaan systemaattinen kuvaus, jolle teoreettinen viitekehys muodostaa lähtökohdan. Sisällön analyysissä voidaan käyttää apukeinona esimerkiksi teemoittelua ja koodaamista, joita tämän opinnäytteen analyysissä on hyödynnetty. (Seitanmaa-Hakkarainen, i.a.)

Opinnäytetyö on toteutettu osana Aalto-yliopiston ja Laurea-ammattikorkeakoulun MORFEUS-hanketta (Mallinnettu informaatio, Osallistavat työtavat, Rakentuva tulevaisuus, Fasilitoitu yhteistyö ja Ennakoiva innovointi Uudistuvassa Sosiaali- ja terveydenhuollossa). MORFEUS-hankkeen tarkoituksena kehittää palvelualoille soveltuvaa tietomallinnuksen kehikkoa, johon palvelun tuottamiseen ja hankkimiseen liittyvä tarvittava tieto voidaan liittää. Hankkeessa on mukana erilaisia palveluekosysteemin osapuolia Uudenmaan kuntasektorilta: hyvinvointipalveluiden tuottajia sekä digitaalisten työvälineiden että konsulttipalveluiden tuottajia. (Viitala 2015.) Opinnäytteen työelämäkumppanina toimii MORFEUS-hankkeeseen osallistunut Uusimaa-lainen keskisuuri kaupunki, josta ei aineiston keruuseen osallistuneiden anonymiteetin suojaamiseksi julkisteta muita tietoja. Opinnäyte käsittelee kiinnipidon kirjaamista, jolloin opinnäytteen aineiston keruuseen osallistuvien lastensuojelun työntekijöiden joukko on lähtökoh-

taisesti rajattu. Rajoitustoimenpiteenä kiinnipitoa voidaan suorittaa vain, kun lapsi on sijaishuollon piirissä eli huostaanotettu tai kiireellisesti sijoitettu ja vain silloin, kun sijaishuolto toteutetaan laitospuolella (Lastensuojelulaki 417/2007, 61 §). Lisäksi kiinnipidon voi suorittaa vain laitoksen johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö (Lastensuojelulaki 417/2007, 68 §). Näiden rajoitteiden alla lastensuojelun laitoshuollosta valikoitui osallistuvan kunnan päätöksellä lastensuojelulaitos, jonka johtajalla ja hoito- ja kasvatushenkilökunnalla on ääritilanteessa mahdollisuus käyttää kiinnipitämistä lapsen rauhoittamistarkoituksessa.

Tätä opinnäytettyä lukiessa on kuitenkin hyvä muistaa, että hyvä kirjaaminen ei automaattisesti tarkoita, että itse työ olisi tehty hyvin - samoin kuin puutteet dokumentaatiossa eivät automaattisesti tarkoita, että asiakastyö olisi huonoa tai epäammattillista. Kirjaamisen merkityksellisyyden kontekstissa kuitenkin totta on, että teksti on voimaton ilman lukijaa - teksti itsessään on hiljaa. Voiman ja vallan se saa vain silloin, kun sitä luetaan. (Kääriäinen 2003, 182.)

2 Teoreettinen viitekehys

Opinnäytetyön teoreettisessa viitekehyksessä tiedonmuodostus kirjaamisen taustalla on fokusessa. Tiedonmuodostuksella tarkoitetaan kokonaisuutta, jonka perusteella tieto muuntuu dokumentiksi. Tiedonmuodostusta tukemaan on otettu sosiaalialan holistinen ihmiskäsitys, joka tukee kokonaisvaltaisuuden huomioimista myös kirjaamisessa. Tiedonmuodostuksen osaluueena tarkemmin tutustutaan sosiaalialaa ohjaavaan ammattietiikkaan, jolla on suuri merkitys myös kiinnipitämisessä ja kirjaamisessa; päätöksenteossa. Lastensuojelulain mukainen kiinnipitäminen on työn pääkäsitys. Lakimäärittelyiden lisäksi tutustutaan aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen myös muutoin kiinnipitämisen kokonaisuuden hahmottamiseksi. Myös dokumentaatio eli kirjaaminen lastensuojelussa on tarkastelussa; etenkin rajoitustoimenpiteiden kirjaamisvelvoitteet kiinnipitämisen osalta käydään läpi. Teoreettinen viitekehys muodostuu kokonaisuudesta, jossa lain ja ohjeistuksien antamien kehysten lisäksi vahvasti kirjaamistilanteissa läsnä ovat vallankäytön elementit. Lähtökohtaisesti kiinnipitäminen itsessään on työntekijälle haasteellinen tilanne, jossa lapsen perusoikeuksiin puututaan hyvän tekemisen tai toisten suojaamisen varjolla. Kirjaaminen jo lähtökohtaisesti on vallankäyttöä, jolloin kirjaaja tekee tapahtuneen todeksi valinnoillaan. Eettiset kysymykset ovat läsnä, kun haasteellista tilannetta oikeutetaan kirjaamisella.

Ensimmäinen alaluku (2.1) käsittelee tiedonmuodostusta ja kokonaisvaltaista lähestymistapaa kirjaamisen kontekstissa. Sosiaalialan holistinen, kokonaisvaltainen, ihmiskäsitys antaa tiedonmuodostukselle pohjaa ja erityisen huomion saa sosiaalialan ammattietiikka, jonka voidaan ajatella toimivan sosiaalialalla päätöksentekoa ohjaavana arvopohjana.

Toinen alaluku (2.1) käsittelee lastensuojelulaitoksessa rajoitustoimenpiteenä toteutettavaa kiinnipitämistä. Luvussa käydään ensin läpi lastensuojelutyön perusteet, joista edetään rajoitustoimenpiteisiin lastensuojelussa. Rajoitustoimenpide toimii kattokäsitteenä kaikille lapsen toimintaa rajaaville toimenpiteille, joihin työn keskeisin käsite kiinnipitäminenkin kuuluu. Kiinnipidon luonteen ymmärtämiselle on tärkeää aloittaa rajoitustoimenpiteiden yleisistä säännöksistä osaltaan myös siksi, ettei kiinnipidosta ole aina tehty erillisiä säännöksiä.

Kolmannessa alaluvussa (2.3) paneudutaan kirjaamiseen. Luku alkaa lastensuojelussa yleisesti kirjaamisesta säädetystä, jonka jälkeen paneudutaan tarkemmin rajoitustoimenpiteenä kiinnipidon kirjaamiseen. Lopuksi käsitellään kirjaamisen tulevaisuutta, jossa on tulossa muutoksen merkkejä myös lastensuojelun kirjaamisen suuntaan. Teoriaosuuden viimeinen kappale (2.4) on yhteenveto, jossa kootaan yhteen teoreettisen viitekehyksen lähtökohdat kiinnipidon kirjaamiselle.

2.1 Tiedonmuodostus kirjaamisen taustalla

Kääriäisen väitöskirja ”Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina - dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka” vuodelta 2003 antaa edelleen ajankohtaista tulkintaa ja lähtökohdan kirjaamiselle sosiaalihuollossa. Vaikka väitöskirjan tutkimusaiheena ovat olleet sosiaalityöntekijät, ovat sen havainnointiperiaatteet sovellettavissa myös lastensuojelun sektorille - kirjaaminen on yhteinen prosessi koko sosiaalihuollolle.

Kääriäisen mukaan asiakirjojen tutkimuksessa tiedonmuodostus on tärkeä osa. Sosiaalihuollon kirjaaminen liittyy aina tiedon prosessointiin. Dokumentointi ei ole vain asioiden kirjaamista, vaan kyseessä on kokonaisuudessaan tiedon muodostamisen prosessi, jolla on vaikutuksia asiakkaan elämään. Tiedonmuodostamisella ja tiedon tuottamisella tässä yhteydessä tarkoitetaan prosessia, jossa koettu, ymmärretty ja kuultu muotoutuu kirjatuksi tiedoksi eli dokumentiksi. Tiedonmuodostamisella dokumentointi kokonaisuudessaan tähtää aina tiedon keräämiseen, säilömiseen ja uudelleen käytettävyyteen. Tiedonmuodostamiseen ei vielä riitä yksittäinen tieto, vaan tiedonmuodostuksen pohjana on asioiden yhdistäminen toisiinsa; siis kyky ymmärtää ja huomioida kokonaisuus. (Kääriäinen 2003, 21-25.)

Sosiaalityössä tiedonmuodostaminen usein liitetään päätöksentekoon: työntekijä kerää, tutkii ja jalostaa tietojaan, jotta päätöksen tekeminen mahdollistuu. Kun työntekijä saa uutta tietoa, se suhteutetaan aiempaan tietoon jolloin kyetään tekemään tarkoituksenmukaisia valintoja. Tällöin tiedonmuodostus myös tavallaan muokkaa työntekijän toimintatapoja ja identiteettiä. (Kääriäinen 2003, 21-25.) Tiedonmuodostamisen ohella voidaan myös joissain yhteyksissä viitata yleisesti tietokäytäntöihin. Tietokäytännöillä viitataan prosessiin, jossa ihminen on vuorovaikutuksessa toisten kanssa sekä pyrkii muodostamaan ja oikeuttamaan aikaan sekä paikkaan sidotussa tilanteessa oman tietämisensä tavan. (Alastalo & Pösö 2011, 633.)

Tiedonmuodostuksessa asiakirjojen dokumentointiin liittyy erilaisia kontekstisia ulottuvuuksia, jotka vaikuttavat vääjäämättä asiakirjojen laatimiseen käytännössä. Tekstien laatimiseen vaikuttavien kontekstuaalisten ulottuvuuksien määrittelemisen voidaan nähdä keinona tehdä tekstin tuottamisen prosessia ja ympäristöä näkyväksi. Kääriäinen on koonnut asiakirjojen laatimiseen vaikuttavia ja sitä rajaavia tekijöitä, mutta muistuttaa tekstissään kuitenkin ettei kaikkia ulottuvuuksia voida nimetä: tilanteita ja vaihtoehtoja on loputtomasti. Väitöskirjassaan Kääriäinen on muodostanut kolme kirjaamiseen vaikuttavaa kontekstia: tilannekonteksti, jolla viitataan tilanteeseen; institutionaalisten käytäntöjen konteksti, jolla viitataan kirjaamisen puitteisiin sekä sosiokulttuurinen konteksti, jolla viitataan yleisiin olosuhteisiin (Kuva 1 Kirjaamisen kontekstuaalisia ulottuvuuksia). Institutionaalisessa kontekstissa lainsäädännön ohella kirjaamisen puitteisiin ja välineisiin vaikuttavat kirjoittamisesta annetut ohjeet, työyhteisön sisäiset, opitut tavat, työn yleiset eettiset normit ja ohjeet, ammatilliset työkäytännöt sekä ammatillinen koulutus. Tilannekontekstiin liittyvät kirjoittamisen välineet, ympäristö,

tavoitteet, kirjaajan henkilökohtaiset valmiudet, mahdollinen kiireen tai kiireettömyyden tunne. Lisäksi tilannekontekstiin vaikuttavat asiakassuhteen laatu sekä kirjoittajan oma mielentila. Tilannekontekstissa vaikutusta katsotaan olevan myös kirjaamisaiheen luonteella, kirjaamishetkellä vallitsevalla työorientaatiolla sekä saatavissa olevalla tuella. Sosiokulttuuriseen kontekstiin eli yleisiin olosuhteisiin Kääriäinen liittää yhteiskunnan yleiset arvot, julkisen talouden tilanteen sekä palveluiden rahoituksen. Lisäksi kirjaamisen kokonaisuuteen vaikuttavat työllisyystilanne, ammatillinen arvostus ja ajassa liikkuvat keskustelut sekä lasten ja perheiden yhteiskunnallinen asema. Nämä huomioon ottaen vapaamuotoisen tekstin kirjoittaminen on monimutkainen ja arvolatautunut tilanne, jossa kirjataan olemassa olevaa todellisuutta. (Kääriäinen 2003, 130-137.)

TILANNEKONTEKSTI tilanne	INSTITUTIONAALISTEN KÄYTÄNTEIDEN KONTEKSTI puitteet	SOSIOKULTTUURINEN KONTEKSTI yleinen olosuhde
• Kirjoittamisen ympäristö, välineet, tavoite • Asiakassuhde • Aiheen luonne • Kiire /kiireettömyys • Kirjaajan mielentila, työorientaatio ja kielelliset valmiudet • Työn ohjaus ja tuki	• Ajantasainen lainsäädäntö • Kirjaamiselle annetut ohjeet • Työyhteisön tavat kirjata • Eettiset ohjeet ja normit • Ammatillinen koulutus ja ammatilliset työkäytännöt	• Yhteiskunnalliset arvot • Ajassa liikkuvat keskustelut • Julkisen talouden tilanne, työllisyystilanne, lasten ja perheiden yhteiskunnallinen asema • Ammatillinen arvostus

Kuva 1 Kirjaamisen kontekstuaalisia ulottuvuuksia (lähde mukaillen Kääriäinen 2003)

Tekstillä on aina myös lukija. Ilman lukijaa teksti on hiljaa ja ilman valtaa, osaltaan merkitykseton. (Kääriäinen 2003, 84-86.) Tietäminen ja tiedon omaksuminen lastensuojelussa on kokonaisuudessaan hyvin monimutkaista, jolloin eri osapuolet saattavat tuottaa erilaisia tulkin- toja kirjauksista. Lukijakin tekee lukiessaan valintojaan: lukija tekee lukemastaan omaa kokemustaan vahvistavia tulkintoja tai sivuuttaa lukemaansa. Tällöin tiedonmuodostuksessa kirjaajalla on vastuu seistä kirjauksensa takana ja lukijalla on vastuu lukemansa tulkitsemis- sessa. (Kääriäinen ym. 2007, 31.)

Tiedon kirjaaminen on vain pieni osa tehtyä työtä (esim. Laaksonen ym. 2011; Kääriäinen 2003 & 2007). Mõren toteaa osuvasti artikkelissaan, että ammatillinen dokumentointi on aina enemmän kuin itse työ. Ammatillinen dokumentaatio on kokonaisuus, jossa punnitaan kyvyk- kyys havaita yhtä aikaa erilaisia näkökulmia sekä tarpeita. Samanaikaisesti tarvitaan kykyä

ottaa huomioon lain asettamat vaatimukset ja rajoitukset sekä yhteiskunnan edellytykset. (Móren 1999, 331-333.)

2.1.1 Sosiaalialan ihmiskäsitys tiedonmuodostuksen tukena

Tiedonmuodostaminen on kokonaisuus, jossa otetaan huomioon asioiden liittyminen toisiinsa ja asioiden väliset suhteet (Kääriäinen 2003, 21-25). Perinteisesti sosiaalialaan on kuulunut ajattelu, ettei ihmistä kyetä arvioimaan ilman kontekstiaan, vaan kontekstin ymmärtäminen osana yksilöllistä kokemusta on tärkeää (Hamilton 1940, 60-63). Tätä perinteistä ajatusta tukee nykypäivän sosiaalialan toimintaa kuvaava holistinen ihmiskäsitys. Ihmiskäsitys on aina perusluontoisesti mukana kaikessa ihmisen hyväksi tarkoitetussa toiminnassa: sosiaalialan lähestymistapa ihmisyyteen on holistinen, eli ihmiskäsitys on kokonaisvaltainen. Tämä tarkoittaa, että ihminen sosiaalialan lähtökohdista nähdään monimutkaisena kokonaisuutena, jolloin ihmisen tarpeisiin, vaikeuksiin ja elämään on lähtökohtaisesti olemassa useampia tarkastelukulmia. Holistinen ihmiskäsitys erittelee kolme olemassaolon muotoa, jotka yhdessä muodostavat kokonaisuuden: tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus. Tajunnallisuus käsittää ihmisen olomassaolon psyykkis-henkisenä, jossa elämykset ovat tunne, tahto ja ymmärtäminen. Toinen osa kokonaisuutta on kehollisuus, eli olemassaolo orgaanisena. Kolmas osa kokonaisuutta on situationaalisuus, jossa olemassaolo käsitetään suhteina todellisuuteen eli ihmisen olemassaolon muodolla tarkoitetaan ihmisen todellisuutta hänen oman elämäntilanteensa kautta. Kaikilla osilla on tehtävänsä kokonaisuuden muodostumisessa. Tällöin vaikuttaminen ihmiseen on mahdollista vain silloin, kun se suunnitellaan ihmisen olemista vastaavaksi. Se mikä on elämäntilanteessa, on myös kehossa ja tajunnallisuudessa. (Rauhala 2014, 32, 41, 126-127.)

Käytännössä sosiaalialan holistinen ihmiskäsitys tarkoittaa sitä, että esimerkiksi tarjoamalla taloudellista tukea puutteessa olevalle voidaan vaikuttaa tämän ihmisen huoltien vähenemiseen. Huoltien väheneminen näkyy kehossa paineiden ja rasitusten vähentymisenä ja siten vaikuttaa terveyden paranemiseen. Elämäntilanteen paraneminen vaikuttaa keholliseen terveyteen ja psyykkiseen hyvinvointiin - siis ihmisen kokonaisuuteen. (Rauhala 2014, 140.) Esimerkiksi jonkin tietyn toiminnan perustaminen pelkästään tieteellisellä tiedolla eli erilaisen ihmiskäsityksen käyttäminen voi johtaa tilanteeseen, jossa ihmistä tarkastellaan rajoittuneesti eikä hänen vahvuuksiaan oteta huomioon. Kokonaisuuden kadotessa ei ole mahdollista kohdata ihmistä yksilönä ja osana yhteiskuntaa. Asiakkaan moninaisten elämänalueiden kokonaisvaltainen huomioonottaminen jää käytännön asiantuntemuksen varaan. (Raunio 2011, 128.)

Holistinen ihmiskäsitys näkyy sosiaalityön arjessa: arjen työn sisällöillä huomioidaan lapsen ja lapsiryhmän hoidon ja huolenpidon kokonaisuus. Laakson (2009) etnografinen väitöskirja kes-

kustelee lastenkotityön sisällöstä; sen arjesta ja rutiineista, joiden hyvät käytänteet vaikuttavat arjen sujuvuuteen ja toimintaan. Kaikki arkeen liittyvät toiminnot nähdään päällekkäisyysien kokonaisuutena, jossa lopputuloksena lastenkotityön sisältö on kokonaisuudessaan arvioituna hoidollista ja kasvattavaa. Lapsille ja työntekijöille arki muodostuu sekä päivittäisistä, tavallisistakin toiminnoista, että vaikeista yhdessä koetuista tilanteista kuten rajoittamisesta. Työn kokonaisuus kaikkine elementteineen tuo arkeen sen hoidollisuuden; arki toimii kokonaisvaltaisen auttamisen välineenä. Läsnä tässä näennäisesti ehkä helpossa, mutta moniulotteisessa työssä, ovat myös vallankäytön elementit: tilanteita arvioidaan kokonaisuutena mutta, myös tiettyjen palasien valitseminen kokonaiskuvasta on mahdollista. (Laakso 2009.) Aikuisilla on tapana hyvän pyrkimyksen varjolla kontrolloida ja leimata lapsia sekä supistaa heidän oikeuksiaan: lasten suojeleminen on jo lähtökohtaisesti hyvin haasteellista ja eettisesti ongelmallista. Aikuisilla on vastuu, kun lasten oikeuksista (tai niiden rajoittamisesta) ollaan päättämässä. (Törrönen 2003, 12-13.)

Myös lastensuojelulaki korostaa, että kiinnipitämisen tulee olla kokonaisuutena puolusteltavaa: jokaisessa tilanteessa erikseen tulee ottaa huomioon sekä lapsen käyttäytyminen että tilanne muutoin (Laki lastensuojelulain muutoksesta 88/2010, 68 §). Tällöin kiinnipitäminenkin suhteutuu holistisen ihmiskäsityksen kontekstiin. Kiinnipitoa voidaan myös tarkastella yhteisöllisenä, yhteisesti koettuna ja yhteisesti jaettuna ilmiönä. Lastenkoti kohtaamispaikkana muodostaa oman kontekstinsa: yhteisön, jossa yksilön toimintaan puuttuminen vaikuttaa koko yhteisöön ja sen toimijoihin. Kiinnipitäminen ei siis ole irrallinen tapahtuma laitoksen arjessa, vaan koskettaa tavallaan koko yhteisöä vaikka keskittyikin yhteen lapseen. Kiinnipitäminen on sidoksissa lapsen käyttäytymisen ymmärtämiseen osana hoito- ja kasvatustyön toteuttamista. (Hoikkala 2014, 9-14.) Kiinnipitämisen mahdollisuuden arvioinnissa voitaisiin siis ajatella nousevan esiin esimerkiksi kysymykset mahdollisesti tiedossa olevasta lapsen omasta kokemushistoriasta, osaston ja yhteisön kokonaistilanteesta, työvuoron henkilöstöresurssista sekä kysymykset työntekijän omasta tilanteesta. Rajoitustilanteessa huoli on läsnä koskien koko yhteisöä (Laakso 2009).

Kirjaamisen voidaan ajatella olevan todellisuuden tekemistä näkyväksi (Laaksonen ym. 2011, 5-7, 11). Toisaalta kirjaamista voidaan tulkita myös niin, että kirjaus on kirjaajan tulkinta tapahtuneesta hetkestä joka ei välttämättä silloin sisällä kaikkea tapahtunutta (Hoikkala 2014, 17-18). Tehdyt asiakirjat ovat autenttisia työstä kertovia asiakirjoja, jotka tuovat esille todellisuuden laaditun palvelun näkökulmasta. Asiakirjat tuovat esille päätöksenteon ja oikeusvaikutusten suhteen valitun kokonaisuuden jättäen samalla myös asioita näkymättömiin. (Kuusisto-Niemi ym. 2011, 268-269.) Suhtautuminen itse kirjauksiin on vähintäänkin ristiriitaista ja sisältää monia haastekohtia, kuten Kääriäinen (2003) väitöskirjassaan tuo esille. Kuitenkaan kirjaus ei kerro, onko työ itsessään lapsen kanssa tehty hyvin vai huonosti (Hoikkala

2014, 18). Asiakirjamerkinnot jäävät ikään kuin jäljiksi tehdystä työstä, mutta itse työ on paljon enemmän (Kääriäinen 2003, 3).

Kirjaamisen kannalta sosiaalialan työn lähtökohtien huomioiminen tarkoittaa, ettei päätöksiä tehdessä tai niitä kirjatessa huomio ole vain rajatussa kohteessa vaan tiedonmuodostukseen vaikuttaa moni asia. Kirjauksen voidaan ajatella olevan kiinni yhteyksiinsä eikä siis irrallinen osuus; ympäröivä kokonaisuus vaikuttaa kirjaukseen väistämättä. (Kääriäinen 2003, 15-16.)

2.1.2 Ammattieettinen ajattelu osana tiedonmuodostamista

Eettisyys on osa sosiaalityön ydintä (Laitinen & Väyrynen 2011, 163). Sosiaalialan työntekijän tulisi aina toimia työssään lain mukaisesti oman alansa ja työyhteisönsä eettisiä sopimuksia sekä ohjeita noudattaen etenkin huomioiden asiakkaan kokonaisvaltainen sekä yksilöllinen tilanne. Voidakseen ottaa huomioon asiakkaansa kokonaisvaltaisesti, tarvitsee työntekijä tietojen ja taitojen ohella myös eettisiä periaatteita. (Niemelä 2011, 42.) Koko sosiaalityön keskeinen kysymys on, miten toimitaan asiakkaan kannalta mahdollisimman hyvin. Tällöin perinteisesti etiikan merkitys suhteessa hyvälle ammatillisille käytänteille on korostunut. (Raunio 2011, 117.) Myös lastensuojelun toimintaa ohjaava periaate - lapsen etu - suuntaa katseet vahvasti kohti eettistä keskustelua (ETENE-julkaisuja 41, 2013). Koska sosiaalityön luonteeseen kuuluu vahvasti työn tekeminen herkillä ja eettisesti vastuullisilla alueilla, sisältyvät eettiset kysymykset vahvasti sosiaalityön sisältöön (Metteri & Hotari 2011, 69).

Myös tiedonmuodostamisessa eli ympäröivän tiedon muokkautumisessa dokumentiksi katsotaan eettisyyden olevan yksi tärkeä ohjaava tekijä. Tiedonmuodostaminen on aina valintojen tekemistä, sillä kaikkea tapahtunutta tai havaittua ei ole mahdollista eikä edes tarkoituksenmukaistakaan saada dokumentoitua. Tällöin tiedonmuodostus ja kirjauksien tekeminen ovat aina vallankäyttöä, joka johdattaa kirjaajan väistämättä eettisten kysymysten äärelle (Kääriäinen 2003, 103-137). Millä tavoin, mitä ja kuinka tilanteesta voin kirjoittaa? Miten kirjataan havainnot? Entä kuinka kirjataan se, mikä on jäänyt sanomatta? (Laaksonen ym. 2011, 38-39.)

Eettisyyden määrittelyä voidaan lähestyä ajatuksesta, että kaikki ihmisen toiminta perustuu etiikkaan ja moraaliiin, arvoihin ja periaatteisiin sekä uskomuksiin ja normeihin. Nämä ohjaavat yksilön valintoja ja ratkaisuja joko tiedostaen tai tiedostamatta. Arvomaailmasta riippuu, miten ihminen kohtaa toisen. Etiikasta puhutaan silloin, kun tarkoitetaan esimerkiksi omaatuntoa ja vastuuta; ihmisen moraalista eheyttä sekä tapaa kohdata ja välittää. Ajatus siitä, kuinka toisen oikeus on samalla toisen velvollisuus, kuuluu olennaisena osana etiikkaan. Normeilla tarkoitetaan esimerkiksi yleisiä tapoja; laki on kirjoitettu normi. (Partanen 2005, 8-11.) Normit tarkoittavat toiminnan sääntöjä ja velvollisuuksia sekä menettelytapoja, kun taas arvoilla viitataan periaatteisiin ja päämääriin (Niemelä 2011, 15).

Etiikka on yhä tärkeämmässä osassa koko sosiaalihuoltoa. Ajankuvan muuttuessa sosiaalihuollon kansallista arvopohjaa koetellaan: palvelujärjestelmä kokonaisuudessaan on muutoksessa ja lisäksi median hyödyntäminen on tuonut muutoksia tiedonsaantiin esimerkiksi tuomalla esiin kertomuksia, joiden perusteella sosiaalihuoltoa ja sen käytänteitä arvotetaan jatkuvasti. Kokonaisuutena sosiaalihuollon tulee jatkossa pystyä vastaamaan yhä haasteellisempiin ja vaikeampiin kysymyksiin työnsä eettisistä ja moraalisisista lähtökohdista sekä kyettävä kertomaan ymmärrettävästi, mistä työn arvopohja nousee. (Lehmuskoski & Kuusisto-Niemi 2012, 11.)

Ammattietiikasta puhutaan silloin, kun työntekijän toimintaa ohjaavat tietoisella tasolla etiikka ja arvot (Partanen 2005, 8-11). Tällöin puhutaan käytännössä niistä menettelytavoista ja arvo- ja moraaliperiaatteista, joita kyseisen ammatin hyväksyttävään ja arvostettavaan harjoittamiseen yhteiskunnassa liitetään (Niemelä 2011, 15). Ammattietiikan lähtökohtana toimivat myös sosiaalinen järjestelmä ja omantunnon moraalinen - ammatillinen ei ole irti ympäröivästä yhteiskunnasta tai itsestään ja kokemuksistaan. Arvot ovat ammattieettiselle toiminnalle ja päätöksenteolle keskeisiä, sillä arvot luovat ammatille eettisen perustan. Arvot auttavat ihmisiä tekemään valintoja ja arvioimaan tilanteita. Ammattiryhmän edustajien tulisi toimia oikeiden ja yhteiskunnan hyväksymien arvopäämäärien mukaisesti; voidaan siis sanoa että ammatillaiset toteuttavat ammatinsa yleisesti hyväksytyjä arvopäämääriä. Näistä arvopäämääristä on usein johdettu ammatin eettiset periaatteet ja ohjeet. Arvot ovat ammattieettisen ajattelun lähtökohta sekä toimivat eettisen päätöksenteon välineenä työyhteisössä. Yleisimmin arvot käsitetään uskomuksiksi siitä, että valittu toimintatapa on sosiaalisesti tai henkilökohtaisesti tavoitellumpi tapa toimia kuin vastakkainen tapa toimia. (Juujärvi ym. 2011, 34-35, 50, 123-124.) Arvot ovat yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti välttämättömiä ja ovat inhimillisen elämän ideaalien määrittäjiä. Arvoja tutkiessa voidaan tarkastella esimerkiksi, mitä on hyvä elämä. (Niemelä 2011, 15.) Sosiaalityössä eettinen ongelma eli dilemma tulee näkyväksi silloin, kun työntekijä tunnistaa vaikean moraalisen päätöksenteon tarpeen, jossa valittavissa on kaksi tai useampi yhtä vaikeaa ja epätoivoista vaihtoehtoa (Mettinen & Hotari 2011, 70-71).

Eettiset periaatteet ja ohjeet ovat erilaisille arvoille rakennettuja toimintamalleja (Partanen, 2005). Eettisiä ohjeita tai sääntöjä voidaan käyttää apuna eettisessä harkinnassa, mutta ne ovat luonteeltaan yleisiä. Ammattieettiset ohjeet ovat tietylle ammattiryhmälle suunnattuja ja koostuvat hyväksytyistä ammatillisista toimintaa ohjaavista eettisistä säännöistä sekä periaatteista. Ammattietiikka antaa ammatilliselle pohjan lain ja ohjeistuksien lisäksi, jolle päätöksentekoa ongelmanratkaisutilanteissa pohjataan. Arvoristiriitatilanteessa niin kutsuttu moraalinen ongelmanratkaisu koettaa vastata tähän kysymykseen: kuinka tulisi toimia, jotta tekisin oikein? Ammattieettiset ohjeet ja koodistot auttavat ammatillaisia tunnistamaan työssään eettisiä ristiriitoja ja ongelmia. Lisäksi ammattieettisten ohjeiden yhtenä tehtävänä on pitää yllä asiakkaiden luottamusta ammattikuntaa kohtaan. (Juujärvi ym. 2011, 54-55, 131.)

Sosiaalityön haasteiden moninaisuuden takia käytännön työhön on vaikea löytää ohjeistusta, joka pätsi kaikissa tilanteissa ja konteksteissa (Laitinen & Väyrynen 2011, 164-165). Kuitenkin ammattieettiset ohjeistukset voivat antaa suuntaviivaa työn eettisyyden toteutumiseen. Suomessa sosiaalialan ammattilaisten eettiset ohjeet on kirjannut yhteen sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia. Talentian ohjeistuksen mukaan ammattietikka pohtii työtä sekä ammatillisuutta ja toteaa, että ohjeistusta tarvitaan muun muassa siksi että ammattikunta saisi arvostusta muilta sekä arvostaisi itseään. Eettiset ohjeet antavat ammatilaisille ohjeita kuinka toimia ja näin ollen tukevat ammatissa toimivien ammatti-identiteettiä ja sen muodostumista. (Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry 2013, 5). Identiteetillä tarkoitetaan tapaa, jolla ihminen luokittelee ja määrittelee itseään. Ammatti-identiteetillä tarkoitetaan ihmisen sosiaalista identiteettiä, joka on kytköksissä siihen ammattiryhmään johon hän kuuluu. Ammatti-identiteetti voi kuvastaa esimerkiksi sitä millainen sija eettisyydellä on ammatilaisen toiminnassa. (Juujärvi ym. 2011, 42-44.)

Sosiaalialalla tehtävän työn voidaan sanoa saaneen alkunsa etiikkaan ja ihmisoikeuksiin liittyvien eettisten pohdintojen äärellä tavoitteenaan hyvän tekeminen, puutteen ja kärsimyksen vähentäminen sekä ihmisten auttaminen. Sosiaalityön eettisiä perusteita ovat siis ihmisoikeudet ja ihmisarvo; myös yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus on tärkeää. Eettisesti kestäväään toimintaan päästään noudattamalla periaatteita, jotka takaavat avoimuuden ja oikeudenmukaisuuden. Sosiaalialan työ perustuu kuitenkin aina lakiin, jolloin toimintaa ei voida koskaan perustella hyvillä eettisillä päämäärillä - kuitenkin laillisuuden ei voida sanoa tarkoittavan samaa kuin eettisyys eikä lain noudattaminen tarkoita aina oikeudenmukaisuutta. Eettisyys ja ammattietikka ohjaavat työntekijää valinnoissa silloinkin, kun laki ei anna suoraa vastausta tai toimintatapaa. Sosiaalityön eettisyyden tulee perustua aina asiakkaan ihmisarvon ja oikeuksien kunnioittamiselle; vain näin voidaan luoda moraalisesti kestävä työtä. (Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry 2013, 5-8, 17-19.)

Kansainvälinen sosiaalityöntekijöiden liitto National Association of Social Workers, NASW, linjaa että ammattieettinen ajattelu on sosiaalialalla tehtävän työn ehdoton selkäranka ja ydintehtävä. NASW:n eettinen ohjeisto ammattihenkilöstölle korostaa, että sosiaalialan eettinen päätöksenteko on prosessi; useassa tapauksessa helpot vastaukset eivät ole mahdollisia ratkaistaessa monitahoisia eettisiä ongelmia. (NASW 2008.) Ammattiliittojen ohella myös kotimainen valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE ohjeistaa sosiaalialan ammatilaisia. ETENE tiivistää sosiaali- ja terveysalan eettiset suositukset muutamaan pääkohtaan; tässä tekstissä keskitytään sosiaalialan suosituksiin. Sosiaalialalla tärkeää on, että ammatilaiset kunnioittavat asiakkaidensa perusoikeuksia ja ihmisarvoa. Toisekseen sosiaalialalla lähtökohtana on oltava asiakkaan etu, jolloin tarkoituksena on hyvän tekeminen ja vahingon välttäminen. Kolmanneksi sosiaalihuollossa on kysymys vuorovaikutuksesta: hyvä vuorovaikutus edellyttää luottamusta ja rehellisyyttä, jotka toimivat työn poh-

jana. Lisäksi ammattihenkilöstö vastaa työnsä laadusta: eettinen osaaminen kuuluu olennaisesti ammattitaitoon sosiaalialalla. ETENEN mukaan hyvän hoidon ja palvelun edellytyksenä ovat vastuulliset päätökset sekä vastuullinen toimintakulttuuri. (ETENE-julkaisuja 32, 2011.)

Ammattietiikan perinteinen määrittelemine ja eettisten ohjeiden käyttäminen ohjaavana tekijänä on kuitenkin saanut myös kritiikkiä. Ammattietiikka voidaan nähdä näkökulmasta riippuen joko aitona haluna ja aikomuksena tehdä eettisesti oikein tai mekaanisena sääntöjen noudattamisena, joka on tällöin verrattavissa lainkuuliaisuuteen. Mekaanisella ammattietikalla voidaan tarkoittaa esimerkiksi yleistyneitä ammattieettisiä ohjeita, joiden tavoite on hahmottaa sallitun toiminnan rajoja. Rajojen hahmottamisen lisäksi ammattieettisten ohjeiden tehtäväksi voidaan ajatella myös työntekijöiden suojeleminen yhteiskunnan paheksunnalta sekä laillisilta sanktioilta. Kuitenkin aito ammattieettinen harkinta edellyttää eettisten kysymysten pohdintaa ja valmiutta ottaa kantaa ristiriitaisiin eettisiin ongelmiin. Ammattieettisten periaatteiden tai muiden normien kohdalla tulisi aina kysyä, sopiiko tämä sääntö juuri tähän tapaukseen ja jos sopii niin millä perusteella. Vastuullisuus on eettisyyttä; sääntöjen ja normien suojaan vetäytyminen on vastuutonta ja siten epäeettistä. (Gylling 2010, 32-33.)

Ammattilaisten toiminnasta ei kuitenkaan voida tehdä suoria päätelmiä vain heidän ammatillisen ohjeistuksensa perusteella (Juujärvi ym. 2011, 19). Pelkästään ohjeistuksien mekaaninen noudattaminen eettisesti haasteellisten tilanteiden hoidossa ei ole riittävää. Esimerkiksi ETENE ja Talentia korostavat, ettei eettisesti kestävään ja oikeudenmukaiseen työhön voida luoda yksityiskohtaisia ohjeita. Etenkin sosiaalialalla tulee voida luottaa jokaisen työntekijän kykyyn vastata omasta ammattitaidostaan ja sen kehittämisestä. Lisäksi tulee voida luottaa jokaisen työntekijän kykyyn olla kriittinen sekä tarkastella eteen tulevia eettisesti haasteellisia kysymyksiä vastuullisesti ja hyvään elämään perustuvasti. Ammattiryhmän eettiset ohjeet antavat vain suuntaviivaa, mutta ne eivät ole riittäviä auttamaan päätöksenteossa esimerkiksi nopeasti eteen tulevissa tilanteissa. (Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry 2013, 5-8, ETENE-julkaisuja 32 2011, 30). Onnistuakseen kokonaisvaltaisesti auttamistyö edellyttää työntekijöiltä eettistä lähestymistapaa, vahvaa ammattitaitoa sekä empatiaa. Jotta laadukkaaseen, eettiseen työhön sijaishuollossa päästäisiin, tarvitsee työntekijä oman ammattietiikkansa tueksi oman yksikkönsä yhdessä pohdittuja eettisiä arvoja ja toimintatapoja sekä niiden pohjalle rakennettuja toimintamenetelmiä ja -käytäntöjä. (Partanen 2005, 8-11.)

Kirjallisuuden perusteella voidaan todeta, että eettisyyden periaatteet ja arvot ovat sosiaalialan työssä tärkeässä asemassa. Eettisyyttä tukemaan luodut ohjeistukset ja mallit eivät kuitenkaan itsessään riitä antamaan ammattilaisille tarpeeksi tukea eettisiin pohdintoihin. Niiden tueksi tulisi pyrkiä käymään keskusteluja eettisistä arvoista ja haasteista henkilökohdallisella tasolla ja työyhteisötasolla. (Juujärvi ym. 2011, 131-134, 137.) Sosiaalityön moninai-

set haasteet tekevät mahdottomaksi laatia objektiivista ja jokaiseen tilanteeseen sopivaa eettistä ohjeistusta eikä työssä voida myöskään tukeutua selkeisiin mutta mustavalkoisiin jakoihin hyvän ja pahan käsitteiden välillä. Tämän takia eettisten ideaalien sijaan tärkeäksi muodostuvat arjessa tehtävät ratkaisut työn eettisyyden muodostumisessa. Työntekijä tarvitsee työssään kykyä pohtia mikä on missäkin tilanteessa oikein ja eettistä: eettisen sosiaali-työn tekeminen on aina epävarmaa, monimutkaista ja monimerkityksellistä. (Laitinen & Väyrynen 2011, 164-165.) Jokaisen työntekijän ammatillisen kasvun tukeminen on työn laadun kannalta tärkeää. Eettistä herkkyyttä tukevien arvokeskusteluiden käyminen, työyhteisön arvojen pohtiminen ja asettaminen yhteisesti sekä alan omat ammattieettiset ohjeistukset yhdessä auttavat ammattilaista tekemään päätöksiä eettisesti haastavissa tilanteissa. Mitä tietoisemmaksi ammattilainen omasta ja toisten arvopohjasta tulee, sitä herkemmin arvoriitiriitoja havaitaan. Eettinen herkkyys on taitoa tunnistaa arvoriitiriitoja ja on näin askel kohti eettisempää työtä. Työssä koetut arvoriitiriitatilanteet voivat kuitenkin olla vaikeitakin päätöksentekopaikkoja huolimatta siitä kuinka eettisesti valveutunut työntekijä on. (Juujärvi ym. 2011, 79-80, 137.)

Vaikka tietoisuus eettisten kysymysten tärkeydestä on viimevuosina vahvistunut, on tieto edelleen vähäistä siitä kuinka ammattilaiset ratkaisevat eettisiä ongelmia työnsä arjessa (Raitakari & Juhila 2011, 190-191). Ammattieettinen ajattelu on kokonaisuus, joka on monen osan summa. Jokaisen työntekijän päätöksentekoon kaikissa ammatillisissa tilanteissa vaikuttavat eettisten ohjeistuksien ja sääntöjen lisäksi työntekijän omat arvot, normit ja tuntemukset, jotka kokemuksen kautta ovat muodostuneet. Kirjaamisen näkökulmasta voidaan todeta, ettei kirjaaminen koskaan ole irti kirjaajastaan (Laaksonen ym. 2011, 11-12). Tiedonmuodostuksesaakaan ammattietiikan soveltamisen ei voida olettaa olevan suoraviivainen prosessi. Ammattietiikan soveltaminen on aina sidoksissa käsillä olevaan tilanteeseen. Näin ollen ammattietikka on tulkintaa edellyttävää - ratkaisut tehdään tässä ja nyt tilanteen edellyttämällä tavalla. (Raitakari & Juhila 2011, 190-191.)

Viimekädessä työntekijän oman ammatillisen asiantuntijuuden käyttäminen arkityössä antaa perustan eettisten periaatteiden lopputulokselle (Niemelä 2011, 132). Työntekijä ei voi tietää onko tehty ratkaisu paras mahdollinen tai oikea - tämä merkitsee jatkuvaa eettistä pohdintaa ja oman toiminnan reflektointia sillä huoli päätöksen oikeudellisuudesta ei katoa päätöksenteon jälkeenkään. Kuitenkin jälkiviisaus on helppoa, mutta usein voidaan todeta, että tilanteesta vetäytyminen väärin ratkaisujen pelossa on epäeettisempää kuin asioihin tarttuminen (Laitinen & Väyrynen 2011, 178-179.) Työntekijän vastuulla on kirjata havaitsemansa asiat riippumatta niiden haasteellisuudesta tai vaikeudesta oikein ja tarkasti. Myös haasteelliset asiat tulee kirjata, jotta olennainen tieto työntekijöiden välillä siirtyy. Asian jättäminen kirjaamatta esimerkiksi asiakkaan leimaantumisen pelossa saattaa aiheuttaa, ettei asiakas saa tarvitsemaansa tukea kun olennaista tietoa ei ole kirjattu. Puutteellinen kirjaaminen on yh-

tälailla epäeettistä toimintaa, kuin esimerkiksi lapsen jättäminen ilman apua, kun hän sitä tarvitsisi. (ETENE-julkasuja 41, 36.)

2.2 Kiinnipitäminen lastensuojelulaitoksessa

Tässä alaluvussa käsitellään kiinnipitämistä lastensuojelulaitoksessa. Ensin käydään läpi lain-säädäntö ja Lapsen oikeuksien sopimus, jotka luovat pohjan lastensuojelulaitoksissa tehtäväl-le työlle. Tämän jälkeen avataan lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä, joihin kiinnipitäminen kuuluu. Viimeisessä alaluvussa käsitellään kiinnipitämistä.

2.2.1 Lastensuojelua ohjaavat säädökset ja Lasten oikeuksien sopimus

Suomessa sosiaalityötä ohjaavat useat lait, jotka ohjaavat myös lastensuojelutyötä osana sosiaalihuoltoa. Arvopohja työlle lähtee perustuslaista (371/1999). Perustuslain mukaiset pe-rusoikeudet ovat yhteiskunnan perusarvoja, joilla turvataan ihmisille iästä riippumatta oikeus elää ja olla. Perustuslaki (371/1999) määrää, että julkisen vallan, viranomaisten, tulee huo-lehtia ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien toteutumisesta sekä huolehtia asiakkaan oikeuksien toteutumisesta. Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) tavoitteena on edistää asiakaslähtöisyyttä sekä huolehtia asiakassuhteen luottamuksellisuudesta ja hyvän palvelun että kohtelun toteutumisesta. Asiakaslaki korostaa lapsen oikeusturvaa ja asemaa sosiaalihuollon asiakkaana; lisäksi asiakaslaki turvaa lapsen oikeutta osallistua häntä koskevi-en asioiden käsittelyyn niin, että lasta kuullaan ja hänen mielipiteensä selvitetään. (Räty 2015, 517-518.) Sosiaalihuoltolain tarkoituksena (1301/2014) on muun muassa vähentää eriar-voisuutta, taata asiakkaan oikeutta hyvään palveluun sekä edistää ja ylläpitää hyvinvointia ja sosiaalista turvallisuutta. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 5§) painottaa erityisesti lapsen etua ja velvoittaa ottamaan huomioon sen kaikissa sosiaalihuollon toimissa. Lastensuojelulaki (417/2007) ja sen myöhemmät muutokset, etenkin laki lastensuojelulain muuttamisesta (1302/2014), painottavat erityisesti lastensuojelun asiakkaiden erityisiä oikeuksia. Lastensuo-jelulaki painottaa lapsen oikeutta turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun oikeudenmukaisessa ja syrjimättömässä ilmapiirissä. Laki lastensuo-jelulain muuttamisesta (1302/2014) painottaa lisäksi erityisesti työn painopisteen siirtymistä avohuoltoon ja lapsen osallisuutta asioihinsa lastensuojelussa. Tässä opinnäytteessä käytetään ajantasaista lainsäädäntöä: Lastensuojelulailla (417/2007) viitataan alkuperäiseen lakiin ja myöhemmät muutokset alkuperäiseen lastensuojelulakiin viitataan erikseen. Esimerkiksi kiin-nipitämisen ja rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen kohdalla muutoksia on tullut vuonna 2010, jolloin viitataan lakiin lastensuojelulain muuttamisesta (88/2010).

Lastensuojelu perustuu Suomessa aina lastensuojelulakiin (417/2007), joka määrittää lastensuojelutyön puitteet: lastensuojelutyön tarkoituksena on aina turvata lapselle tasapainoinen ja monipuolinen kehitys sekä turvallinen kasvuympäristö. Lähtökohtaisesti on vanhempien ja huoltajien tehtävä turvata lapsen hyvinvointi sekä olla vastuussa lapsen kasvusta ja kehityksestä. Jos lapsen vanhempien tai huoltajien kyky huolehtia lapsesta kuitenkin jostain syystä heikkenee tai vaarantuu, on yhteiskunnan velvollisuus turvata lapselle turvallinen ympäristö kasvaa ja kehittyä (Lastensuojelulaki 417/2007). Lastensuojelun päätarkoitus on turvata lapsen hyvinvointi (Laakso, 2009, 20).

Suomen perustuslaki (371/1999) määrittelee jokaiselle ihmiselle perusoikeudet, joihin kuuluu muun muassa oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen sekä oikeudenmukaiseen ja tasarvoiseen kohteluun. Perusoikeudet eivät kuitenkaan takaa absoluuttista suojaa: perusoikeuksia voidaan rajoittaa tietyin lakiin perustuvien ehtojen. Esimerkiksi silloin, kun kyseessä on lapsen kokonaisvaltainen hoito ja huolenpito sijaishuollossa, on joissain tapauksissa turvauduttava lastensuojelulain määrittelemiin rajoitustoimenpiteisiin (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 61 § - 74 §). Näillä lainmukaisilla rajoitustoimenpiteillä lapsen perusoikeuksia joudutaan tietyin ehtojen tilanteen vaatiessa rajoittamaan. Lastensuojelun rajoitukset eivät kuitenkaan saa olla ristiriidassa perustuslain ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Perustuslain (371/1999, 22 §) mukaan julkisen vallan tehtävä on turvata ja edistää ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien toteutumista. Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden toteutuksessa ja toimeenpanossa tulee pyrkiä turvaamaan lapselle kuuluvien perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen valitsemalla rajoitustoimenpide, joka vähiten loukkaa lapselle kuuluvia oikeuksia. (Räty 2015, 515-517.) Rajoitustoimivaltuuksien keskeisenä tavoitteena lastensuojelussa on turvata lapsen vahvempi oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon jotakin perusoikeutta rajoittamalla. Koska rajoitustoimenpiteiden käyttö on aina perusoikeuksiin puuttumista, on niiden käyttöä harkittava tarkkaan ja ensisijaisesti asiat on koetettava ratkaista sosiaalityön muilla keinoilla. Perusoikeuksiin puuttuminen on katsottava viimesijaiseksi toimintamalliksi. (Saastamoinen 2010, 152.)

Kansallisen lainsäädännön lisäksi Suomi on vuonna 1991 sitoutunut noudattamaan Lapsen oikeuksien sopimusta (LOS), joka kerää yhteen lapsille kuuluvia oikeuksia ja asettaa valtioille ensisijaisen vastuun toteuttaa ne. Lasten oikeuksien sopimus on kansainvälinen, sitova sopimus. Tällöin sopimuksen ratifioidessaan kyseinen maa sitoutuu muuttamaan oman kansallisen lainsäädäntönsä vastaamaan sopimusta. Lasten oikeuksien sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista.) Lasten oikeuksien sopimuksen perustana on toiminut Yhdistyneiden Kansakuntien (YK:n) Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus vuodelta 1948 (Juujärvi ym. 2011, 191). Lapsen oikeuksien oikeudellisesti sitovan sopimuksen neljä yleistä periaatetta koskevat syrjimättömyyttä, lapsen edun huomioimista, oikeutta elämään ja kehittymiseen sekä lapsen näkemyksen kunnioittamiseen (United Nations, i.a.). Las-

ten oikeuksien sopimuksen kolmannen artiklan kolmas kohta koskee lapsen laitoshoidon ja palveluita, jotka järjestetään hänelle. Lasten oikeuksien sopimusvaltiot ovat sitoutuneet takaamaan, että lapsen huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat viranomaisten antamia määräyksiä. Määräyksiä tulee noudattaa erityisesti koskien terveyttä, turvallisuutta, henkilökunnan riittävää valvontaa sekä henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista.)

Lasten oikeuksien sopimus ei kuitenkaan ole toteutunut Suomessa täysin kuten pitäisi (Mahkonen 2005). Suomi on saanut toistuvasti YK:n lasten etuja valvovalta komitealta huomautuksia koskien lasten oikeuksien käytännön toteutumista. Esimerkiksi Suomea koskevassa määräämiskaisraportissa vuodelta 2011 kiinnitettiin huomiota lastensuojelun laatuun. Vaikka parannuksia tuoneita lakiuudistuksia onkin tehty, ei komitean mukaan päätöksenteossa lapsen edun ensisijaisuutta ole ymmärretty tarpeeksi tai otettu asianmukaisesti huomioon. (ETENE-julkaisuja 41, 2013.) Euroopan Unionin perusoikeusviraston Suomea koskeva maaraaportti toteaa, ettei lapsen oikeus tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa toteudu Suomessa riittävästi (Lepola, Sams & Sorjanen 2012, 48-49). Kuitenkin huomautuksista huolimatta kansainvälisesti vertaillen Suomessa lapsen oikeuksien toteutuminen ja oikeus oikeuteen kokonaisuudessaan on arvioitu hyväksi. Vuonna 2016 ilmestyneessä globaalissa vertailussa lapsen oikeudesta oikeuteen Suomi on sijalla neljä, kun vertailussa oli 197 maata. (Child Rights International Network 2016, 8-9, 42)

2.2.2 Rajoitustoimenpiteet lastensuojelussa

Lastensuojelulain (laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 61 § - 74 §) mukaisilla rajoitustoimenpiteillä tarkoitetaan toimia, joilla lapsen lakiin perustuvia perusoikeuksia rajoitetaan. Rajoitustoimenpiteitä voidaan toteuttaa vain aluehallintoviraston luvan saaneissa lastensuojelulaitoksissa, joissa järjestetään sijaishuoltoa tai annetaan tukitoimena laitoshuoltoa. Rajoitustoimenpiteitä voidaan soveltaa sekä yksityisissä että kunnan ja valtion laitoksissa. (Räty 2015, 520-521, 559.) Rajoitustoimenpide voi suuntautua vain sellaiseen lapseen, joka on huostaanotettu, kiireellisesti sijoitettu tai hallinto-oikeuden väliaikaismäärityksellä sijoitettu (Lastensuojelun käsikirja 2015). Huostaanotto on lastensuojelun viimeisin toimintamalli, jossa lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle ja jolloin lapsen asioista vastaa sosiaalitoimi (Laakso 2009, 27). Sijaishuollosta puhutaan silloin kun lapsi on sijoitettu kiireellisesti välittömän vaaran takia tai huostaanotettu muista syistä, jolloin lapsen hoito ja kasvatusta on järjestetty kodin ulkopuolella laitoksessa (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 12). Sijaishuoltoa tarjoavia laitoksia ovat lastenkodit, koulukodit ja nuorisokodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset (Lastensuojelulaki 417/2007, 57§).

Rajoitustoimenpiteiden käyttö voidaan tiivistää kahteen tarkoitukseen: huostaanoton tarkoituksen toteutumisen varmistamiseen ja lapsen itsensä, toisen henkilön tai omaisuuden suojaamiseen (Saastamoinen 2010, 150). Rajoittamisen tulee olla aina vahvasti lailla perusteltavaa ja rajoitustoimenpiteistä on valittava vähiten lapsen perusoikeuksia rajoittava toimenpide. Jos muut toimenpiteet ovat riittäviä, ei rajoittamiseen saa lähteä lainkaan. (Räty 2015, 517.) Rajoitustoimenpiteen käyttäminen rangaistuskeinona on aina ehdottomasti kiellettyä: rajoitustoimenpiteitä ei voi perustella esimerkiksi ”talon tavoilla” tai laitoksen säännöillä. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain siinä määrin, kun lapsen oma tai toisen henkilön turvallisuus tai lapsen huostaanoton tarkoitus välttämättä vaatii. (Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatus, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012-2014, 57.) Tämä tarkoittaa, että käytettävän rajoitustoimenpiteen tulee olla kohtuullisessa ja järkevässä suhteessa sille asetettuun tavoitteeseen nähden ja rajoitustoimenpide tulee aina toteuttaa mahdollisimman hienovaraisesti (Räty 2015, 559).

Rajoitustoimenpiteiden käyttöä miettiessä voidaan yhteenvedona ajatella kolmea periaatetta: välttämättömyysperiaatetta, hyväksyttävyyssperiaatetta ja suhteellisuusperiaatetta. Välttämättömyysperiaatteen mukaan lapseen saa kohdistaa rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin, kun lapsen oikeuksien ja sijoituksen päämäärän turvaaminen välttämättä vaatii. Hyväksyttävyyssperiaatteen mukaan työntekijä saa käyttää toimivaltaansa rajoitustoimenpiteissä vain hyväksytyyn ja säännöksessä ilmenevään tarkoitukseen. Suhteellisuusperiaatteen mukaan rajoitustoimenpiteitä käytettäessä tulee valita toimenpide, joka rajoittaa lapsen perusoikeuksia vähiten ja jos lievemmät keinot ovat riittäviä, ei rajoitustoimenpiteitä saa käyttää lainkaan. (Saastamoinen 2010, 176-178.)

Laki (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 61 § - 74 §) määrittelee tarkkaan sijaishuollossa käytettävät rajoitustoimenpiteet. Lainmukaisia rajoitustoimenpiteitä ovat: yhteydenpidon rajoittaminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilöntarkastus, henkilönkatsastus, omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen sekä lähetysten luovuttamatta jättäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen, erityinen huolenpito ja kiinnipittäminen. Lastensuojelun valtakunnalliseen valvontaohjelmaan 2012-2014 on kirjattu, että lastensuojelulaitoksilla on oltava selkeät, kirjalliset ohjeet ja menettelytavat rajoittamisesta, rajojen asettamisesta ja niiden valvonnasta. Lastensuojelulaitosten valvonta perustuu kuitenkin omavalvontaan: kunnat vastaavat alueensa toimintayksiköiden valvonnasta, ja viimekädessä valvonta on aluehallintoviranomaisten (AVI) ja Valviran vastuulla. Päävastuu toiminnan oikeellisuuden valvonnasta ja toteuttamisesta myös rajoitustoimenpideohjeiden, menettelytapojen olemassaolosta ja valvonnasta on kuitenkin laitoksilla itsellään. (Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatus, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012-2014, 56.)

Rajoitustoimenpiteiden käytön periaatteista on laissa säädetty rajoitustoimenpiteiden käytämisen yleisillä edellytyksillä (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 64 §). Yleiset edellytykset eivät itsessään oikeuta tietyn rajoitustoimenpiteen käyttöä, vaan rajoitustoimenpidekohtaisten erityisten säädösten on aina täytyttävä ennen kuin rajoitustoimenpidettä voidaan käyttää. Yleisten edellytysten säännös luo puitteet, joiden rajoissa rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää. (Räty 2015, 562.) Rajoitustoimenpiteiden käytön yleisinä edellytyksinä lakiin on säädetty, että sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta hyvää, kunnioittavaa ja syrjimätöntä kohtelua (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 64 §). Tämä tarkoittaa, että rajoitustoimenpiteitä käytettäessä ja niitä toteutettaessa on kiinnitettävä huomiota lapsen ikään, sukupuoleen, uskonnolliseen vakaumukseen, etniseen taustaan ja muuhun kulttuuristaan. (Räty 2015, 560.) Tällöin on toimittava mahdollisimman turvallisesti, lapsen etu ja yksilölliset tarpeet huomioiden ihmisarvoa sekä vakaumusta kunnioittaen; huomioon tulee ottaa myös lapsen toivomukset ja mielipide (Saastamoinen 2010, 176-178).

Lapsen päivittäiseen hoitoon ja huolenpitoon kuuluu erilaisten rajojen ja kieltojen asettaminen. Tällaisten rajojen asettamisen tarkoitus on tukea lapsen kasvua ja kehitystä. Normaaleilla kasvatuskeinoilla tarkoitetaan erilaisia kasvatukseen liittyviä sääntöjä ja rajoja; seuraamuksia ja sanktioita, joiden tarkoituksena on auttaa lasta tekemään ikä kautensa mukaisia ratkaisuja sekä valintoja. Tällöin voidaan puhua kasvatuksellisesta ”pakosta”, jolloin kysymys on rajojen asettamisesta lapselle. (Räty 2015, 561.) Niin kutsutulla kotikasvatuksella eli normaalien rajojen asettamisella pyritään erilaisin hyväksyttävin keinoin ja hyväksyttäviin tarkoituksiin liittyvin keinoin opettaa lapselle vastuullisuutta: tarkoitus on ohjata lasta noudattamaan tiettyjä yhteiskunnan sääntöjä ja tapoja. Kuitenkaan aina rajanveto normaalien kasvatuskeinojen ja lain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden välillä ei ole helppoa. Raja kasvatuksen ja lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden välillä on osittain häilyvä. (Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatusta, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012-2014, 56.) On tärkeää, ettei lain mukaisia rajoitustoimenpiteitä naamioida normaaleiksi kasvatuskeinoiksi esimerkiksi vetoamalla talon tapoihin tai sääntöihin (Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatusta, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012-2014, 56). Rajanvetoa kotikasvatuksen ja lain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden välillä helpottavat erilliset rajoitustoimenpidesäännökset, joissa kunkin rajoitustoimenpiteen tunnusmerkit määritellään tarkkarajaisesti ja täsmällisesti. Kun määrätyt edellytykset täyttyvät, on kyse rajoitustoimenpiteestä. (Saastamoinen 2010, 153-154.) Käytännössä, jos rajoitukset rajoittavat lapselle kuuluvia perusoikeuksia, on kysymyksessä lain tarkoittamat rajoitustoimenpiteet. Tällöin toimiin ryhtymistä on arvioitava rajoitustoimenpiteitä koskevien säännösten kautta. (Räty 2015, 561.)

Laki yksityisistä sosiaalipalveluista (922/2011, 6 §) määrittelee, että yksityisillä sosiaalipalveluiden tuottajilla on oltava omavalvontasuunnitelma. Yksikön omavalvontasuunnitelmasta

tulee käydä ilmi erillinen yksikölle laadittu rajoitustoimenpiteitä koskeva menettelyohje. Menettelyohjeesta tulee käydä ilmi rajoitustoimenpiteen päätöksentekomenettely ja ohjeistus siitä, kuinka rajoitustoimenpiteet toteutetaan lapsen etua ja ihmisarvoa kunnioittaen. Yksiköillä tulee olla kirjallinen ohjeistus näkyvillä käytössä olevien kasvatustekniikoiden ja sääntöjen rikkomisen aiheuttavista seurauksista, jotta ero kasvatustekniikoiden ja lakiin perustuvien rajoitustoimenpiteiden välillä olisi kaikille selkeä. Valviran ohjeistus (3/2013) suosittelee, että myös julkisissa palveluissa otettaisiin käyttöön rajoitustoimenpiteitä koskeva omavalvontaohjeistus. Valviran antama ohjeistus huomauttaa, että lakiin perustuvien rajoitusten on tärkeä olla selvitetty lastensuojeluyksikössä asuville lapsille ymmärrettävästi, jolloin lapsilla on oikea käsitys rajoitustoimenpiteiden käytöstä ja perusteista. Lapsen kanssa on myös tärkeää keskustella riittävästi häneen kohdistuneista rajoitustoimenpiteistä ja niihin johtaneista syistä. (Valviran ohje 3/2013.)

2.2.3 Rajoitustoimenpiteenä kiinnipitäminen

Kiinnipitäminen on yksi lastensuojelulain määrittelemistä rajoitustoimenpiteistä. Kiinnipitämisen tarkoituksena on rauhoittaa fyysisesti kiinnipitämällä lapsi, joka käyttäytyy aggressiivisesti tai uhkaavasti ja joka käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita. Kiinnipitämisen tulee olla välttämätöntä lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi. Kiinnipito voidaan suorittaa myös, jos omaisuus on merkittävästi vahingoittumisen vaarassa. (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 68 §.) Laki antaa mahdollisuuden puuttua lapsen koskemattomuuteen vain niissä tilanteissa, joissa lapsen tuskaisuus, sekavuus, aggressiivisuus tai muusta syystä johtuva uhkaava tai sekava käyttäytyminen edellyttävät puuttumista tilanteeseen välittömästi. Kiinnipitäminen on lain mukaan ehdottomasti viimesijaisin toimintakeino. (Räty 2015, 582.)

Kiinnipitämiseen voidaan turvautua vain, jos se katsotaan välttämättömäksi. Kiinnipitämisen tulee olla kokonaisuudessaan arvioiden puolusteltavaa: tällöin tulee ottaa huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne kokonaisuudessaan. Turvauduttaessa kiinnipitämiseen tulee kiinnipidon olla kohtuullisessa ja järkevässä suhteessa tavoiteltuun lopputulokseen. Kiinnipitäminen voi sisältää myös lapsen siirtämisen, jos tilanne sitä vaatii. Lapsi voidaan esimerkiksi yksityisyiden kunnioittamiseksi siirtää omaan huoneeseen tai muuhun rauhalliseen tilaan. (Räty 2015, 583.) Kiinnipitämiseen johtava tilanne saattaa tulla eteen hyvinkin nopeasti, jolloin kiinnipitoon turvautumiseen ei vaadita muista rajoitustoimenpiteistä poiketen laitoksen johtajan määräystä (Saastamoinen 2010, 265). Lastensuojelulain mukaisen kiinnipitämisen voi viimesijaisena rajoitteena suorittaa lastensuojelulaitoksen johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva työntekijä. (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 68§.) Kiinnipitä-

minen eli fyysinen rajoittaminen tulee lopettaa heti, kun se ei enää ole välttämätöntä lapsen rauhoittamiseksi (Räty 2015, 583).

Käytännössä kiinnipitoon voi johtaa esimerkiksi lapsen aggressiivisuus, uhkaava käytös, pelokkuus, tuskaisuus tai sekavuus, jolloin rauhoittuminen muutoin kuin kiinnipitämällä ei onnistu tai tuota tulosta. Kiinnipitäminen tarkoittaa, että esimerkiksi lapsen potkut, pureminen tai iskut estetään ottamalla lapsi fyysisesti kiinni. Tarkoituksena on estää lasta satuttamasta itseään tai muita. Kiinnipitämisellä voidaan myös suojata omaisuutta, mutta tällöin omaisuuden vahingoittumisen tulee olla huomattavaa eikä vähäisen omaisuuden suojaamisen takia kiinnipitäminen ole sallittua. Kiinnipitämisen tulee kuitenkin aina olla kokonaisuudessa arvioituna puolustettavaa, huomioiden lapsen käytös ja tilanne kokonaisuudessaan muutoin. (Saastamoinen 2010, 235, 254.) Kiinnipitämisessä ei koskaan saa käyttää välineitä. Lasta ei saa sitoa eikä kääriä mattoon, eikä apuvälineellä saa estää lasta liikkumasta. Kiinnipidossa voi kuitenkin käyttää lapsen ja kiinnipitäjän välillä ohutta huopaa tai liinaa, jonka tarkoituksena on suojata lasta fyysiseltä kosketukselta. Fyysinen kosketus voi ahdistaa lasta tai olla muutoin lapselle vahingollinen; esimerkiksi hyväksikäytetyn lapsen kohdalla liinan käyttö voi toimia suojaavana elementtinä. (Räty 2015, 583.)

Aggressiivisen tai uhkaavan tilanteen rauhoittaminen kiinnipitämisen keinoin ennakoivasti, eli niin kutsuttu ennakoiva kiinnipitäminen, on kiellettyä. Koska kiinnipitäminen puuttuu aina lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja perusoikeuksiin, on sen aina oltava viimesijainen keino toimia. (Saastamoinen 2010, 254.) Ilman välitöntä vaaraa suoritettu ennakoiva kiinnipitäminen ei täytä lain mukaisia kiinnipidon edellytyksiä (Räty 2015, 583). Kiinnipitäminen on tarkoitettu vain äärimmäisiä tilanteita varten, joissa tilannetta ei muutoin kuin kiinnipitämisellä kyetä ratkaisemaan. Ensijaisesti tilanne tulee koettaa ratkaista muilla sosiaalitoimen keinoilla, kuten puhumalla. (Saastamoinen 2010, 254.) Käytännön vaihtoehto kiinnipitämiselle voi olla esimerkiksi, että kaksi työntekijää rauhoittaa lasta ilman kiinnipitämistä (Räty 2015, 583). Kiinnipitomenettely ei ole tarkoitettu käytettäväksi laitoksen ulkopuolella tapahtuviin tilanteisiin. Esimerkiksi karkumatalla olevaan, laitoksen ulkopuolella tavattuun lapseen ei voi käyttää kiinnipitämistä edes silloin, kun tavoitteena olisi estää karkumatkan jatkuminen ja lapsen laitokseen palauttaminen. Tällöin on turvauduttava viimesijaisesti poliisin virka-apuun, eikä kiinnipitämiseen. (Räty 2015, 583.)

Lastensuojelulaki tunnistaa myös kiinnipitämisen liioittelun (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 68 §). Kiinnipitämisen liioittelemisesta säädetään tarkemmin rikoslaissa (Rikoslaki 39/1889, muutoksella 515/2003, luku 4, 6 §). Kiinnipidossa käytettävät keinot eivät koskaan saa ylittää välttämättömiksi katsottuja rajoja. Kiinnipitämisen liioittelusta voidaan puhua silloin, kun lain määritelmä kiinnipitämiselle ei täyty tai jos kiinnipitämistä on esimerkiksi jatkettu senkin jälkeen, kun se ei enää olisi välttämätöntä. Kiinnipitämisen liioitleminen on

kyseessä myös silloin, jos kiinnipitämiseen on käytetty suurempaa voimaa kuin lapsen rauhoittaminen olisi välttämättä vaatinut. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on seurattava, onko laitoksen suorittama kiinnipitäminen ollut perusteltua ja oikein mitoitettu keino tilanteen selvittämiseksi, vai onko kyseessä ollut ylimitoitettu toimenpide. (Räty 2015, 583.)

Kiinnipidon juridinen määritelmä sijaishuollon toimintamuotona on ollut kirjattuna lain osittaisuudistuksena vuodesta 2006, jolloin käsite rajoitustoimenpide kirjattiin lakiin. Tällöin annetussa hallintoesityksessä korostettiin ja tarkennettiin säädöksiä ehdoista, rajoista sekä valvonnasta. (Tarkkinen & Forsberg, 2013.) Osittaisuudistuksen tavoitteena oli tarkoitus parantaa työntekijöiden sekä lasten oikeusturvaa ja selkeyttää rajanvetoa normaalien kasvatuskeinojen ja lain mukaisten rajoitustoimenpiteiden välillä. Lisäksi säädösten pyrkimyksenä oli rajoitustoimenpidesäännösten täsmentäminen vastaamaan paremmin perusoikeuksia sekä ihmisoikeuksia. (Saastamoinen 2010, 150.) Rajoittaminen ei kuitenkaan lastensuojelussa ole uutta, vaan esimerkiksi jo vuoden 1983 lastensuojelulaissa puhuttiin pakotteista, rajoitteista ja erityisistä rajoitteista. Vuonna 2008 voimaan tulleeseen lastensuojelulakiin (417/2007) vuoden 2006 osittaisuudistus rajoitustoimenpiteiden osalta kirjattiin lähes sellaisenaan. (Tarkkinen & Forsberg, 2013.) Rajoitustoimenpiteiden yleisiin edellytyksiin sekä joihinkin rajoitustoimenpiteisiin on tehty lakimuutoksia vuonna 2010 (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010).

Valtakunnallisesti tietoa tai tilastoja lastensuojelutoimenpiteistä tai niiden syistä ei ole saatavilla; lastensuojelun tutkimus on noin yleisestikin ottaen hajanaista ja koordinoimatonta. Lastensuojelun tutkimus tällä hetkellä perustuu paljolti selvityksille ja opinnäytteille. (Toimiva lastensuojelu 2013, 51-52.) Hoikkalan ja Pelastakaa Lapset ry:n julkaisu ”Kiinnipito lastenkodissa” (2014) on harvoja tutkimuksia, joka keskittyy kiinnipitämiseen lastensuojelussa. Hoikkala toteaaakin julkaisussaan, että kiinnipitämisen tutkimus Suomessa on lähes olematonta ja empiiristä kokemustietoa koskeva tutkimus on kotimaassa ja kansainvälisestikin ohutta.

Lastensuojelusta kerätään rekisteri: kunnat keräävät ja toimittavat lastensuojelutietoja lastensuojelurekisteriin. Kuntien keräämät ja toimittamat tiedot keskittyvät kyllä sijaishuoltoon, mutta kootut tiedot eivät sisällä tietoja varsinaisista tehdyistä toimenpiteistä tai niiden syistä. Ylipäätään Suomessa ei ole käytössä valtakunnallisesti yhtenäistä luokitusta tai rekisteriä lastensuojelun toimenpiteistä ja niihin johtaneista syistä. (Toimiva lastensuojelu 2013, 51-52.) Rajoitustoimenpiteiden tai kiinnipitojen tilastoja ei ainakaan julkisesti ole saatavilla. Joitakin yksittäisiä tutkimuksia ja tietoja rajoitustoimenpiteiden tai kiinnipitojen käytöstä Suomessa kuitenkin on löydettävissä. Tarkkinen & Forsberg (2013) käyttävät Tarkkisen pro graduun pohjautuvassa artikkelissa rajoitustoimenpiteiden tutkiskelun perustana Pohjois-Suomen aluehallintoviraston alueella sijaitsevien yksityisten sijaishuoltopaikkojen tekemiä rajoitustoimenpidepäätöksiä. Päätökset ovat julkaisemattomia ja vuodelta 2010. Tällaisia

rajoitustoimenpidepäätöksiä seurantavuonna oli yhteensä 603 kappaletta. Näistä määrällisesti toiseksi eniten oli kiinnipitoja, yhteensä 119 kappaletta. Artikkelin kuitenkin toteaa, että todellisuudessa tehtyjen kiinnipitojen määrä on todennäköisesti huomattavasti suurempi. Tämä selittyisi sillä, että epätarkkuutta tuo ettei kiinnipidosta vaadita kirjallista hallintopäätöstä, jolloin se on asiakirjoissa ”näkyvämpi”. (Tarkkinen & Forsberg 2013.) Myös Hoikkala (2014) käyttää tutkimuksessaan rajoitustoimenpiteiden tilastoja, joista ilmenee kiinnipitojen määrä. Hoikkalan mukaan Etelä-Suomen aluehallintoviraston alueen koonnissa vuodelta 2010 kiinnipitojen määrä oli 450, kun tarkastelussa olivat kunnalliset lastensuojelulaitokset. Hoikkalan tutkimuksessa aineistona käytetty materiaali on julkaisematonta. Hoikkala toteaa, että tutkimuksessa käytettyjen tilastojen valossa voidaan kiinnipidon sanoa olevan ainakin jossakin määrin käytetty rajoitustoimenpide eri puolilla Suomea. (Hoikkala 2014, 12.)

Lasten kokemuksia kiinnipitamisestä on Suomessa tutkittu vähän. Hoikkalan (2014) tutkimukseen liittyi myös keskusteluja lastenkodissa asuvien lasten kanssa kiinnipitamisistä. Tässä tutkimuksessa lasten puheissa kiinnipitäminen näyttäytyi suhteellisen tavanomaisena toimintatapana. Kiinnipitäminen liitettiin lastenkodin tavaksi toimia: lapset kykenivät näkemään eron lastenkodin toiminnan ja kodin toiminnan välillä. Käytännössä kiinnipitäminen näyttäytyi tietyin ehdoin puuttumisena lapsen ei-sallittuun käyttäytymiseen: kiinnipito alkaa, kun lapsen käytöksessä tietyt ehdot täyttyvät ja kiinnipito loppuu, kun lapsi rauhoittuu. Ero lainmukaisen kiinnipitämisen ja muunlaisen fyysisen koskemisen välillä tutkimukseen osallistuneille lapsille oli selkeä. Tutkimuksen keskusteluissa kiinnipidosta oikeudenmukaisuuden teema oli esillä ja lapset kiinnittivät huomiota esimerkiksi siihen, että on oikein ottaa kiinni ettei kukaan satuta itseään. Kuitenkin kiinnipitäminen lasten puheissa tulkittiin myös joissain tapauksissa epäoikeudenmukaiseksi. Vallan- ja voimankäytön mahdollisuus kiinnipidon yhteydessä tunnistettiin: myös kivun kokemusten koettiin olevan kiinnipidossa joskus läsnä. (Hoikkala 2014.) Hoikkalan valitsemista haastattelupätkistä välittyy kuva, että lapset ovat tietoisia myös työntekijöiden epäoikeudenmukaisista ja vääristä toimista koskien kiinnipitoa. Myös intensiivihoidon näkökulmasta tehty tutkimus sivuaa lasten ajatuksia kiinnipitamisestä. Ekholm (2013) kuvailee tutkimuksessaan, että kiinnipitäminen herätti haastatteluissa lapsissa voimakkaita tunteita, vaikka itse tapahtumasta olisi kulunut jo pidempikin aika. Myös hänen haastatteluissaan lapset kertoivat kipukokemuksistaan kiinnipidon aikana. Lapset toivat esille toivovansa henkilökunnalta parempaa osaamista kiinnipitämiseen, jotta kivun tuottaminen ei olisi kiinnipidossa läsnä. Lapset kuvailivat tässä tutkimuksessa kiinnipitämisen kaksinaista luonnetta: toisaalta kiinnipidosta ei pidetty mutta toisaalta tunnistettiin, että ajoittain rajuunkin käytökseen on kuitenkin voitava jotenkin puuttua. (Ekholm 2013, 20-21.)

Kiinnipitäminen työntekijän näkökulmasta on fyysisesti ja emotionaalisesti kuormittavaa. Työntekijöille kiinnipitotilanne ei ole irrallaan lapsen käyttäytymisen ymmärtämisestä tai fyysisestä ympäristöstä; se ei ole myöskään irrallinen tilanne toteutettavasta hoito- ja kasva-

tustyöstä vaan osa työtä. Tutkimuksissa työntekijät kuitenkin kokivat kiinnipitämisen myös arveluttavana toimintamuotona. Kiinnipitotilanteeseen koettiin voivan liittyä pelkoa lapsen mahdollisesta vahingoittamisesta tai väkivaltaisen kokemuksen tuottamisesta. (Hoikkala 2014, 12-13.) Laakso (2009) kuvaa arjen lastenkotityöstä kertovassa väitöskirjassaan tutkimuksensa kenttäjaksolla olleen kiinnipitotilanteen jälkeisiä tuntemuksia, joita työntekijät kokivat. Täpähän rankka kiinnipitotilanne osastolla aiheutti työntekijöissä monenlaisia tunteita: syyllisyyttä, liikuttuneisuutta ja huolta sekä monenlaisia kysymyksiä siitä, toimittiinko tilanteessa oikein. Huoli kiinnipidetyt lapsen ajatuksista ja tunteista koskien kiinnipitoa kokonaisuudessaan oli läsnä puheessa; miten tilanne vaikuttaa lapseen, kun sen vaikutukset ja tunnekokemukset myös työntekijöissä olivat vahvoja ja vaikuttavia. (Laakso 2009, 245-247.) Hoikkala (2014) toteaa, että asianmukainen kiinnipitäminen vaatii työntekijöiltä toimivaa tilannetajua, taitoa ennakoida ja paljon ammattitaitoa. Lapsen etua ja oikeuksia kunnioittavaa asennetta voidaan lisätä esimerkiksi refleктоivalla ja omaan toimintaan kriittisesti suuntautuvalla työotteella. (Hoikkala 2014, 59-61.)

Kiinnipitämisen tuntee myös mielenterveyslaki (Mielenterveyslaki 1116/1990, laki mielenterveyslain muutoksesta 1423/2001: 22e § & 22f §). Kuitenkin huomioitava on, että koska sosiaalihuollon säädösten kieli on erityisalaan sovellettua yleiskieltä, on säädösten tulkinnessa käytettävä harkintaa. Vaikka käytetyt käsitteet ovatkin samankaltaisia, voi niiden normittava ala olla täysin erilainen. (Lehmuskoski & Kuusisto-Niemi 2012, 13). Käytännössä tämä tarkoittaa, että vaikka termi ”kiinnipitäminen” esiintyy sekä lastensuojelussa että mielenterveystyössä, ei niillä välttämättä tarkoiteta samaa. Mielenterveyslain perusteella kiinnipitämistä voidaan käyttää perusoikeuksien rajoittamiseen, kun henkilö on otettu tarkkailuun tai tutkimukseen tai määrätty hoitoon; perusoikeuksien rajoittaminen on mahdollista myös alaikäisten kohdalla. Rajoitustoimenpiteiden käyttö on sallittua vain siinä määrin, kuin sairauden hoito tai potilaan turvallisuuden, muiden turvallisuuden tai muutoin mielenterveyslaissa säädetyn edun turvaaminen välttämättä vaatii. Mielenterveyslain nojalla kiinnipitäminen on mahdollista, kun potilaan uhkaukset vahingoittaa itseään tai muita ovat vakavasti otettavia tai hän käyttöksellään vakavasti vaarantaa omaa turvallisuuttaan, vaikeuttaa muiden hoitoa tai todennäköisesti vahingoittaa omaisuutta vakavasti. Potilasta voidaan pitää kiinni muistakin syistä kuin mainituista, jos se on hoidollisista syistä välttämätöntä. Kiinnipitämiseen hoitohenkilökunta saa käyttää välttämättömiä voimakeinoja ja potilas saadaan sitoa vyöllä tai muulla vastaavalla tavalla, jos muut toimet eivät ole riittäviä. Mielenterveyslain nojalla toteutetusta kiinnipidosta saa kiireellisessä tilanteessa väliaikaisesti päättää hoitohenkilökuntaan kuuluva, mutta muutoin päätöksenteko-oikeus on vain lääkärillä ja tällöinkin vain tutkimukseen perustuen. (Laki mielenterveyslain muuttamisesta 1423/2001, 22e § & 22f §.)

Kiinnipitäminen mielenterveyslain nojalla eroaa radikaalisti lastensuojelulain nojalla suoritetusta kiinnipidosta, vaikka käytettävä nimike on sama. Näkökulmallisesti yhteistä lastensuojelulain (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 68 §) ja mielenterveyslain (1423/2001,

22e § & 22f §) tarkoittamalla kiinnipidoilla on, että niiden tavoitteena on rajoittaa itselleen tai muille vaaraksi olevaa asiakasta viimesijaisena toimintakeinona puuttumalla asiakkaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Kuitenkin lastensuojelulain (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 68 §) tarkoittaman kiinnipitämisen on oltava korostetusti huollollista ja hoidollista - mistä taas mielenterveyslaissa ei ole mainintaa. Lastensuojelulain tarkoittamassa kiinnipidossa ei missään tapauksessa saa käyttää minkäänlaisia apuvälineitä tai minkään asteista sitomista. Myöskään voimakeinojen käyttäminen ei ole sallittua ja kiinnipitämisen tulee olla muutoinkin kaikin puolin arvioituna kokonaisuutenaan puolustettavaa. Lastenkoti-toiminnassa lapsen rajaamiseen pyritään ensisijaisesti hoidollisin, huollollisin ja kasvatuksellisin keinoin, joilla kunnioitetaan lapsen ihmisarvoa, koskemattomuutta sekä turvallisuutta (Hoikkala 2014, 5).

Tässä opinnäytteessä lastensuojelulain (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 68 §) mukainen kiinnipitäminen näyttäytyy kokonaisuutena: tällä tarkoitetaan, että fyysisen lapsen kiinniottamisen lisäksi kiinnipitotilanteeseen liittyy monia muitakin ulottuvuuksia. Lain tarkoittama kiinnipitäminen on suppea määrittely, joka on ikään kuin irrallaan arjesta. Kiinnipitämiseen käytännön työssä liittyy monia huomioonotettavia seikkoja, joita ammattilaisen tulee punnita jo ennen kuin lapsi rauhoittamistarkoituksessa fyysisesti otetaan kiinni. Hoidon, huolenpidon ja kasvatuksellisuuden huomioiminen on läsnä arjessa jatkuvasti ja arjen tulee olla toimivaa rajoitustoimenpiteistä huolimatta. Esimerkiksi koko osaston tilanne, muut lapset osastolla ja henkilökunnan määrä vaikuttavat myös kiinnipidon kokonaisuuteen, jota ammattilainen työssään punnitsee - unohtamatta kyseisen lapsen omaa tilannetta ja historiaa, jonka ei kiinnipitotilanteessakaan voida ajatella olevan irrallinen asia. Tässä työssä myös keskitytään ainoastaan lastensuojelulain (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 68§) tarkoittamaan kiinnipitämiseen.

2.3 Tiedon kirjaaminen lastensuojelussa

Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa - opas toteaa, että sosiaalihuollon kirjaamisen nykytila on jännittävä. Kirjaamisen käytännöt vaihtelevat ja kirjauksia tehdään sekä asiakas-tietojärjestelmiin että sen ulkopuolelle. Asiakirjojen sisällöt vaihtelevat organisaatioiden sisällä ja niiden välillä; asiakirjat on usein kehitetty organisaatiossa. Sisällöllisesti kirjaukset ovat usein proosamaisia ja pitkiä, mikä tekee yksittäisen tiedon löytämisestä haasteellista. (Lohijoki 2015.) Kuitenkin sosiaalihuollossa kirjaaminen on välttämätöntä: osa työn ydintä. Kirjaamisen merkityksellisyyden ymmärtäminen on iso osa kirjaamisen laadukkuutta: kirjaaminen on työn kannalta ehdottoman tärkeää. Lisäksi kirjaaminen on aina myös valintojen tekemistä, joka tekee kirjaamisesta myös vallankäytön välineen. (Laaksonen ym. 2011, 10, 38-39.) Kirjatessa asiakkaan asiakirjaa sanat valikoituvat joko tahattomasti tai tarkkaan valikoituina, jättäen asiakirjoihin katkelmia eletyistä hetkistä. Valitut sanat kertovat aina kirjaajan valinnoista eikä näin ollen kirjauksen kautta voida koskaan palata täysin alkuperäiseen tapahtumaan. (Kääriäinen 2003, 84-86.)

Kirjaamisen merkityksellisyyden kontekstissa myös kääntöpuoli korostuu. Kääriäisen (2003) edelleen ajankohtaista ja tärkeää ajatusta mukaillen teksti itsessään on hiljaa. Kirjattu teksti saa merkityksen, vallan ja voiman vain silloin, kun tekstiä luetaan. Asiakirjojen kirjoittaminen on hyvin merkityksellistä, mutta niin on tehtyjen kirjausten lukeminen tai lukematta jättäminenkin. (Kääriäinen 2003, 84-86.) Eppu Normaalin sanoitusta lainaten jäädessään unohduksiin tekstikin on ”vain tahroja paperilla” (Eppu Normaali 1996).

Tässä alaluvussa (2.2) perehdytään ensin dokumentointiin ja kirjaamiseen lastensuojelussa, jonka jälkeen edetään kiinnipidon kirjaamiseen. Lastensuojelun dokumentointi on ongelmallisessa tilanteessa. Näin toteaa esimerkiksi Toimiva lastensuojelu- selvitys (2013, 97), jonka mukaan lastensuojelun dokumentointi on kokonaisuudessaan haastavassa tilassa. Laki antaa kirjaamiselle puitteet, mutta lain toteuttamisen tavat ovat vaihtelevia - kirjaamisen monimuotoisuudesta johtuen on työntekijän omalle päättelylle kuitenkin jätettävä tilaa. Lisäksi sosiaalihuollon tiedon rakentumisen kenttä on kovassa muutoksessa, joka tulee vaikuttamaan osaltaan myös lastensuojelun kirjaamiskäytäntöihin. Näihin tuleviin sosiaalihuollon dokumentoinnin kokonaisuuden muutoksiin on kiinnitetty huomiota viimeisessä alaluvussa.

2.3.1 Lastensuojelun kirjaamisen perusteet

Asiakastyön hyvä dokumentointi on vaikuttavuuden, työn ladun ja kehittämisen väline, jolla myös edistetään asiakkaan etua. Sosiaalihuollossa kirjaaminen on luonnollinen osa työtä, jota ei pidä ajatella irrallisena osa-alueena vaan osana työn kokonaisuutta. Kirjaaminen on tehtä-

vän asiakastyön näkyväksi tekemistä. Hyvä ja huolellinen dokumentointi on merkityksellistä useasta näkökulmasta, vaikka joskus kirjaaminen nähdäänkin irrallisena, ylimääräisenä ja aikaa vievänä tehtävänä. (Laaksonen ym. 2011, 5-7, 11.)

Dokumentoinnilla tarkoitetaan jonkin asian kirjalliseen muotoon saattamista (Valtakunnalliset laatukriteerit 2004, 57). Dokumentointi tarkoittaa asiakirjojen laatimista, joka tukee työntekijää lainmukaisessa työprosessissa ja lisää asiakkaan luottamusta prosessin aikana (Laaksonen ym. 2011, 14). Kirjaamisella tarkoitetaan sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain (254/2015, 3 §) määritelmän mukaan merkintöjen tekemistä asiakirjaan, eli tietojen viemistä asiakirjaan kirjoittamalla. Asiakirjalla tarkoitetaan sähköisesti tallennettua tai manuaalisesti käsin kirjatua tallennetta, jolla on oikeudellista arvoa tai joka on laadittu jotakin tarkoitusta varten tai jonkin toiminnan yhteydessä. Sosiaalihuollossa asiakasasiakirjat kirjataan usein asiakastietojärjestelmän ehdoilla sähköiseen muotoon. (Laaksonen ym. 2011, 5-7, 14.) Tässä opinnäytteessä käytetään kirjaamisen käsitettä, kun puhutaan työntekijän tekemistä kirjauksista asiakirjaan.

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjasta (245/2015) säättää asiakastietojen kirjaamisesta ja velvoitteista, jotka kirjaamiseen liittyvät. Lain tarkoituksena on edistää yhdenmukaisia käytänteitä sosiaalihuollon asiakkaiden asiakastietojen käsittelyssä ja näin edistää tehtävien asianmukaista hoitoa. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjalakia sovelletaan sekä julkisiin että yksityisiin palveluntarjoajiin. Laki velvoittaa sosiaalihuollossa työskentelevän ammattilaisen tai työssä avustavan kirjaamaan sosiaalihuollon järjestämiseen, suunnitteluun, toteuttamiseen, seurantaan tai valvontaan liittyvät riittävät ja tarpeelliset tiedot määrämuotoisina asiakirjoina. Asiakirjat tulee kirjata viipymättä asiakkaan asian käsittelyn jälkeen ja tallentaa sosiaalihuollon ilmoitus- tai asiakasrekisteriin. Asiakasasiakirjalain mukaan tärkeää on, että asiakirjat ovat asiakkaan kannalta ymmärrettäviä ja saavutettavissa. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjalaki sisältää myös liitteen laadittujen asiakirjojen säilytysajoista. (Räty 2015, 301-302.) Lisäksi asiakastietojen käsittelyssä sovelletaan esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä annettua lakia (159/2007), lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), hallintolakia (434/2003) sekä julkisuuslakia (612/1999). Sosiaalihuollon asiakirjojen laatimista ohjaavat lakien ohella instituution perustehtävä, erilaiset ohjeistukset ja teoreettiset suuntaukset, sosiaalityön ammatilliset perusteet sekä yksilön omat ja työyhteisön sopimat dokumenttitavat. (Vierula 2015.)

Sosiaalihuollon asiakirjoista ja niitä koskevista velvoitteista on edellä mainituissa laeissa määritelty tarkemmin. Tässä opinnäytteessä keskitytään tarkemmin lastensuojelulain (417/2007 & Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010) antamiin määräyksiin kirjaamisen ja rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen velvoitteista. Lisäksi opinnäytteessä sivutaan kirjaamisen sisältöön keskittyviä muita asetuksia ja ohjeistuksia.

Lastensuojelun työntekijöiden kirjaamisvelvollisuus alkaa lastensuojeluasian vireilletulosta, siis siitä hetkestä kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on saanut tiedon lapsesta joka mahdollisesti on lastensuojelun tarpeessa (Lastensuojelulaki 417/2007, 33 §). Kirjaamisvelvollisuus päättyy lastensuojelun asiakkuuden päättyessä. Lastensuojelun työntekijöiden tulee kirjata kaikki lasta koskevat tiedot lastensuojeluasian vireilletulosta lähtien sekä kirjata kaikki tiedot jotka ovat toiminnan suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta oleellisia. Lastensuojelun työntekijöillä on kirjaamisvelvollisuus: lakiin perustuvat dokumentointivelvoitteet ovat ehdottomia. (Kunnalliset lastensuojelupalvelut, valtakunnallinen valvontaohjelma 2013-2014, 49.) Käytännössä dokumentointi on olennainen osa lastensuojelutyötä - lastensuojeluprosessissa dokumentointi toimii olennaisessa osassa työmuotona (Lastensuojelun käsikirja, THL 2016).

Oikeusturvan näkökulmasta asiakkuuden alkamisen jälkeen kaikki tiedot tulee kirjata huolellisesti muun muassa siksi, että toiminnan asianmukaisuutta voidaan seurata jälkikäteen. Kirjaamisvelvollisuus on voimassa koko lastensuojeluasiakkuuden ajan jäsentäen työtä sekä lisäten työn jatkuvuutta esimerkiksi työntekijöiden vaihtuessa. Kirjaamisen tulee olla ajantasaisista ja riittävää sekä siihen tulee resursoida tarpeeksi työaika. Työntekijöitä tulee myös ohjeistaa kirjaamiseen. Asiakasasiakirjassa tulee näkyä, miten asioita on arvioitu ja johtopäätökseen johtaneiden faktojen tulee olla kirjattuna näkyviin. Työntekijä saa kirjata vain niitä asioita, jotka ovat kirjattavan aiheen näkökulmasta tarpeellisia. (Laaksonen ym. 2011, 10-11.) Kirjaamisen tarkoitus on myös ohjata työntekijää lainmukaisissa lastensuojeluprosesseissa ja turvata sekä lapsen että työntekijän oikeuksia (Lastensuojelun käsikirja, THL 2016).

Kirjaaminen on itse asiakastyön kannalta tärkeä prosessi; se on työn tekemistä näkyväksi (Kääriäinen ym. 2007, 7). Sosiaalihuollon asiakastyöhön sisältyy paljon kielellistä vuorovaikutusta, jonka siirtäminen kirjalliseen muotoon mahdollisimman totuudenmukaisesti on tärkeää sekä lapsen että työntekijän näkökulmasta (Laaksonen ym. 2011, 10-11). Lastensuojelussa kirjaamisen keskeisiä tavoitteita ovat muun muassa lapsen ja huoltajien mielipiteiden näkyväksi tekeminen, lapsen osallisuuden parantaminen ja lapsen äänen kuuluvaksi saattaminen (Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatus, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012-2014, 60). Esimerkiksi päätöksien tekeminen lastensuojelussa ei onnistu ilman tarpeeksi kattavia kirjauksia ja huomioita koko prosessin ajalta (Laaksonen ym. 2011, 11-12). Lisäksi lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada tietoonsa, mitä tietoja on kirjattu ja vaatia nähtäväkseen perustelut, jotka ovat johtaneet tehtyihin päätöksiin. Täysi-ikäiseksi tullessaan lapsella on oikeus nähdä kaikki häntä itseään koskevat kirjatut: tällä voi olla yllättävänkin suuri merkitys aikuistuvan nuoren elämään. Laadukkaasti tehty asiakkaan elämäntilanteen kuvaaminen kirjaamalla voi myös lisätä työntekijän ymmärrystä asiakkaan tilanteesta. (Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatus, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012-2014, 60.)

Asiakirjojen kirjoittaminen ei ole koskaan tahatonta, vaan pyrkii aina johonkin päämäärään. Tekstin syntyyn vaikuttavat todelliset ihmiset, joilla on kirjatessaan todellinen päämäärä. Tekstin päämäärä, intentio, näkyy tekstissä, kun kirjaaja luo kirjoittamaansa kieleen kokonaisuuksia oman maailmansa kautta. Vastaavasti kirjausta lukeva tulkitsee lukemaansa oman maailmankuvansa kautta. (Kääriäinen 2003, 148-149.) Kirjauksia tehdessä on olennaista, että kirjaaja tunnistaa omat lähtökohtansa tehdä havaintoja ja käsitteellistää niitä kirjauksiinsa. Kirjauksia tehdessä asiakkuuden tapahtumat saavat tietyn merkityksen, vaikka kyse onkin osin automatisoituneesta ja arkipäiväisestä tapahtumasta. Toisin sanoen kirjauksen sisältö ei voi olla koskaan täysin irti kirjauksen tekijän omasta ympäristöstä tai elämänhistoriasta: tekstit eivät koskaan ole tekijättömiä. Kirjoitusprosessissa tapahtumat saavat tietyn merkityksen, joka säilyttyy kirjaajan mukaan. (Laaksonen ym. 2011, 11-12, 38-39.)

Kirjaaminen on aina valintojen tekemistä. Kirjaajan valinnat näkyvät tekstissä - esimerkiksi liian laajasta tekstistä ei tärkeitä asioita huomaa ja liian suppeasta tekstistä voi jäädä kokonaisuuden kannalta tärkeitä asioita pois. Tällöin kirjaaminen on aina myös vallankäyttöä: kun kirjaaja päättää tuoda tietyn tiedon esille, jättää hän samalla jotain pois. Kaikki tämä tarkoittaa, että väistämättä kirjaamisen prosessi johdattaa myös eettisten kysymysten äärelle: Mitä kirjaan? Kuinka paljon kirjaan? Mikä on tärkeää? Kirjaajan valinnat näkyvät asiakirjan laadussa. (Laaksonen ym. 2011, 11-12, 38-39.) Lopulta kirjaaja tekee valintojaan kirjatessaan joka tapauksessa. Siksi työntekijän oman ammatillisen äänen kirjaamien näkyviin on tärkeää: kun ammattilaisen ääni kuuluu kirjaamisessa, kirjaus ei jää ulkopuolisen tarkkailijan raportoinniksi. Oman äänen kirjaaminen tekstiin tuo myös näkyväksi valintojen tekijän. (Kääriäinen ym. 2007, 24-25.)

Laadukasta kirjaamista ajatellessa kyse ei ole niinkään kirjaajan henkilökohtaisesta osaamisesta hyvänä kirjoittajana, vaan ennemminkin kyse on asiakirjojen merkityksen ymmärtämisestä (Laaksonen ym. 2011, 51-53). Toisaalta kirjaajan kielellisillä valmiuksilla katsotaan kuitenkin olevan merkitystä, kun kirjaamista tarkastellaan tilannekontekstissa (Kääriäinen 2003, 131). Kuitenkin vastuullinen kirjaaminen kuvaa tehtyä työtä mahdollisimman hyvin: vastuullinen kirjaaja ymmärtää kirjauksen merkityksen päätöksenteossa, ottaa kirjauksessaan asiakkaan huomioon ja suhtautuu ammatillisesti työstä kirjoitettuun tietoon. Työn kirjaaminen asiakirjaksi vaatii herkkyyttä ja keskittymistä; kyky kiinnittää huomio olennaiseen karttuu kokemuksen myötä. (Laaksonen ym. 2011, 51-53.) Huomion kiinnittämisestä kirjaamiseen on myös jopa yllättävää hyötyä: työntekijöiden kokemusten mukaan etenkin vaikeissa tilanteissa ajantasainen kirjaaminen jopa vähentää työntekijän tunnekuormitusta ja näin vapauttaa työntekijän ajattelua muuhun toimintaan. Näin energiaa vapautuu esimerkiksi uuden suunnitteluun. (Kääriäinen ym. 2011, 11.)

Käytännön kirjaustilanteessa on hyvä ajatella lukijaksi asiakas, sillä kaikkien lukijatahojen ajatteleminen on liian raskasta ja hävittää tekstistä olennaista. Lisäksi asiakkaalle kirjoittaessaan automaattisesti kirjoittaa myös selkeää ja ymmärrettävää tekstiä, jota ammattilaisen odotetaan käyttävän. Kirjatessa erilaisia lyhenteitä tulee välttää. Esimerkiksi kulttuurinen toimintatapa kirjata kirjoittaja tekstiin käyttäen sanaa ”allekirjoittanut” tai ”AK” ei ole hyvän hallintotavan mukaista ja käytäntöä tulisi välttää. Asiallinen kielenkäyttö on ehdotonta eikä ammattislangia saa käyttää. Kirjatessa konkreettinen asioiden kuvaus vähentää tulkinnanvaraa ja auttaa ymmärtämään asian kuten kirjaaja sen on tarkoittanut. (Laaksonen ym. 2011, 38-42.) Kirjaaminen on hyvä nähdä koko työyhteisön tai organisaation asiana, josta käydään keskustelua ja luodaan yhteisiä toimintatapoja: kirjaaminen ei saa jäädä yksittäisen työntekijän huolenaiheeksi. Lisäksi kirjauksen laatimisessa on otettava huomioon, ettei laadukas kirjaaminen onnistu missä tahansa olosuhteissa: kirjaamiselle on varattava tarpeeksi aikaa. (Laaksonen ym. 2011, 11-12.) Kirjaamisen laatua voidaan varmistaa työyhteisön yhteisillä dokumentointiohjeilla sekä yhteisillä kirjaamisen käytäntöihin liittyvillä toimintatavoilla (Kunnalliset lastensuojelupalvelut, valtakunnallinen valvontaohjelma 2013-2014, 49-50, 53).

Pulmalliseksi kirjaamisessa työntekijät kokevat usein kirjaamisen tyylin, sisällön ja tavat. Haasteelliseksi voivat muodostua esimerkiksi kysymykset: onko kirjaus oikea ja olenko pitäytynyt tosiasioissa? Erottuvatko tekstissä pohdinnat tosiasioista? Onko käytetty tyyli ilmaisuiheen ja sanavalintoiheen oikea? Käytetäänkö passiivia vai minämuotoa? Miten tekstin voi tulkita ja voiko kirjatun ymmärtää kokonaan väärin? Pulmatilanteissa voi olla hyvä palauttaa mieleen, että tehty kirjaus on kuitenkin aina sidoksissa tilanteeseen ja tällöin tulevaisuus on vielä avoin. Kukaan ei voi tietää, mitä seurauksia tehdyillä teoilla tai kirjauksilla tulevaisuudessa on. Kirjaaminen on aina kontekstuaalista: liiallinen varovaisuus ja pelko väärin tulkittuasi tulemisesta jopa hävittävät ammatillista ymmärrystä. (Kääriäinen ym. 2007, 23-24.)

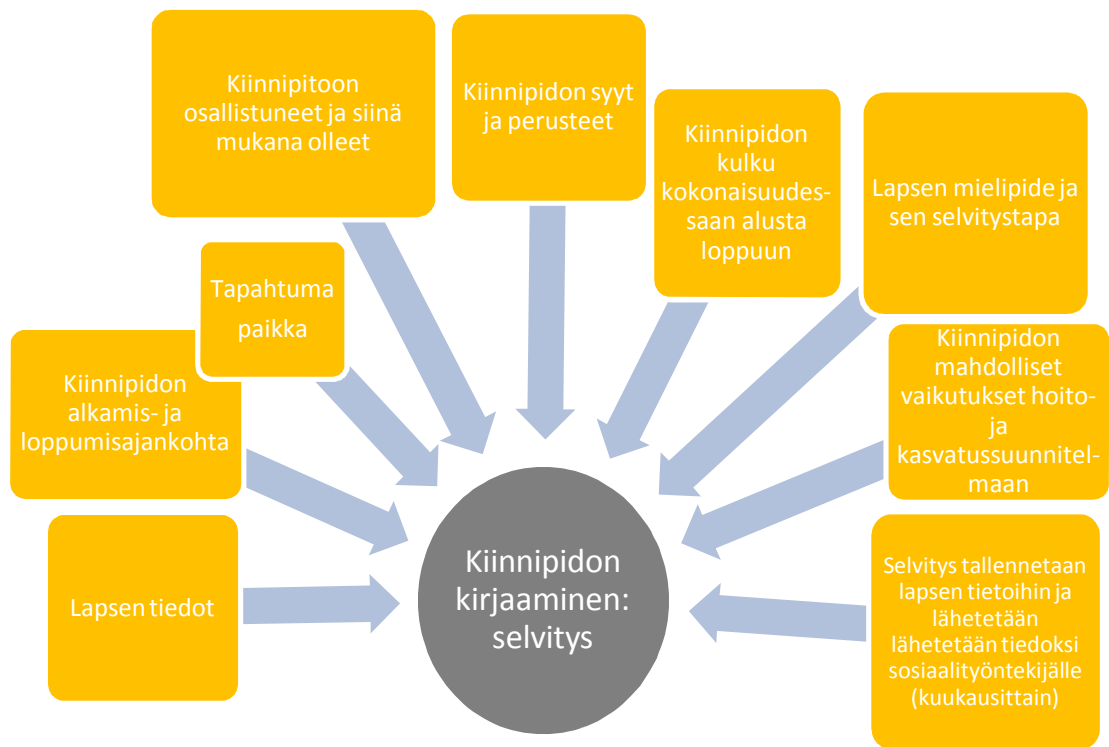
2.3.2 Kiinnipidon kirjaaminen

Lastensuojelulaissa (417/2007) on säädetty tarkemmin rajoitustoimenpiteiden kirjaamisveloitteesta, jossa aluksi todetaan että lapsesta tehdyt kirjaukset tulee sisällyttää lapsen asiakirjoihin ja tallentaa asianmukaisesti. Rajoitustoimenpiteen kirjauksen tulee sisältää rajoituksen kuvaus sekä toimenpiteen perusteet. Lapsen asiakirjoihin tehdystä kirjauksesta tulee käydä ilmi rajoituksen kesto sekä toimenpiteen käytännössä toteuttaneen henkilön nimi. Myös muiden tilanteessa mukana olleiden nimet kirjataan näkyviin. Kaikista muista rajoitustoimenpiteistä kiinnipitämistä lukuun ottamatta on tehtävä kirjallinen hallintopäätös; tällöin on myös toimenpiteestä päättäneen henkilön nimen näytävä kirjauksessa. Maaliskuussa 2010 voimaantulleella säännöksellä tarkennettiin lastensuojelulain mukaista rajoitustoimenpiteiden kirjaamista koskevaa momenttia niin, että kaikki tehdyt kirjaukset tulee lähettää lapsen asi-

oista vastaavalle sosiaalityöntekijälle tiedoksi kuukausittain. Lisäksi säädettiin, että rajoitustoimenpiteen mahdolliset vaikutukset hoito- ja kasvatussuunnitelmaan tulee kirjata ylös. Rajoitustoimenpiteiden kirjauksissa tulee myös maininta, miten lapsen mielipide selvitetty rajoitustoimenpiteestä päättäessä tai toteuttaessa ja mikä lapsen mielipide on ollut. Lapsen kanssa on riittävästi keskusteltava käytettyjen rajoitustoimenpiteiden syistä ja mahdollisista vaikutuksista hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 74 §.) Rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen auttaa laitoksen henkilökuntaa, valvovaa viranomaista ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijää seuraamaan, missä laajuudessa ja millä perustein rajoitustoimenpiteitä on lapsen hoidossa käytetty. Rajoitustoimenpiteen kirjausta voi myös käyttää tukena lapsen kanssa aiheesta käytävässä keskustelussa, esimerkiksi rajoitustoimenpiteen syyt ja perusteet sekä tilanteen kulku. Rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen antaa myös informaatiota vaikkapa tilanteesta, jossa lapsen sijaishuoltopaikan muutosta harkitaan. (Saastamoinen 2010, 179-180.)

Suomessa tutkimuksia kiinnipitämisestä on tehty harvakseltaan eikä kiinnipidon kirjaamisesta juuri lainkaan. Lähes ainoita kiinnipitoon keskittyviä tutkimuksia on Susanna Hoikkalan lapsen kokemukseen keskittyvä tutkimus ”Kiinnipito lastenkodissa” vuodelta 2014, joka sivuaa myös kiinnipidon kirjaamista. Hoikkalan tutkimus kiinnipidosta lastenkodissa onkin saanut alkunsa huomiosta, että kiinnipidon tutkimustieto Suomessa on lähes olematonta. Kuitenkin kiinnipidon kirjaaminen on olennainen ja myös pakollinen osa työtä: kirjaus todentaa tapahtunutta. Lainsäädäntö määrää rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta, johon ryhmään kiinnipitokin kuuluu. Lainsäädännössä ei kuitenkaan erikseen ole mainintaa kiinnipidon kirjaamisesta, vaan kirjaamisessa noudatetaan lastensuojelulain yleisiä pykäläiä ja säädöksiä. (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 74 §.)

Kiinnipidon kirjaamisessa noudatetaan lastensuojelulain (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 74 §) yleisiä säädöksiä koskien rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta, josta on mainittu edellä. Kiinnipitämisestä tulee tehdä aina kirjallinen selvitys, josta ilmenevät syyt ja perusteet kiinnipidolle sekä kiinnipidon kuvaus. Myös aika, paikka ja toimenpiteen päättäneen ja suorittaneen henkilön sekä muiden osallistuneiden henkilöiden nimet on kirjattava näkyviin. (Saastamoinen 2010, 166.) Valviran erillisen ohjeen (3/2013) mukaan rajoitustoimenpiteistä, kuten kiinnipidosta, tehtävän kirjauksen sisällön on oltava ymmärrettävä ja asianmukainen. Kuvassa 2 (Kiinnipidon kirjaaminen) on yhteenvetona esitetty kiinnipidon kirjauksesta ne merkinnät, jotka siitä on löydettävä.

Kuva 2 Kiinnipidon kirjaaminen

Huomioitavaa on, että kiinnipidosta ei tehdä nimenomaista kirjallista hallintopäätöstä. Tällöin päätös kiinnipidosta ei ole muutoksenhakukelpoinen eikä virallinen hallinnollinen menettely ole niin mittava kuin muiden rajoitustoimenpiteiden kohdalla. Kuitenkin selvitys kiinnipidosta tulee kirjata lasta kokeviin asiakirjoihin. (Räty 2015, 584.) Kiinnipidosta tehtävän selvityksen tulee sisältää kiinnipitoon johtaneet syyt ja perusteet erityisen tarkkaan, sillä erillisen hallintopäätöksen puuttuessa ovat kirjaukset erityisen tärkeitä (Saastamoinen 2010, 166).

Kiinnipidon kirjaus on yhden työntekijän kirjallinen kertomus tapahtuneesta. Kirjauksia tehdään erilaisissa tilanteissa ja erilaisten työntekijöiden toimesta, jolloin kirjauksen tavat vaihtelevat; myös kirjaajan tulkinta vaikuttaa kirjaukseen. Hoikkala (2014) kuvaa kiinnipidon kirjausta läpileikkaukseksi, joka kertoo yhden pienen hetken sulkien ulkopuolelleen paljon tilanteeseen liittyneitä ja tapahtuneita asioita. Kirjaus ei välttämättä kerro tilanteesta kaikkea ja välittää vain yhdenlaisen kuvan tapahtuneesta. Hoikkala toteaa, että tutkimuksessa ”Kiinnipito lastenkodissa” (2014) aineistona käytettyjen kiinnipidon kirjausten laadullinen vaihtelevuus kertoi yhtälailla laitoksen dokumentointikäytännöistä kuin itse tapahtuneestakin. Kirjallisista kuvauksista oli mahdotonta tehdä pitäviä päätelmiä siitä, oliko työ tehty hyvin vai huonosti tai oliko esimerkiksi kiinnipidon keskustelutilanne lapsen kanssa jäänyt pitämättä, koska sitä ei ollut näkyvillä kirjauksessa. Kuitenkin erilaiset kirjaamistavat herättivät kysymyksiä

siitä, millaisiin tulkintoihin niitä lukemalla päästiin ja missä määrin nämä tehdyt tulkinnot olivat oikeudenmukaisia. (Hoikkala 2014, 17-18.)

Tarkkinen ja Forsberg (2013) kiinnittävät myös huomiota artikkelissaan ”Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa” rajoitustoimenpiteiden kirjaamiskäytänteisiin. Artikkelin vahvistaa syntynyt käsitys siitä, että kirjauksia rajoitustoimenpiteistä tulee tarkastella tiedon lähteenä, jolloin kirjaukset ovat aina vain kirjaajan tulkinta tapahtuneesta. Kirjaukset ovat kyseessä olevan rajoitustoimenpiteen käyttämisen oikeuttamisen perusteluja, joissa kirjaaja perustelee päätöstään uskottavaksi. Samalla kirjaaja pyrkii hyväksyttämään tapahtuneen esimerkiksi toimenpiteen kohteena olleella lapsella tai hänen huoltajillaan, sosiaalityöntekijöillä, valvovilla viranomaisilla tai kollegoilla. Osaltaan kirjaaminen siis oikeuttaa työntekijän vallankäyttöä rajoitustoimenpiteissä. (Tarkkinen & Forsberg 2013.)

Rajoitustoimenpiteistä tehtyihin kirjauksiin suuntautuneen kritiikin lisäksi kokemusasiantuntijoiden mukaan dokumentteihin kirjattu usein ohjaa työntekijän suhtautumista asiakkaisiin (Toimiva lastensuojelu 2013, 37). Kokemusasiantuntijalla tarkoitetaan henkilöä, jolla on kokemusta tarkasteltavasta ilmiöstä omakohtaisesti tai läheisen tilanteen seuraajana. Kokemusasiantuntijoita voidaan käyttää myös sosiaali- ja terveysalan ”tulkina” ammattilaisten ja asiakkaiden välillä lisäämään ymmärrystä ja parantaa palvelua yhteistyöllä. (KoKoA 2013.) Kokemusasiantuntijoiden mukaan kirjatun dokumentin ollessa ristiriidassa asiakkaan kertoman kanssa, uskotaan työntekijöiden keskuudessa mieluummin kirjattua sanaa kuin asiakkaan kertomaa omaa kokemustaan (Toimiva lastensuojelu 2013, 37).

Sosiaali- ja terveysministeriön selvitystyöryhmän loppuraportti ”Toimiva lastensuojelu” toteaa, että kokonaisuudessaan lastensuojelun dokumentointi on tällä hetkellä ongelmallisessa tilassa. Yhtenäiset, kattavat ja laadukkaat dokumentit kannattelevat työn jatkuvuutta. Kuitenkin kunnallinen ohjeistus kirjaamiseen on puutteellista sekä ohutta ja kirjaamisen tavat vaihtelevat kunnittain, alueittain ja jopa työntekijäkohtaisesti. (Toimiva lastensuojelu 2013, 37.) Työntekijöiden kokemukset lastensuojelun kirjaamisesta osaltaan vahvistavat sanomaa: ohjeistusta kirjaamiseen ei käytännön työssä saa, vaan kirjauksia ryhdytään laatimaan omin neuvoin tai aiempia kirjauksia tutkimalla. Kiireessä perehdytys kirjaamiseen saatetaan ohittaa odotuksin, että kirjaaminen tulee opittua ”siinä sivussa” riippumatta siitä, onko työntekijällä aiempaa kokemusta kirjaamisesta. Näin mahdollistuu, että virheet tai puutteet tekstissä tai yleisesti käytetty (virheellinen) tyyli kirjaamisessa siirtyy työyhteisössä eteenpäin ilman, että tapoja kyseenalaistetaan. (Kääriäinen ym. 2007, 23.) Toimiva lastensuojelu -ohjeistus toteaa, että lastensuojelulakiin jätetty mahdollisuus säätää asiakirjojen sisällöstä tulisi käyttää ja asiakirjojen sisällöstä säätää tarkemmin: hyvän kirjaamisen voidaan sanoa tasa-arvoistavan asiakkaita (Toimiva lastensuojelu 2013, 37). Myös Hoikkala painottaa viestissään lastenkoti-toiminnan ammattilaisille, että dokumentointi todella on iso osa työtä. Kiinnipidon kirjaamisen kohdalla hän toteaa, että erityistä huomiota tulisi kiinnittää kirjaamistapoihin lapsen

mielipiteen selvittämisessä ja kiinnipidon jälkiselvittelyssä (kiinnipidon purku). Perusteellisella kirjaamisella lisätään läpinäkyvyyttä. (Hoikkala 2014, 62.)

2.3.3 Kirjaamisen tulevaisuus

Hyvinvointipalvelut Suomessa ovat uudistumassa. Tässä prosessissa on huomioitu, että tiedon hyödyntäminen sosiaali- ja terveyssektorien palvelukokonaisuudessa on keskeisessä osassa. Niinpä käytänteet koko sektorilla ovat muutoksessa - tämä koskee myös dokumentoinnin käytänteitä. Muutosta kokonaisuudessaan katsovaan, laajempaan Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020 - ohjelmaan liittyy strategia SoTe-tieto hyötykäyttöön 2020. Tämän strategian tavoitteena on sananmukaisesti ottaa SoTe-tieto hyötykäyttöön: olennaista on jalostaa tietoa tietämykseksi, joka auttaa niin kansalaista kuin ammattilaistakin. Strategian myötä ammattilaiselle on esimerkiksi tarkoituksena saada käyttöön työtä tukevia tietojärjestelmiä, liittää sähköiset palvelut osaksi työtä, toimia tietoturvallisesti ja saada tieto palvelemaan työtä. Ohjelmalla on siis monia strategisia tavoitteita, joilla toteutuessaan tulevaisuudessa on konkreettisia vaikutuksia sosiaalialan kirjaamiskäytäntöihin sekä käytettäviin tietojärjestelmiin. Muutoksiin pyritään vuoteen 2020 mennessä ja muutoksiin pääsemiseksi on käynnissä monia muutoksiin liittyviä hankkeita sekä ohjelmia. (SoTe-tieto hyötykäyttöön - strategia 2020.)

Sote-sektorin käytäntöjen uudistaminen kokonaisuudessaan on laaja ja on hyvin moniulotteinen. Sosiaalialan tiedonhallinnan osalta kehittäminen on käynnistynyt jo vuonna 2005 osana Sosiaalialan kehittämishanketta. Tämän jälkeen sosiaalialan tietoteknologiahanke Tikesos toimi omana kokonaisuutenaan vuosina 2008-2011 luoden pohjaa kehittämistyölle, jota nyt Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksella THL:lla jatketaan. (Sosiaalialan valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke, hankesuunnitelma 2014-2020.) THL:lla dokumentointia kehitetään muun muassa luomalla kirjaamiselle yhtenäisiä tapoja, yhdenmukaistamalla asiakirjoja ja niiden rakenteita, kehittämällä tiedonhallintaa sekä kehittämällä ammattilaisia tukevia kansallisia tietojärjestelmäratkaisuja edistämään tiedon saatavuutta. Tavoitteena on tiedon parempi hyödynnettävyys asiakastyössä. (Sosiaalihuollon tiedonhallinta 2016.)

Yksi osa edellä mainittua SoTe-tieto hyötykäyttöön - strategian toteutusta ja THL:n tekemää kehitystyötä on sosiaalihuollon valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpano hanke 2014-2020 eli KanSa-hanke. KanSa (kansallinen sosiaalihuollon asiakastietovaranto) tulee nojautumaan osaltaan Kanta-palveluihin perustuvaan malliin. Kanta-palveluiden mallilla tässä tarkoitetaan terveydenhuollossa jo tehtyä määrittely- ja toteutustyötä sekä hankkeen puitteissa kehitettyjä toimintamalleja. KanSan hankekokonaisuus tullaan ottamaan käyttöön kaikissa yksityisissä ja julkisissa sosiaalialan palveluissa, joten

muutos koskee kaikkia. KanSa-hankkeessa on kehittämisen kannalta kaksi tärkeää päämäärää. Niistä toinen on määrämuotoisen kirjaamisen ja asiakirjamallien kehittäminen sekä käyttöönotto. Toinen päämäärä muodostuu valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja arkiston määrittelystä ja käyttöönotosta. Ensisijaisesti ei kuitenkaan ole kyse tietojärjestelmien kehittämisestä, vaan yhtä tärkeää on määrämuotoisten asiakasasiakirjojen ja asiakirjastandardin mukaisen kirjaamisen kehittäminen ja käyttöönotto. (Sosiaalialan valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke, hankesuunnitelma 2014-2020.)

Määrämuotoisella kirjaamisella tarkoitetaan asiakastietojen kirjaamista yhtenäisesti sovitulla tavalla. Rakenteinen kirjaaminen puolestaan tarkoittaa etukäteen sovitun rakenteen mukaisesti kirjattua ja tallennettua tietoa. (Lohijoki 2015.) Määrämuotoinen kirjaaminen tulee siis vaikuttamaan kaikkiin asiakastietoja kirjaaviin sosiaalialan ammattilaisiin, sillä dokumentointikäytäntöjen ja asiakirjamallien yhtenäistäminen tulee koskettamaan kaikkia. Tällöin kirjaamista sosiaalihuollossa ohjattaisiin valtakunnallisesti ja kirjaamisen käytänteisiin vaikuttaisivat yhdenmukaiset asiakirjamallit ja -käytännöt. Näillä toimilla toivotaan kirjaamisen laadun paranemista, tietojen saantimahdollisuuksien paranemista ja sitä, että tieto kokonaisuudessaan on hyödynnettävämpää. Määrämuotoisen kirjaamisen on tarkoitus lisätä asiakaslähtöisyyttä. (Sosiaalialan valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke, hankesuunnitelma 2014-2020.) Käytännössä määrämuotoinen kirjaaminen näkyy asiakirjan rakenteessa ja sisältää tiedon tallentamista ennalta määrättyjen otsikoiden alle. Tietoa voidaan kirjata vapaamuotoisesti, käyttäen valikkoja ja valintaruutuja tai numeromuotoisia kenttiä. Määrämuotoinen kirjaaminen tulee kuitenkin pitämään sisällään myös vapaasti kirjoitettavaa tekstiä, jolloin lopullisen päätöksen kirjauksen sisällöstä tekee aina itse kirjaaja. Määrämuotoiseen kirjaamiseen siirtyminen ohjaa tiedon tuottamista, muttei poista kirjoittajan vastuuta. Kirjaamisessa tehtävät valinnat ovat aina vallankäyttöä, myös silloin kun määrämuotoiseen kirjaamiseen koko sektorilla siirrytään. (Lohijoki 2015.)

2.4 Teoreettisen viitekehyksen yhteenveto

Kiinnipitäminen on lastensuojelulain (Laki lastensuojelun muuttamisesta 88/2010, 68 §) mukainen viimesijainen toimintamuoto, jossa itselleen vaarallinen, aggressiivinen tai vakavasti omaisuutta vahingoittava lastensuojelulaitokseen sijoitettu lapsi otetaan lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilökunnan toimesta fyysisesti kiinni rauhoittamistarkoituksessa. Kiinnipitämisen tarkoituksena on käytännössä estää lapsen väkivaltaisuus, esimerkiksi lyönnit potkut ja pureminen (Saastamoinen 2010, 235).

Kirjaaminen on lastensuojelun työntekijöille pakollinen osa työtä; kirjaamisvelvoite on ehdoton (Kunnalliset lastensuojelupalvelut, valtakunnallinen valvontaohjelma 2013-2014, 49). Ehdottoman kirjaamisvelvoitteen lisäksi kirjaaminen on lastensuojelussa tärkeä osa työtä, jonka tarkoituksena on saattaa tapahtunut kirjattuun muotoon. Kirjaaminen on työn tekemistä näkyväksi. (Kääriäinen ym. 2007, 7.) Kirjaamisella pyritään tapahtumien oikeudenmukaiseen kuvaamiseen, jolla turvataan niin työntekijän kuin lapsenkin etuja ja oikeusturvaa (Lastensuojelun käsikirja, THL 2016). Perusteellinen kirjaaminen lisää työn läpinäkyvyyttä (Hoikkala 2014, 62). Lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada tietoonsa mitä on kirjattu, ja lastensuojelun asiakkuuden päättymisen jälkeenkin esimerkiksi aikuistuneen asiakkaan tiedonsaantioikeus säilyy. Kirjaamisella on suuri merkitys asiakkaana olevan lapsen elämään, mutta myös jälkikäteen luettuina aikuistuvan nuoren elämässä vanhojen kirjausten merkitys voi olla yllättävän suuri. (Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito- ja kasvatusta, valvontaohjelma 2012-2014, 60.)

Useat lait muodostavat sosiaalihuollossa kirjaamisen puitteet, joita Valvira selventää edellyttämällä ymmärrettävää ja selkeää kirjaamista (Valviran ohje 3/2013). Muun lakipohjan ohella laki lastensuojelulain muuttamisesta (88/2010, 74 §) antaa ohjeita rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta, joiden perusteella kiinnipidon kirjaaminenkin tehdään. Kuitenkin kirjallisuuden perusteella voidaan todeta, ettei annettu ohjeistus tunnu olevan itsessään riittävää. Osaltaan tämä on tarkoituksellista: sosiaalihuollossa tulee voida luottaa työntekijän omaan ammattitaitoon ja kykyyn reflektoida myös silloin, kun kyseessä on kirjaaminen. Kuitenkin lastensuojelun työntekijöiden keskuudessa kirjaaminen puhututtaa ja kirjaaminen koetaan paikoin pulmallisena (Kääriäinen ym. 2007, 23). Kirjaamisen ongelmallisuuteen on havahduttu myös muualla kuin kenttätöyssä: Toimiva lastensuojelu (2013) esittää toiveen, että kirjausten sisällöstä säädettäisiin lain asetuksella tarkemmin: perusteluksi riittää jo yksin se, että yhtenäisillä ja selkeillä kirjaamistavoilla voitaisiin esimerkiksi tasa-arvoistaa asiakkaiden asemaa. Kiinnipidämisen tutkimuksessa Hoikkala (2014) pohtii, ovatko kirjaamiskäytännöt oikeidenmukaisia. Kiinnipidon kirjaamisessa annettu vähäinen ohjeistus jättää paljon mahdollisuuksia eroaville toimintatavoille ja tilaa työntekijän omalle päätöksenteolle. Kiinnipidosta tehty kirjaus on aina vain yksi tulkinta ja yksi näkökulma yhdestä ohikiitävästä hetkestä osastolla, eikä välttämättä kuvaa kaikkea tilanteesta tapahtunutta (Hoikkala 2013, 17-18). Kuinka voidaan varmistaa, kertooko kirjaus oikeudenmukaisen kuvan tapahtuneesta? On sanomattakin selvää, että työntekijällä on suuri vastuu kirjauksen sisällöstä ja siitä, kuinka totuudenmukainen, monipuolinen ja lopulta oikeudenmukainen kirjaus on. Tästäkään näkökulmasta kirjaaminen ei ole ongelmaton: näin kirjaaminen voidaan nähdä vahvana vallankäytön elementtinä. Tällöin väistämättä vallankäytön läsnä ollessa katseet suuntautuvat eettisiin kysymyksiin. (Laaksonen ym. 2011, 11-12, 38-39.)

Kirjaamisen kontekstissa tiedonmuodostus on tärkeässä osassa; tiedonmuodostus on kirjaamisen lähtökohta. Tiedonmuodostuksella tarkoitetaan kokonaisuutta, jossa koettu, ymmärretty ja kuultu muunnetaan kirjaukseksi. Tiedonmuodostuksen kokonaisvaltaisuus ottaa huomioon kirjaamiseen laajemmin vaikuttavat seikat, kuten tilannekontekstin, institutionaalisuuden ja sosiokulttuurisuuden. Institutionaalisten käytänteiden kontekstissa työn eettiset ohjeet ja normit korostuvat. (Kääriäinen 2003, 131.) Ajatusta tiedonmuodostamisen kokonaisvaltaisuudesta tukee sosiaalialan holistinen ihmiskäsitys, jossa ihminen nähdään monimutkaisena kokonaisuutena. Holistisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisen elämään, tarpeisiin kuin vaikeuksiinkin on olemassa monta tarkastelukulmaa: ihminen muodostaa kokonaisuuden, jossa kaikki näkökulmat ovat tärkeässä osassa. (Rauhala 2014, 32,41, 126-127.) Lastenkodissa arki muodostaa oman paradoksisen kokonaisuutensa, jossa hoitotyötä tehdään jopa näennäisen pinnallisesti; kuitenkin arjesta tulee painavaa, kun niin sanotusti alkaa ”tötkkiä”. (Laakso 2009, 116.) Tällaisessa lastenkodin arjen kokonaisvaltaisuuden kontekstissa kiinnipitämistäkin voidaan tarkastella yhteisöllisenä ilmiönä, jolloin vaikutukset ovat yhden lapsen rauhoittamista fyysisellä kiinnipitämisellä laajempia (Hoikkala 2014, 9-14).

Tiedonmuodostamisen kokonaisuudessa eettisyys on tärkeässä osassa. Tietoa muodostetaan tehdystä työstä, jolloin työn eettisyys jo itsessään on arvo. Lisäksi holistinen ihmiskäsitys suuntaa katseen eettisyyteen: ihminen tulee huomioida kokonaisuutena. Sosiaalialan ammattieettiset ohjeet antavat suuntaviivaa toimimiseen työssä: ammattieettiset ohjeet antavat viitteitä arjen sekä haastavien tilanteiden ja arvostiritojen kohtaamiseen. Ihmisarvon kunnioittaminen, avoimuus ja oikeudenmukaisuus muodostavat arvopohjan, jossa sosiaalialan ammattilainen liikkuu tehdessään päätöksiä. (Sosiaalialan korkeakoulutettujen liitto Talentia ry 2013, 5-8, 17-19.) Lisäksi työtä perusarvoina ohjaavat asiakkaan etu, vuorovaikutteisuus työn perustana, vastuullisuus omasta ammattitaidosta sekä vastuullisuuden huomioimisesta työn eettisenä perustana (ETENE-julkaisuja 32, 2011).

Hyvä kirjaus ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että itse työ olisi tehty hyvin; myöskään puutteet kirjaamisessa eivät automaattisesti tarkoita, että asiakastyö olisi huonoa tai epäammattillista (Kääriäinen 2003, 182). Kirjallisuuteen perehtyneenä luottaen ajatukseen että oikeudenmukainen ja eettisesti vastuullinen työote näkyy oikeudenmukaisena ja eettisesti vastuullisena kirjauksena. Opinnäytteen teoreettinen viitekehys muodostuu ajatuksesta, jossa kiinnipitäminen ja sen kirjaaminen nähdään osana työn kokonaisuutta. Pahimmillaan kirjaaminen voi olla vallankäyttöä, mutta parhaimmillaan kirjaaminen voidaan nähdä osana vastuullisuutta.

3 Tutkimuksen tehtävät

Tämän opinnäytetyön aihe tulee tarpeesta, ettei rajoitustoimenpiteiden tai kiinnipitämisen kirjaaminen vielä ole kovin tutkittu aihe. Kuitenkin kyseessä on rankasti lapsen fyysiseen koskemattomuuteen puuttuva viimesijainen rajoitustoimenpide (Lastensuojelulaki 417/2007), ja kirjaaminen puolestaan voidaan nähdä sosiaalityön välttämättömyytenä (Huuskonen 2014, 11). Tällä hetkellä sosiaalihuollon kirjaaminen on muutoksessa, eivätkä sen vaikutukset jätä lastensuojeluakaan sivuun (ks. esimerkiksi SoTe-tieto hyötykäyttöön, Sosiaalialan valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke). Keskustelussa rajoitustoimenpiteenä kiinnipitäminen on jäänyt vielä toistaiseksi vähemmälle huomiolle. Kuitenkin lastensuojelun dokumentointi on tulevaisuuden kannalta tärkeää, eikä kiinnipitämisen kirjaaminen saa jäädä vaille huomiota.

Opinnäytteen kirjoittajalle työkokemus lastensuojelussa on tuonut eteen tilanteita, joissa kiinnipitämiseen on jouduttu turvautumaan vuosien varrella useasti. Koulutusala - tulevaisuuden tietojohdaminen sosiaali- ja terveysalalla - on ohjannut kiinnostusta edelleen kirjaamiseen. Tässä opinnäytetyössä yhdistetään nämä kaksi: kiinnipitäminen ja kirjaaminen. Eettisyys on vahvasti läsnä molemmissa aihepiireissä, joten tiedonmuodostuksen näkökulmasta sosiaalialan ammattietiikkaa ja kokonaisvaltaista ihmiskäsitystä ei voida opinnäytteessä jättää käsittelemättä.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tarkastella kiinnipidon kirjaamisen nykytilaa ja herättää keskustelua kiinnipidon kirjaamisesta sekä sen käytännöistä. Opinnäytetyön tehtävänä on luoda käsitys kiinnipidon kirjauksen sisällöstä huomioiden lain antamat määräykset ja sosiaalialan eettiset käytännöt. Opinnäytteen tavoitteena on aineiston keruun pohjalta luoda kiinnipidon kirjaamisen toteuttamissuositus, jolla kiinnipidon kirjaamisen sisältöä voitaisiin yhtenäistää ja edesauttaa kirjauksia vastaamaan sosiaalialan ammattietiikan mukaisia edellytyksiä sekä lain asettamia velvoitteita.

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Menetelmä

Lastensuojelu on moninainen ja eettisesti haasteellinen tutkimuskohde. Kirjallisuudessa lastensuojelun tutkimuksen tärkeyttä korostetaan vahvasti, mutta samalla todetaan sen toteuttamisen ristiriitaisuus. Hoikkala (2014) toteaa tutkimuksessaan, että lastensuojelun tutkimus pysähtyy usein salassapitovelvollisuuteen vetoamiseen, mikä estää lastensuojelun vaikuttavuuden ja todellisen tilan tutkimista. Myös alaikäisten ja jo valmiiksi haasteellisessa tilanteessa olevien lasten ja heidän arkensa tutkiminen herättää tutkijassa itsessään eettisiä kysymyksiä ja vahvoja tuntemuksia, kuten Laakso (2009) väitöskirjassaan toteaa.

Tämän opinnäytteen pohjana on laadullinen lähestymistapa. Se on käsitteenä laaja ja voidaan ymmärtää monella tapaa. Laadullisen lähestymistavan määrittelemisestä ja sen käyttämistä menetelmistä on tutkijoiden joukossa erimielisyyttä. Tätä voidaan luonnehtia esimerkiksi kuvaamalla sitä tutkimusstrategiaksi, joka keskittyy enemmän sanoihin kuin dataan. Toisaalta voidaan todeta, että käsite laadullinen tutkimus toimii kattokäsitteenä tutkimusmenetelmille, joiden tavoitteena on ymmärtää miten ihminen kokee, ymmärtää, tulkitsee ja tuottaa sosiaalista maailmaa. Laadullinen lähestymistapa voidaan ajatella myös sen arvoituksien ratkaisemiseksi, jonka tarkoitus on päästä vinkkien ja palasten yhdistelemisellä pienempiin kokonaisuuksiin ja päätelmiin. Laadullinen lähestymistapa on monisyinen ja kompleksinen kokonaisuus: sen sisällön luettelemisen voidaan sanoa olevan epätoivoinen yritys. (Hammersley 2012, 12-14.)

Lähestymistapana laadullinen tutkimus tutkii abstrakteja, näkymättömiä ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen tai aikaan ja paikkaan sidonnaisia tulkinnallisia ilmiöitä (Puusa & Juuti 2011, 31, 48-49). Kiinnipitäminen on vahvasti lastensuojeluun liittyvä ilmiö, jonka tarkasteleminen opinnäytteen tavoitteiden mukaisesti on mahdollista ja järkevää laadullisin menetelmin. Laadullisessa lähestymistavassa tiedon voidaan sanoa olevan näkökulmaista ja tulkinnallista; lähestymistapaa leimaa ajatus siitä, ettei aihetta voida puhtaasti lähestyä matemaattisilla kaavoilla tai tilastollisesti. Laadullinen lähestymistapa keskittyy tarkastelussaan yksittäiseen tapaukseen ja oleellista tutkimuksessa on osallisena olevien ja tutkijan vuorovaikutus suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Lähestymistapa korostaakin enemmän todellisuutta ja siitä saatavaa subjektiivista eli omakohtaista tietoa. Kuitenkaan laadullisen lähestymistavan tarkoituksena ei ole aina pyrkimys ymmärtämiseen, vaan tarkoituksena on luoda uutta tietoa: keskeistä laadullisessa tutkimuksessa on antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta. Laadulliselle tutkimukselle on luonteenomaista, ettei sen tutkimaa ilmiötä tai aihetta ole ennalta tutkittu. Laadullisessa lähestymistavassa harvoin lähdetään testaamaan ennalta asetettua hypoteesia, vaan tutkimusasetelma on joustava ja antaa aineistolle tilaa. (Puusa & Juuti 2011, 31, 48-49.)

Tässä opinnäytetyössä asetettuihin tavoitteisiin pyritään vastaamaan keräämällä aineistoa kiinnipidon kirjaamisesta. Työn käyttämä aineisto on kerätty valmiiksi koostetun kiinnipidon tapausesimerkin pohjalta, jolloin aineistona toimii tuotetut dokumentit. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruumenetelmille rajoja on asetettu hyvin vähän tai ei lainkaan. Tällöin laadullisessa tutkimuksessa aineistona voidaan käyttää myös erilaisia dokumentteja, joita tutkimalla saadaan esiin ihmisten ajatuksia ja toimintatapoja. Tällaisessa dokumenttiaineistona voidaan käyttää esimerkiksi sanomalehtien artikkeleita tai Internetin sähköistä aineistoa, mutta aineiston saaminen esiin voidaan tehdä myös esimerkiksi pyytämällä ihmisiä piirtämään kuvia, kirjoittamaan päiväkirjaa ja niin edelleen. (Hammersley 2012, 13, 50, 55.) Aineiston keruuseen osallistuvat lastensuojelun työntekijät saavat tapausesimerkin kiinnipidosta, jonka he kirjaavat omien toimintatapojensa mukaisesti. Tällaiseen ratkaisuun on päädytty siksi, että arkityössä syntyneisiin kiinnipidon asiakirjoihin pääsy on lastensuojelun erityiskysymysten takia haasteellista. Lisäksi pelkkien kiinnipidon kirjaamisten analysoiminen ei opinnäytteen kirjoittajan mielestä tuo esille, minkälaisia valintoja kirjaaja kirjatessaan on tehnyt: kirjaus on vain yhden ihmisen kuvaus hetkestä, jota ei päästä näkemään. Valmiiden kirjausten analysoiminen ei siis näin ollen välttämättä tuo esille, minkälaisia valintoja työntekijä on kirjaus-hetkellä tehnyt. Perusteluiden pohjalta voidaan olettaa, että tässä opinnäytteessä esitetyt kysymykset jäisivät vaille vastausta tai ainakin vastauksien voitaisiin olettaa olevan yksipuolisia. Tapausesimerkin käyttämistä puoltaa toteamus siitä, että sosiaalityön asiakastyössä ja luonnollisesti myös tutkimuksen kohteena ovat usein eettisesti haastavat asiakastilanteet ja ilmiöt. Tällöin tutkimusaineiston saanti on eettisesti haastavaa ja juridisesti tarkasteltuna jopa mahdotonta. Myös koe- ja kontrollitilanteiden rakentaminen sosiaalityön kentällä on haasteellista. Sosiaalityön dokumenttiaineistolla on merkittävää tutkimuksellista arvoa, jota on sosiaalityön erityiskysymysten takia kuitenkin hyödynnetty vähän. (Kuusisto-Niemi ym. 2011, 258.)

Lastenkodin osaston työntekijöille annetaan luettavaksi valmis kuvaus yhdestä fiktiivisestä kiinnipidosta. Aineiston keruun hetkellä annetun tapausesimerkin pohjalta työntekijät kirjaavat oman näkemyksensä siitä, mitä asioita kiinnipidon kirjaamisessa tulee olla ja mitkä asiat tapausesimerkissä ovat heidän näkökulmastaan merkityksellisiä. Aineiston pohjalta päästään kysymykseen: onko kiinnipidon kirjaamisen mallin luomiselle ja sisällön yhtenäistämiseksi tarvetta? Kerättyä aineistoa on tarkoitus myös verrata suhteessa lakiin ja sosiaalialan ammat-tietiikan mukaisiin hyviin käytänteisiin kirjaamisesta.

Kerätty dokumenttiaineisto analysoidaan sisällön analyysillä. Lähestymistapa voi olla joko laadullinen tai määrällinen: laadullinen lähestymistapa on lähtökohtaisesti kiinnostunut tutkittavan ilmiön sisällön merkityksistä eikä niinkään sisältöjen esiintymistiheydestä. Sisällön analyysin tarkoitus on sisällöllisten luokittelujen avulla analysoida tutkittavan ilmiön rakenteita ja sisältöjä. Myös toisistaan eroaville dokumenttiaineistoille voidaan tehdä sisällön analy-

si, jossa tekstistä pyritään nostamaan systemaattinen ja kattava kuvaus dokumentin sisällöstä. Tällöin teoreettinen viitekehys muodostaa lähtökohdan sisällön luokkien määrittelylle ja rakenteelle. Aineiston luokitusrunko voidaan muodostaa teorian ja aineiston vuoropuheluna tai puhtaasti teoriasta nousevana. Luokitusrungon pohjalta tuloksia voidaan tarkastella sekä käsitteellisesti että tilastollisesti. Kuitenkin luokitusrunko on joustava väline aineiston havainnoimiseen. Analysointi alkaa aineistoon tutustumisella ja kokonaiskuvan luomisella. Aineistoon perehtyminen ja luokittelun kehittäminen on syklinen prosessi: laadullisessa lähestymistavassa luokittelukategoriat kehittyvät ja muuttuvat analyysiprosessin aikana. Sisällön analyysissä korostetaan tutkijan luovaa työtä analysoinnissa, jolloin vertailua ja vastakainasettelua käytetään läpi koko prosessin. Analyysi päättyy vasta, kun aineistosta ei enää löydetä mitään uutta. (Seitanmaa-Hakkarainen, i.a.) Dokumenttianalyysissä lähtökohtana on teksti, jonka voi myös tarvittaessa muuttaa sähköiseen muotoon (Kananen 2014, 90-91). Valmis teksti voidaan sitten analysoida esimerkiksi käyttämällä teemoittelua. Sisällön analyysissä on tärkeää saada tekstille jonkinlainen teoreettinen vastaavuus niin, että aineisto sekä teoria tukevat toisiaan. Lopulta tehdyistä havainnoista koostetaan raportti. (Seitanmaa-Hakkarainen, i.a.) Aineistona dokumenttien käytössä tulee huomioida, että myös se mitä ei ole kirjoitettu näkyviin, saattaa olla hyvinkin merkityksellistä (Kananen 2014, 90-91).

Laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruuseen voidaan käyttää myös avointa kysymyslomaketta, jolla saadaan tietoa ihmisten kokemuksista (Hammersley 2012, 55). Tapausesimerkin pohjalta kerättävän aineiston taustaksi aineiston keruuseen osallistuneille annettiin lisäksi lyhyt kysymyslomake (Liite 2. Kysymyslomake aineiston taustaksi). Tarkoituksena on saada selville osallistuvien kokemuksia kirjaamisesta sekä taustoittaa kerättyä aineistoa.

4.2 Tutkimusympäristö

Tämä opinnäyte on osa MORFEUS -hanketta (Mallinnettu informaatio, Osallistavat työtavat, Rakentuva tulevaisuus, Fasilitoitu yhteistyö ja Ennakoiva innovointi Uudistuvassa Sosiaali- ja terveydenhuollossa). Laurea-ammattikorkeakoulun ja Aaltoyliopiston monitieteisessä hankkeessa kehitetään palvelualoille soveltuvaa tietomallinnuksen kehikkoa, johon palvelun tuottamiseen ja hankkimiseen liittyvä tarvittava tieto voidaan liittää. Hankkeen tutkimusongelmia ovat: Miten organisaatorajat ylittävää yhteistyötä voidaan fasilitoida asiakaslähtöisten hyvinvointipalveluiden ekosysteemin kehittämisen kontekstissa? Puolitoistavuotisessa MORFEUS-hankkeessa on mukana palveluekosysteemin osapuolia Uudenmaan kuntasektorilta: hyvinvointipalveluiden tuottajia sekä digitaalisten työvälineiden että konsulttipalveluiden tuottajia. (Viitala 2015.)

Opinnäytetyön työelämäkumppanina toimii MORFEUS-hankkeeseen osallistunut uusimaalainen keskisuuri kaupunki. Anonymiteetin suojaamiseksi päätettiin yhteisesti, ettei tarkempia tieto-

ja työelämäkumppanista julkisteta. Opinnäyte käsittelee kiinnipidon kirjaamista, jolloin opinnäytteeseen osallistuvien lastensuojelun työntekijöiden joukko on lähtökohtaisesti rajattu. Kiinnipitoa rajoitustoimenpidettä voidaan käyttää vain, kun lapsi on sijaishuollon piirissä eli huostaanotettu tai kiireellisesti sijoitettu ja vain silloin, kun sijaishuolto toteutetaan laitoshuollossa (Lastensuojelulaki 417/2007, 61 §). Lisäksi kiinnipitoa voi käyttää vain laitoksen johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva (Lastensuojelulaki 417/2007, 68 §). Lain puitteissa lastensuojelun laitoshuollosta valikoitui osallistuvan kunnan päätöksellä lastensuojelulaitos, jonka johtajalla sekä hoito- ja kasvatushenkilökunnalla on ääritilanteessa mahdollisuus käyttää kiinnipitämistä lapsen rauhoittamiskeinona.

Yhteistyö opinnäytteen kirjoittajan ja MORFEUS-hankkeen välillä alkoi keväällä 2015, jolloin kirjoittaja osallistui hankkeessa alkaneeseen työpajamuotoiseen työskentelyyn. Hankkeen toiminnan kautta syksyllä 2015 löytyi yhteistyökumppaniksi uusimaalainen keskisuuri kunta, jonka kanssa lokakuussa 2015 yhteistyöstä opinnäytetyöksi sovittiin. Tutkimuslupa opinnäytteeseen on saatu helmikuussa 2016. Aineiston keruu sovittiin maaliskuun 2016 alkuun.

4.3 Aineiston kerääminen ja analysointi

4.3.1 Aineiston keruun toteutus

Opinnäytteen aineistonkeruuseen osallistumisen kriteereinä oli, että vastaajat ovat työssä lastensuojelussa sellaisessa työpaikassa, jossa kiinnipitoa voidaan ääritilanteessa käyttää. Tällöin aineistonkeruun kriteeriksi muodostui, että vastaajan tulee työskennellä lastensuojelun sijaishuollon laitoksessa ja kuulua laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan. Kriteeristöön laskettiin mukaan, että sijaisvuoroa tekevä työntekijä voi osallistua, sillä myös tällöin oikeus turvautua kiinnipitämiseen on olemassa. Opinnäytetyön kirjoittajan asettamien kriteerien puitteissa opinnäytteen aineiston keruuseen osallistuvan henkilökunnan osoitti työelämäkumppanina toimiva kunta ja päätettiin, että aineiston keruuseen osallistuu kokonaisuudessaan yksi laitos. Alkutietojen perusteella vastaajajoukoksi saatiin kymmenen henkilöä.

Kiinnipidon tapausesimerkki, joka toimii aineiston lähtökohtana, rakennettiin syksyllä 2015 ja hiottiin valmiiksi alkuvuodesta 2016. Fiktiivisen tapausesimerkin pohjana on toiminut opinnäytteen kirjoittajan työkokemus lastensuojelulaitoksessa ja tapausesimerkin rakentamiseen on osallistunut myös muita lastensuojelun ammattilaisia. Tapausesimerkkiä testattiin kaksi kertaa ja sitä muokattiin saadun palautteen pohjalta vastaamaan paremmin tarkoitustaan. Lopullinen aineistonkeruuseen käytetty kiinnipidon tapausesimerkki on työn liitteenä (Liite 1 Kiinnipidon tapausesimerkki), ja tapausesimerkin sisältöön on paneuduttu alaluvussa 3.4. Aineiston keruuta ajatellen pulmalliseksi kysymyksiä muodostui aika, joka osallistuville tapausesimerkin kirjaamiseen annettaisiin. Kirjaamiseen annettavan ajan tulisi olla mahdolli-

simman realistinen työn kiireisen arjen huomioon ottaen, mutta huomioida myös uuden aineiston lukemiseen ja tutustumiseen sekä itse kirjoittamiseen kuluva aika mahdollisimman hyvin. Lastensuojelulaitoksissa työskentelevien ammattilaisten kanssa käytyjen vapaamuotoisten keskustelujen pohjalta keskimääräiseksi kiinnipidon kirjaamiseen varatuksi ajaksi muodostui kaksikymmentä minuuttia. Tähän lisättiin kymmenen minuuttia lisäaikaa, joka perustuu aineiston uutuusarvoon ja käsin kirjoittamiseen kuluvaan aikaan. Näin kirjaamiseen käytettäväksi ajaksi muodostui kolmekymmentä minuuttia. Ennen varsinaista aineiston keruuta ajankäyttöä ja kiinnipidon tapausesimerkkiä testattiin vielä kertaalleen aiemmin tehtyjen valintojen toimivuuden vahvistamiseksi.

Ajankäytön ohella myös kirjaamisen välineet aiheuttivat haasteita. Pääasiallisesti sosiaalihuollossa asiakasasiakirjat kirjataan asiakastietojärjestelmän ehdoilla sähköiseen muotoon (Laaksonen ym. 2011, 5-7, 14), mutta koko osallistujajoukolle sähköisen kirjaamisen mahdollisuuden järjestäminen samanaikaisesti tuotti haasteita. Lisäksi oli otettava huomioon, että opinnäyte toteutettiin osallistuvan lastensuojelulaitoksen arjen puitteissa, jolloin aineiston keruupaikaksi määräytyi osastolla oleva yhteinen kokoustila. Opinnäytteen aineiston autenttisuuden säilyttämisen kannalta oli ehdottoman tärkeää, että aineiston keruu tapahtuisi kaikille osallistujille samaan aikaan: kirjaamisen realistinen nykytila saadaan esiin vain, kun osallistujilla ei ole mahdollisuutta valmistautua kirjaamiseen etukäteen. Aineiston keruussa päädyttiin siis kirjaamisen tekemiseen käsin osaston omien tilojen puitteissa. Aineiston keruu sovittiin osaston työpaikkakokouksen yhteyteen, jolloin koko henkilökunta olisi paikalla samaan aikaan eikä erityisjärjestelyjä tarvittaisi. Lisäksi aineiston autenttisuuteen kiinnitettiin huomiota jo tutkimusluvan hakuvaiheessa: kiinnipidon tapausesimerkkiä ei luovutettu etukäteen tutkimuslupahakemuksen liitteenä. Tämän lisäksi toivottiin, ettei osallistuvilla työntekijöillä etukäteen kerrottaisi tarkkaan, mitä aihetta tuleva aineistonkeruupäivä käsittelee.

Sosiaali- ja terveysalan laaja-alaisen toiminnanmuutos- ja kehittämishankkeen Apotin mukaan jo pääkaupunkiseudun alueella on käytössä satoja erilaisia asiakastietojärjestelmiä (Oy Apotti Ab, i.a.). Vapaamuotoiset keskustelut eri puolilta Suomea olevien lastensuojelun työntekijöiden kanssa vahvistivat Apotin toteamusta: järjestelmiä on monia. Lisäksi vaihtelevuutta huomattiin siinä, minne tieto kiinnipidosta lopulta tallennetaan. Tämän takia osallistuvia pyydettiin kirjaamaan tieto siitä, mihin kiinnipidon kirjaus heidän käyttämässään järjestelmässä tallennetaan ja jos tietoja tallennetaan useampaan paikkaan, pyydettiin sekin kirjaamaan. Muutoin kirjaaminen pyydettiin tekemään samalla tavalla kuin muutoin tapahtuneen kiinnipitotilanteen jälkeen.

Aineisto kerättiin maaliskuun alussa 2016. Aineiston keruuseen osallistui lopulta yhdeksän vastaajaa lomien ja sairauspoissaolojen myötä. Vastaajista kaksi eivät täyttäneet osallistuvilla ennalta annettuja kriteerejä, eli vastaajat eivät kuuluneet laitoksen hoito- ja kasvatushenki-

lökuntaan jolloin oikeutta kiinnipidon toteuttamiseen ei ole. Tällöin opinnäytteeseen sopivia aineistoja saatiin seitsemän. Aineiston keruutilanteessa osallistuville kerrottiin opinnäytetyön tarkoitus ja miksi aineistoa kerätään. Osallistuville kerrottiin aineiston käyttötarkoitus ja lisäksi kerrottiin, miten osallistujien anonymiteetti tullaan työssä huomioimaan. Osallistumisen kerrottiin olevan vapaaehtoista. Aineiston keruussa suunnitelmasta lopulta kuitenkin poikettiin ajankäytössä, sillä osallistujat eivät olleet vielä valmiita kun määräaika kolmekymmentä minuuttia oli kulunut. Tilanteessa päätettiin antaa kymmenen minuuttia lisää, jonka puitteissa lukuun ottamatta yhtä osallistujaa kaikki saivat kirjauksensa valmiiksi.

4.3.2 Tapausesimerkki

Kiinnipidon tapausesimerkki (Liite 1 Kiinnipidon tapausesimerkki) on kuvitteellinen tapahtumakuvaus kiinnipidosta. Esimerkki rakennettu mahdollisimman realistiseksi kuvaukseksi, jotta sen kirjaaminen olisi mahdollista. Fiktiivinen kuvaus perustuu opinnäytteen tekijän kokemukseen työssään lastensuojelulaitoksessa. Tapausesimerkkiä on rakennettu lisäksi yhteistyössä lastensuojelun työntekijöiden kanssa. Esimerkki on fiktiivinen, sillä aidosti tapahtuneen kiinnipidon kuvaaminen on salassapitovelvollisuuden piirissä sekä lisäksi epäeettistä. Lastensuojelun erityisluonne ja tarkka salassapitovelvollisuus ohjaavat käyttämään kuvitteellista tapaus-

Opinnäytteen tehtävä on tarkastella kiinnipidon kirjaamisen nykytilaa ja kiinnittää huomiota kirjaamiseen liittyvään vallankäyttöön; lisäksi tavoitteena on nostaa esille kiinnipidon kirjaamiseen liittyviä haasteita ja herättää keskustelua kirjaamisen tärkeydestä. Tapausesimerkin avulla kirjaamisen nykytilaa voidaan tarkastella systemaattisesti: kaikille aineiston tuottamiseen osallistuville tapausesimerkki on sama. Tällöin saadaan tietoa siitä miten tietty tapaus kirjataan tällä hetkellä - millaisia eroja ja samankaltaisuuksia saman esimerkin pohjalta kerätyssä aineistossa havaitaan? Vallankäytön elementit liittyvät aineiston keruuseen osallistuneiden tekemiin valintoihin kirjauksessaan: jokainen osallistuja kertoo oman tulkintansa siitä, mitä tapausesimerkissä on tapahtunut ja käyttää näin valtaansa lapsen tapauksen kirjaajana. Tapausesimerkin käyttäminen antaa mahdollisuuden tarkastella kiinnipidon kirjaamista tiedossa olevista lähtökohdista.

Tapausesimerkin tarkoitus on toimia opinnäytteessä aineiston keruun pohjana, jolloin aineiston tuottamiseen osallistuvat lastensuojelun työntekijät tuottavat kiinnipidon kirjauksen tapausesimerkin pohjalta. Tapausesimerkki koostuu lain vaatimuksista, teoreettisesta viitekehyksestä ja väistämättä myös opinnäytteen kirjoittajan omasta kokemusasiantuntijuudesta ammattihenkilönä. Tapausesimerkkiin on sisällytetty kaikki lain vaatimat kiinnipidon kirjauksen elementit kuten aika, paikka, lapsen tiedot sekä kiinnipidon perusteet ja tapahtuman

kulku (Lastensuojelulaki 417/2007, 74§). Lisäksi tapausesimerkkiin on sisällytetty kohtia, jotka kirjaamistilanteessa saattavat olla eräänlaisia päätöksentekopaikkoja. Näitä on poimittu huomioon ottaen teoreettinen viitekehys: sosiaalialan eettiset ohjeet ja tiedonmuodostuksen prosessi. Kirjaamisen kannalta haasteellisia tai eettisiä ongelmallisia kohtia ovat esimerkiksi päätös kouluttamattoman henkilön ottamisesta mukaan kiinnipitoon, kiinnipidon kuvaaminen videolle osaston lapsen toimesta ja työntekijän saamat vammat kiinnipidossa.

4.3.3 Aineiston analyysi

Kananen (2014, 144) toteaa, että usein opinnäytetyössä ratkaisun löytäminen on palapelin kokoamista: litteroinnin, koodauksen ja luokittelun avulla tutkimusongelmat ja -kysymykset mielessä tutkija pääsee ratkaisuun, jossa esille nostetut teemat odottavat kokonaisvaltaista ratkaisua.

Aineiston analyysillä tarkoitetaan aineistoon tutustumista, materiaalin järjestelyä, jäsentelyä ja pohtimista. Aineistoa voidaan myös luokitella sisällöllisesti, eli luokitella sitä erilaisten teemojen perusteella. Aineiston analyysiä suuntaa tutkimusongelma ja analyysin etenemistä määrittää, ollaanko kiinnostuneita esimerkiksi kielellisistä valinnoista tai tyyllillisistä seikoista. Analyysi voidaan ymmärtää aineiston tiivistämiseksi ja näkökulman ottamiseksi. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Sisällön analyysin tarkoituksena on kuvata kirjoitetun, audiitiivisen tai visuaalisen dokumentin sisältöä tai rakennetta (Seitanmaa-Hakkarainen, i.a.). Tekstimuotoisia dokumentteja tarkasteltaessa kyseessä voidaan sanoa olevan tekstianalyysi (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Sisällön analyysi voidaan toteuttaa joko laadullisen tai määrällisen tutkimusotteen mukaisesti, jolloin aineistoa pyritään kuvaamaan joko sanallisesti tai tilastollisesti. (Seitanmaa-Hakkarainen, i.a.) Sisällön analyysissä aineistoa tarkastellaan esimerkiksi tiivistäen, eroja ja yhtäläisyyksiä etsien. Sisällön analyysillä pyritään muodostamaan tiivistetty kuvaus tutkittavasta ilmiöstä, jolloin tulokset voidaan kytkeä aihetta koskevaan tutkimustietoon. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Aineiston analysoimisessa voidaan käyttää apuna teemoittelua. Teemoittelulla tarkoitetaan aineiston järjestelemistä teemojen mukaan, jotka voivat nousta teoriasta tai aineistosta. Teemoittelu voi siis olla joko teorialähtöistä tai aineistolähtöistä; useimmiten käytetään aineistolähtöistä teemoittelua. Tarkoituksena on etsiä tekstistä yhdistäviä tai erottavia seikkoja ja löytää vastauksia esitettyihin tutkimuskysymyksiin tai -ongelmiin. (Flick 2002, 177-181.) Teemoittelun käsittelyvaiheessa aineistosta nousevat teemat kerätään yhteen esimerkiksi

leikkaamalla ja liimaamalla tai käyttämällä tietokoneen tekstinkäsittelyohjelmaa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Käytännössä teemoja voidaan nostaa aineistosta esimerkiksi koodaamalla. Koodaamisella tarkoitetaan prosessia, jossa aineistosta nostetaan esille tietyt kohdat jotka ovat tutkimuksen kannalta tärkeitä. Koodauksen kohteena voivat olla yksittäiset sanat, lauseet tai pidemmät tekstiosiot riippuen aineiston tavoitteista ja lähtökohdista. Aineiston koodaaminen auttaa hahmottamaan aineistoa ja etsimään siitä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Koodaamalla saadaan kartoitettua aineistoa, ja se antaa hyvän kokonaiskäsityksen aineistosta. Koodaamiseen ei ole olemassa yhtä oikeaa vastausta, miten sen kanssa tulisi edetä, vaan tapa koodata muokkautuu aiheen ja tutkijan mukaan. Käytännössä koodaaminen voi tapahtua esimerkiksi alleviivaamalla aineistoa käyttäen värikyniä tai numerointia. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Laadullisen aineiston analyysissä voidaan myös käyttää kvantifiointia, siis käyttää määrällisiä keinoja aineiston analyysissä. Laatu ja määrä eivät sulje toisiaan pois, vaan voivat täydentää toisiaan: esittämällä tuloksia laskennallisin keinoin aineistoa voidaan selkeyttää. Laskennallisin keinoin laadullisesta aineistosta voi myös saada varmuuden, etteivät tulokset perustu vain tuntumaan tai oletuksiin, vaan tulokset kyetään todentamaan. Esimerkiksi koodaaminen voi toimia tienä aineiston laskennallisuuteen, jolloin tuloksia voidaan esittää myös määrällisesti. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

5 Tulokset

5.1 Kiinnipidon kirjaukset

Tässä alaluvussa (5.1) on tarkasteltu kiinnipidon kirjaamisen sisällön nykytilaa tapausesimerkin pohjalta tehtyjen kiinnipidon kirjausten kautta. Tehtävä on luoda käsitys kiinnipidon kirjauksen sisällöstä huomioon ottaen lain antamat säädökset sekä sosiaalialan eettiset käytänteet. Kiinnipidon kirjauksia on analysoitu käyttäen sisällön analyysiä.

Analyysivaiheen alussa aineistot on tallennettu samaan tiedostoon niin, että saatu kirjaus ja siihen kuuluva taustatietolomake on pidetty yhdessä. Aineistot on numeroitu sattumanvaraisesti numeroilla yhdestä seitsemään. Aineistona kerättyjen kiinnipidon kirjausten analyysi on aloitettu lukemalla kirjauksen huolellisesti läpi useaan kertaan. Kokonaiskuvan hahmottuessa kirjauksien yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia kirjattiin ylös erilliseen dokumenttiin. Taustatietolomakkeen analyysissä kaikki vastaukset taulukoitiin yhteen kysymyksittäin. Taulukosta on havainnointi eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Vastaukset taulukoitiin niin, että ne pystyttiin yhdistämään toisiinsa.

Aineiston analyysissä on käytetty teemoittelua. Seuraavassa kuvassa (Kuva 3 Tapausesimerkissä huomioitavaa) on yhteenveto tapausesimerkissä kirjaamisen kannalta merkityksellisistä huomioista, jotka on työstetty tapausesimerkin pohjalta. Aineiston teemoittelu on tehty kuvan jaottelun mukaisesti niin, että huomiot on jaettu kolmeen teemaan. Nämä teemat toimivat teemoittelun pääluokkina. Pääluokat ovat: lain vaatimukset, eettisesti haasteelliset kohdat sekä kiinnipitoon ja kirjaamiseen oleellisesti vaikuttavat ulkoiset tekijät. Alaluokkina toimivat kokoavat huomiot pääluokkien alla. Teemat merkittiin eri väreillä ja havainnot nostettiin tekstistä värikoodaamisen avulla. Aineistosta nostettuja teemoja on kirjattu analyysitaulukkoon, joka löytyy työn liitteistä (Liite 3 Analyysitaulukko). Myös kirjausten antamaa kokonaisvaikutelmaa on havainnointi, sillä kirjauksien kokonaisuus on olennainen osa analyysiä. Analyysivaiheessa ennalta valittujen teemojen lisäksi aineistosta on nostettu yksi aineistolähtöinen teema. Näin toimittiin siksi, että aineistoon perehdyttäessä huomattiin kirjauksiin muodostuneen kirjaajien omia havaintoja tapausesimerkin ulkopuolelta. Myös nämä havainnot koettiin tärkeiksi tuoda esille. Teemoittelun jälkeen havainnot on kirjattu auki ja esitelty tässä alaluvussa (5.1).

Lain vaatimukset kirjaukselle	Kirjaamisen kannalta eettisesti haasteelliset kohdat	Kiinnipitoon ja kirjaamiseen oleellisesti vaikuttavia ulkoisia tekijöitä
•Lapsen tiedot •Kiinnipidon alkamis- ja loppumisaika & kiinnipidon kesto •Kiinnipidon tapahtumapaikka •Kiinnipidon suorittaneet ja mukanaolleet •Kiinnipidon syyt •Kiinnipidon perusteet •Lapsen mielipiteen selvittäminen ja mielipide •Selvitys: kokonaisuudessaan tilanteen kuvaus alusta loppuun •Tekstin selkeys ja ymmärrettävyys	•Työntekijän oma ärtyneisyys ja sen oleellinen vaikutus kiinnipidon lähtökohtiin •Kiinnipitoon tulevan työntekijän kiinnipito-ote on liian tiukka: tämä jätetään huomiotta •Lapsi jää kiinnipitotilanteen jälkeen huomattavan pitkäksi aikaa yksin •Tilanteen purku viivästyy huomattavasti lapsesta riippumattoista syistä •Lapsen mielipide ja oma kertomus kiinnipidosta ja sen syistä, lapsen negatiiviset kokemukset •Kirjaajalla ei ole kokonaiskuvaa tilanteen kulusta, eikä mahdollisuutta kysyä siitä	•Työntekijä vuorossa yksin (listanmukaisesti) •Hälytysnapin käyttö ja sen vaikutukset muihin nuoriin ja olosuhteisiin •Tilanteeseen tulee lapselle vieraita (mies)työntekijöitä •Kiinnipitäjissä tehdään vaihto ja kirjaaja poistuu tilanteesta •Kiinnipitoon tulevan työntekijän koulutuksesta tai kokemuksesta kiinnipidosta ei ole tietoa •Tilanne tallennetaan toisen lapsen toimesta videolle •Lapsen saaminen kiinnipitoon haasteellista •Kiinnipidossa työntekijä saa fyysisiä vammoja

Kuva 3 Tapausesimerkissä huomioitavaa

Tapausesimerkin kirjaamiseen osallistuneille työntekijöille jaettiin aineistoa taustoittava lomake, jonka tarkoituksena oli kartoittaa osallistuvien taustatiedot sekä selvittää, minkälaisia haasteita kiinnipidon kirjaamisessa mahdollisesti koettiin. Lisäksi kysyttiin, minkälainen hyvä ja laadukas kiinnipidon kirjaus osallistujien mielestä olisi. Lopuksi annettiin mahdollisuus sanoa vapaasti mieleen juolahtavaa, jos lisättävää vielä ilmeni. Aineiston analysointi aloitettiin taustatietolomakkeesta. Vastaukset taulukoitiin, mutta anonymiteetin suojaamiseksi tässä opinnäytetyössä ei julkisteta tarkkoja tietoja osallistuneista. Osallistuneiden työvuodet lastensuojelussa jakautuvat selkeästi kahteen ryhmään: suurin osa osallistujista on työskennellyt lastensuojelussa alle neljä vuotta ja loput osallistuneista ovat työskennelleet lastensuojelussa yli kaksikymmentä vuotta. Osallistuneiden keski-ikä on noin neljäkymmentä vuotta.

Taustatietolomakkeesta käy ilmi, että kirjaaminen koetaan haasteelliseksi. Vaikeaksi koettiin sen ymmärtäminen, mikä kirjaamisen kannalta on oleellista ja mikä ei. Myös ajankäytössä koettiin haasteellisuutta: kirjaaminen heti tapahtuneen jälkeen on joskus mahdotonta työn kiireen vuoksi. Pitkittynyt aikaväli tapahtuneen ja kirjaamisen välillä lisää mahdollisuutta, että jotain olennaista unohtuu tai jää kokonaan kirjaamatta.

Taustatietoina tapausesimerkin alussa osallistuvia pyydettiin ilmoittamaan, mihin asiakastietojärjestelmässä kirjaus heidän laitoksessaan tehdään ja jos se tehdään useampaan paikkaan, pyydettiin ilmoittamaan sekin. Lähes jokainen osallistuja ilmoitti kirjauksensa alussa, minne kiinnipidon kirjaus tallennetaan. Kirjauksista kävi ilmi, että laitoksella on käytössä yleinen sosiaalialan asiakastietojärjestelmä, jonka puitteissa tietoa tallennetaan. Kaikki tallennuspai-

kan ilmoittaneet vastasivat, että kirjaus tehdään nuoren (lapsen) päivittäisraporttiin, myös termiä asiakaskertomus käytettiin. Yhdessä vastauksessa perusteltiin päivittäisraportin käyttöä kirjauksen tallennuspaikkana sillä, ettei järjestelmässä ole olemassa muuta mahdollista tallennuskohtaa. Yksi osallistuja ei osannut sanoa, minne päivittäisraportin lisäksi kirjaus voitaisiin tallentaa. Vastauksista käy ilmi, että laitoksen käytäntö on aloittaa päivittäin jokaiselle nuorelle oma word - tiedosto, jonka yövuorolainen päivän lopuksi tallentaa laitoksessa käytössä olevaan asiakastietojärjestelmään. Jokaisesta nuoresta kirjataan tietoja päivittäin. Yhteenvetoja tapahtumista nuoren arjessa tehdään yhden, maksimissaan kolmen kuukauden välein. Yhteenvedot käydään nuoren kanssa läpi ja lähetetään tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Kiinnipidon kirjausten analysoiminen aloitettiin luomalla aineistosta kokonaiskäsitys. Kirjauksissa käytetty tekijämuoto jakautuu selkeästi kahteen: suurin osa osallistuneista on käyttänyt kirjauksessaan minämuotoa ja loput passiivia. Muutamassa kirjauksessa on korostettu ohjaajan asemaa käyttämällä esimerkiksi fraasia ”ohjaajana minä ---”. Ilmaus antaa vaikutelman, että kirjaaja oikeuttaa toimintaansa kiinnipidossa ohjaajan roolinsa kautta. Myös kokonaisvaikutelma teksteistä jakautuu kahteen erilaiseen tyyliin kuvata kiinnipittoa ja sen kulkua. Osassa kirjauksista tyyli on objektiivinen, tosiasioissa ja faktoissa pysyttävä sekä hyvin asiallinen. Osassa kirjauksista mukaan on liitetty kiinnipittoa ja sen kulkua syventävää kuvailua sekä syvempiä perusteluja kiinnipidon kulusta ja siihen johtaneista syistä.

Ensimmäisenä teemana on käsitelty lain vaatimuksia kiinnipidon kirjaamiselle. Jokaisessa kirjauksessa käytetty kieli on ymmärrettävää ja selkeää. Kirjauksista saa jäsennetyn kuvan tapahtuneesta, vaikka jokaisessa kirjauksessa on oma tyyliinsä ja tapansa kuvailla, kertoa ja ilmoittaa tapahtuneesta. Kokonaisvaikutelma kaikista kirjauksista on ymmärrettävä ja tapahtumankulkua seuraava.

Lain edellyttämät tiedot käyvät ilmi kirjauksista vaihtelevasti. Näillä tiedoilla tarkoitetaan lapsen tietoja, kiinnipitämisen alkamis- ja loppumisajankohtaa, kiinnipitämisen kestoa, siihen osallistuneita henkilöitä sekä kiinnipitämisen tapahtumapaikan ilmoittamista. Kaikissa kirjauksissa on mainittu, että kyseessä on kiinnipitotilanne ja siihen osallistuneet työntekijät on huomioitu kirjauksissa. Myös kiinnipitämisen alkamis- ja loppumisajankohta on otettu huomioon lähes kaikissa kirjauksissa ja pääosin ilmoitettu kellonaikana (18.00-18.20). Lapsen tiedot on ilmoitettu erikseen vain muutamassa kirjauksessa huomioiden lapsen syntymäaika ja henkilötunnus. Niistä kirjauksista, joista esimerkiksi lapsen tiedot puuttuvat käy taustatietolomakkeesta ilmi, että tieto kirjauksesta tallennetaan lapsen asiakastietoihin. Tällöin voidaan olettaa, että lapsen tiedot ovat asiakastietojärjestelmässä jo valmiina eikä niitä siksi erikseen ole kirjaukseen merkitty.

Suurimmat eroavaisuudet kirjausten välillä ovat tavassa, jolla lain edellyttämät tarkat, lyhyet perustiedot kuten kellonajat ja osallistujat tiedot on tekstissä ilmaistu. Muutamassa kirjauksessa tiedot on ilmoitettu selkeästi omana kohtanaan luettelomaisesti kirjausten alussa. Näissä kirjauksissa kirjaus alkoi perustietojen luettelomaisella ilmoittamisella ja jatkui vapaamman tekstin selvitysosioon, jossa perusteet ja tapahtuman kulku on kuvattu. Nämä kirjaukset ovat rakenteisempia ja määrämuotoisempia. Toisissa kirjauksissa tiedot käyvät ilmi tekstin lomassa, jolloin niiden löytäminen on vaativampaa.

Aineistona kerätyissä kirjauksissa kiinnitetään huomiota kiinnipitoon johtaneisiin syihin sekä alkutekijöihin: kirjauksissa näkyy, miksi kiinnipitoon päädytty. Tapausesimerkissä lapsi on lähtenyt luvatta osastolta ja palatessaan hän on selkeästi ärtynyt. Myös ohjaaja on tapausesimerkissä lapsen saapuessa huonotuulinen ja hänen tyyliinsä puhua lapselle on määrällä ja tyyli. Esimerkissä ohjaajan käytös vaikuttaa kiinnipidon alkusyihin ja edesauttaa tilanteen eskaloitumista negatiivisesti. Aineistossa kiinnipidon alkutekijöihin on suhtauduttu kolmella tavalla. Tapa yksi: kiinnittää huomiota lapsen huonoon käytökseen ja liittää sen syyksi tilanteen eskaloitumiselle. Tapa kaksi: kiinnittää huomiota ennemminkin siihen, että kiinnipidon alkusysäyksenä toimii lapsen luvaton poistuminen osastolta ja siitä seuraava sanaharkka lapsen palatessa. Kolmas tapa: huomioi sekä ohjaajan toiminnan osallisena kiinnipitoon päättymisessä että lapsen oman mielipiteen siitä, ettei hänen ahdistustaan ja kiukkuaan ole huomioitu tarpeeksi.

Lain edellyttämät perusteet kiinnipidolle käyvät ilmi kaikista kirjauksista. Laki edellyttää, että kiinnipidon selvityksessä, kirjauksessa, on kerrottu kiinnipidon perusteet. Kolmessa kirjauksessa kiinnipidon perustelut ovat korostetun selkeät. Näissä perusteiden tuominen tekstin sisältöön on tehty esimerkiksi käyttämällä fraaseja ”tein päätöksen, koska”, ”kiinnipitoon päädyttiin, koska” tai ”kiinnipito oli välttämätön, koska”. Muissa kirjauksissa kiinnipidon perusteet on kirjoitettu tekstiin sisälle, mutta niiden löytäminen edellyttää päättelyä. Tapahtumien kulun selvittäminen on näkyvissä jokaisessa kirjauksessa, mutta selvityksen laajuus vaihtelee kirjausten välillä suuresti. Toisissa kirjauksissa selvitys on laaja ja kuvaileva, toisissa objektiivisempi ja lyhyempi. Eroja kirjauksissa on myös siinä, kuinka pitkältä ajalta ennen ja jälkeen kiinnipitoa tapahtumia on selvitetty.

Toisena teemana ja pääluokkana on käsitelty kiinnipidon kirjaamiselle mahdollisesti eettisesti haasteellisia kohtia, joiden kirjaamista tai kirjaamisen tyyliä ja sävyä joudutaan pohtimaan toisella tavalla. Tällaisia on ajateltu olevan selkeästi liian tiukka kiinnipito-ote, vieraat miestyöntekijät kiinnipidossa ja lapsen kertoman vaikutus lopulliseen kirjaukseen. Työntekijän oma käytös on käsitelty edellisessä pääluokassa, sillä sen on ajateltu olleen vahva vaikuttaja kiinnipidon alkutekijänä vaikkakin myös eettisesti haasteellinen kirjauskohde.

Aineistossa kirjauksen mukaan vaihtelee, mitä kirjaaja on kokenut tärkeäksi näistä huomioista tuoda esille. Kirjauksissa esille nostetut havainnot eroavat toisistaan. Lapsen mielipiteen ja ajatuksia kiinnipidosta kertoo jokainen osallistuja, mutta esimerkiksi kiinnipidon purun viivästymisestä ei ole kaikilla mainintaa: joko purku ilmoitetaan alkaneeksi heti tapahtuman jälkeen tai asiasta ei ole mainintaa ollenkaan.

Kiinnipidon jälkeen lapsen kanssa keskustelemisen ja tilanteen purkamisen mainitsee kirjauksessaan kuitenkin jokainen osallistuja: asia on koettu tärkeäksi. Muutamassa kirjauksessa mainitaan lapsen kanssa kiinnipitotilanteen käydyn läpi, muutamassa tilannetta lapsen näkökulmasta avataan tarkemmin ja muutama kirjaus painottuu kiinnipitotilanteen ja sen tuomien tunteiden purkuun lapsen kanssa. Yhdessäkään kirjauksessa ei suoranaisesti mainita lapsen mielipidettä kiinnipitämiseen tai miten asiaa on mahdollisesti selvitetty. Tapausesimerkissä lapsen mielipide käy ilmi lapsen puheesta, mutta mielipidettä ei erikseen kysytä. Kuitenkin useimmista kirjauksista käy ilmi, ettei lapsi ole ollut tilanteeseen tyytyväinen tai on kokenut tilanteessa ahdistusta tai epämiellyttävyyden tunteita. Ahdistaviksi asioiksi lapsen näkökulmasta muutamassa kirjauksessa on mainittu lapsen vähäiset vaatteet /vaateiden nouseminen ja ihon paljastuminen, vieraat miesohjaajat kiinnipidossa sekä lapsuuden muistojen mieleen palautuminen kiinnipidon aikana. Kirjauksissa mainitaan, että kiinnipidon aikana lapsi on tuntenut kipua ja surua, ahdistusta ja katumusta. Kiinnipidon jälkitunnelmiin ja lapsen kanssa keskustelemiseen on kirjauksissa ylipäätään kiinnitetty paljon huomiota. Kahdessa kirjauksessa on kiinnitetty huomiota siihen, että kiinnipidon purku viivästyy huomattavasti ja tämän ajan lapsi viettää yksin huoneessaan. Lisäksi kirjauksissa on kerrottu, että aika jonka lapsi on viettänyt yksin huoneessa, on ollut hänen mielestään pelottavaa. Joissain kirjauksissa on kerrottu, että purkutilanne on pidetty ”myöhemmin samana iltana”. Kiinnipitämisen jälkeiseen pitkään yksinoloon ei missään kirjauksessa anneta perustelua tai kerrota, miksi lapsi on jäänyt yksin huoneeseensa.

Tapausesimerkissä kirjaava ohjaaja ei saa kokonaiskuvaa kiinnipitotilanteen kulusta, koska hän joutuu poistumaan tilanteesta kokonaan. Tällöin tapausesimerkin ohjaaja (kirjaaja) ei saa tietoa siitä, mitä kiinnipidon loppuosassa todella on tapahtunut. Kirjaamisen kannalta tämä on haastavaa esimerkiksi oikeusturvan näkökulmasta. Aineiston kirjauksista kokonaiskuvan puuttuminen ei käy selkeästi ilmi. Lähes kaikissa kirjauksissa kerrotaan, että kiinnipitäjiä on kesken kiinnipidon vaihdettu. Perusteena on käytetty esimerkiksi kiinnipitämisen muuttumista vaihdetulle ohjaajalle fyysisesti liian raskaaksi. Yhdessäkään kirjauksessa ei mainita kiinnipitoon vaihdossa tulevan ohjaajan kokemuksen puutteesta, mutta useassa kirjauksessa on mainittu tilalle tulevan ohjaajan olevan sijainen. Muutamassa kirjauksessa todetaan, että kirjaava ohjaaja on poistunut tilanteesta ohjaamaan muita nuoria pois tapahtuman ääreltä. Useasta aineistosta saa kuvan, että kirjaaja on ollut läsnä tilanteessa koko ajan; kuitenkin tapausesimerkissä kirjaaja poistuu kokonaan tilanteesta. Kirjauksissa ei ole mainintaa kokonais-

kuvan puuttumisesta eikä siitä, ettei kiinnipidon loppuun viemistä ole ehditty kunnollisesti raportoida ennen vuoron loppua. Muutamassa kirjauksessa lapsen kertomana ilmaistaan, että kiinnipitäjien vaihtuminen herätti lapsessa pelkoa. Kahdessa lapsen kertomaa kuvaavassa osuudessa todetaan, että lapsi kertoo toisen ohjaajan kiinnipito-otteen satuttaneen häntä eli lapsen kokemana kipukokemus on kirjattu selvitykseen. Muutoin tapausesimerkissä mainitusta tiukasta kiinnipito-otteesta ei kirjauksissa ole mainintaa.

Kolmantena pääteemana on analyysissä käsitelty kiinnipitoon ja kirjaamiseen oleellisesti vaikuttavia ulkoisia tekijöitä, jossa alaluokiksi on merkitty muun muassa hälytysnapin käyttö, lapselle vieraat työntekijät, videon kuvaaminen kiinnipidosta sekä työntekijän kiinnipidon seurauksena saamat vammat. Ulkoiset tekijät ovat lapsesta ja työntekijästä riippumattomia tekijöitä, joilla on kuitenkin oleellinen vaikutus kiinnipitoon tai sen kirjaamiseen. Työntekijän saamat vammat on luokiteltu ulkoisiin tekijöihin vaikka ne voitaisiin käsitellä myös eettisesti haasteellisessa teemassa: vammoja on kuitenkin saanut työntekijä, ei lapsi. Pääluokan teemat on aineistossa kirjattu näkyviin hyvin vaihtelevasti: kirjauksissa osa huomioista on tuotu selkeästi näkyviin ja asiaan on kirjaamisessa otettu kantaa. Toisissa kirjauksissa huomioista ei ole mainintaa lainkaan: asia on sivuutettu jättämällä se kokonaan pois tai kirjaamalla asia toisin.

Lähes kaikissa aineiston kirjauksissa kerrotaan, että työntekijä kutsuu apuun muita ohjaajia. Näin perustellaan muiden ohjaajien saapumista paikalle. Useassa kirjauksessa mainitaan, että uhkaavassa tilanteessa on painettu hälytysnappia. Hälytyksen vaikutuksista tai muiden nuorten vaikutuksista tilanteen kehittymiseen on mainittu viittaamalla toisten nuorten provosoivaan vaikutukseen suhteessa rauhattomaan lapseen: kolme kirjausta mainitsee osaston toisen nuoren kiinnipidosta kuvaamasta videosta. Yhdessä kirjauksessa mainitaan, että videon kuvannutta nuorta on pyydetty poistamaan video. Toisessa kirjauksessa tapausesimerkistä poiketen on katsottu, että videon poistaminen todella tapahtuu ja kolmannessa todetaan että videota on kuvattu, mutta asiaan ei oteta muutoin kantaa.

Kolme kirjausta mainitsee, että kiinnipitoon meneminen on ollut haasteellista tai että ennen lapsen saamista kiinnipitoon on syntynyt ”pienimuotoinen kahakka”. Toisissa kirjauksissa selitetään tarkemmin, miten kiinnipitoon on menty tai kirjauksessa on kerrottu vain, että kiinnipito on aloitettu. Kahdessa kirjauksessa on mainittu, että kirjaaja on saanut tapahtuneesta muutamia mustelmia. Yksi kirjaus erittelee, että tilanteen seurauksena on syntynyt myös aineellisia vahinkoja, kun kirjaajan paidalle on syljetty ja lapsi on rikkonut tunnekuohussaan tavaroita huoneessaan.

Viimeisenä pääluokkana analyysissä käsiteltiin aineistolähtöiset huomiot. Aineiston kirjauksissa oli useassa tilanteessa toimittu toisin kuin tapausesimerkissä, esimerkiksi kuvailtu puhetta

tai käyttäytymistä tapausesimerkistä poiketen. Kirjaajat ovat eläytyneet tapausesimerkin tarinaan ja kysyneet näkemään tapahtuneen kiinnipitotilanteen tapausesimerkin kautta. Joissain kirjauksissa eläytyminen on onnistunut niin, että kirjaukseen on tullut lisäyksiä tapausesimerkin ulkopuolelta. Esimerkin lisäksi kirjaukseen on lisätty kohtia ja toimintoja, jotka antavat vaikutelman, että kirjaajan mielestä ne täydentävät annettua tarinaa ja täyttävät siinä olevia aukkoja. Kirjauksiin on lisätty, mitä esimerkistä on ajateltu puuttuvan.

Lisäyksiä kirjauksiin tapausesimerkin ulkopuolelta on tehty muun muassa koskien työntekijän omaa toimintaa tilanteessa: lapsen perään on soiteltu hänen lähtiessään osastolta, syvennetty lapsen kertomaa tarinaa tilanteesta ja varmistettu, että kiinnipidosta kuvattu video todella on poistettu. Lisäksi osallistujat olivat tehneet omia päätelmiään tapausesimerkistä niin, ettei asiasta ei ollut mainintaa alkuperäisessä tapausesimerkissä.

Tapausesimerkin mahdollisella vaikutuksella kirjaukseen tarkoitetaan sitä, että kiinnipidon kirjaukset pyydettiin aineiston keruutilanteessa tekemään samoin, kuin kirjaus tehtäisiin oikeassa työtilanteessa. Näin toimittiin jotta saataisiin mahdollisimman tarkka kuva siitä, millaisia kirjauksia tapauksista tallennetaan. Kuitenkin on huomioitava, että kerättyyn aineistoon vaikutti tapausesimerkki jonka pohjalta kirjaus tehtiin. Sen seurauksena aineistossa esiintyvä kieli on joiltain osin samaa, kuin annetussa tapausesimerkissä. Toisaalta poikkeavia sanavalintoja ja fraaseja on käytetty paljon. Tiettyä toimintaa kuvaavat fraasit toistuvat useammassa tarinassa. Todennäköistä on, että osallistuneella osastolla on oma vakiintunut kielensä ja sanastonsa, joka on kehittynyt kuvaamaan osaston toimintoja ja työmuotoja. Tästä esimerkkinä useammassa kirjauksessa toistunutta fraasia ”viikkosiivous” ei tapausesimerkissä ollut käytetty lainkaan.

Kirjauksissa ja taustatietolomakkeessa osallistujat kiinnittivät huomiota etenkin oikeusturvaan. Osallistujat kokivat, että kiinnipitotilanteeseen joutuvan työntekijän oikeusturva tulisi olla taattu. Lisäksi huomiota kiinnitettiin kiinnipidon kohteeksi joutuneen lapsen oikeusturvaan. Kirjauksista käy ilmi, että kirjauksen tulisi olla tarpeeksi tarkka, jotta sekä nuoren (lapsen) että työntekijän oikeusturva toteutuisi. Lapsen ajatuksiin ja tunteisiin kiinnipidossa kiinnitettiin paljon huomiota. Nuoren (lapsen) näkökulman koettiin jäävän kokonaan kirjaamatta, ellei siihen erityisesti kiinnitetä huomiota kiinnipitotilanteessa eikä kirjaamistilanteessa. Lisäksi huomioitiin, että kiinnipitotilanteen purkuun eli sen jälkiselvittelyyn tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Lapsen oma mielipide tulisi olla näkyvillä kirjauksessa ja kirjauksesta tulisi käydä ilmi, mitä nuori itse kertoo tapahtuneesta tilanteesta.

Lähes jokainen osallistuja toivoi taustatietolomakkeessaan kirjaamisen jälkeen, että hyvä ja laadukas kiinnipidon kirjaaminen olisi selkeä. Laadukkaan kiinnipidon kirjaamisen tulee olla täsmällinen, jotta teksti olisi helposti luettavaa ja ymmärrettävää. Laadukkaan ja hyvän kir-

jauksen tulisi olla tarpeeksi yksityiskohtainen sekä lyhyt ja ytimekäs mutta ei turhan jaaritteleva. Lisäksi kirjauksen toivottiin olevan niin yksiselitteinen, että oleelliset tiedot kävisivät kirjauksesta helposti ilmi, eikä toistoa tulisi. Laadukkaan kiinnipidon kirjaamisen tulisi sisältää kiinnipitämisen tarkka alkamis- ja loppumisaika, sekä kiinnipitämisen paikka, kesto ja kiinnipitämiseen osallistuneet. Hyvä kirjaus sisältäisi myös kiinnipitoa edeltäneet tapahtumat ja selvityksen siitä, mitä itse kiinnipidossa on tapahtunut.

Vastaukseksi kirjaamisen haasteellisuuteen toivottiin lomakemallia tai valmista pohjaa, johon kiinnipidon kirjaus voitaisiin tehdä ja tallentaa lapsen tietoihin. Valmiin pohjan koettiin vähentävän mahdollisuutta tietojen unohtamiseen joko kiireen tai muun syyn vuoksi. Lisäksi koettiin, että valmis lomake helpottaisi kirjaamista ja selkeyttäisi myös huomioimaan sen, mikä kirjaamisen kannalta on olennaista ja mikä ei.

Analyysin tulos on, että osallistuneiden tuottamat kiinnipidon kirjatukset kokonaisuutena ovat sisällöltään toisistaan eroavia ja keskenään hyvin erilaisia. Saman tapausesimerkin pohjalta saatiin seitsemän toisistaan eroavaa kirjausta, jossa jokaisessa on oma tyyli ja tapa painottaa tärkeäksi valikoituja tietoja. Sisällöllisesti kirjauksissa on huomioitu samoja asioita, mutta kirjausten tyyli ja kerrontatapa vaihtelee. Kirjauksia lukiessa vaikutelma tapahtuneesta kiinnipitämisestä on jokaisen kirjauksen kohdalla erilainen. Näin ollen tapahtuneesta ja tapahtumien kulusta saa kirjausten perusteella hyvin vaihtelevan kuvan. Kirjauksissa yhteistä on, että kaikissa niissä on huomioitu tilanteen purku eli keskustelu kiinnipidosta ja sen syistä lapsen kanssa. Tämä näkyy aineiston lisäksi myös taustatietolomakkeessa, jossa usea osallistuja ilmoitti kokevansa tärkeäksi että myös lapsen ääni kirjauksessa kuuluu. Analyysin tulos vastaa kirjallisuuden välittämää viestiä siitä, että kirjaamisen nykytila on vaihteleva. Analyysin tulos vahvistaa ajatusta siitä, että kirjaaminen on kirjaajasta ja kontekstista riippuvaista, jolloin kirjaaminen voi vaihdella jopa työntekijöittäin. Tulos toistaa tiedonmuodostuksen näkökulmaa siitä, että kirjaaminen on kokonaisuus, jossa jokaisella tekijällä on osansa. Sosiaalialan ammattieettinen näkökulma tuodaan kirjauksissa esille vahvasti ja lapsen tilannetta on kuvattu kokonaisvaltaisesti.

5.2 Kiinnipidon kirjaamisen toteuttamissuositus

Kansallinen tavoite on pyrkiä kohti yhtenäistä kirjaamista. THL (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos) antaa ohjeistusta asiakastiedon arkiston käyttöönottoon, sillä toiminnan ja kirjaamisen muutokset edellyttävät muutosprosessia. THL:n ohjeistuksen mukaan käyttöönoton suunnittelu alkaa suunnittelemalla projekti, jossa huomioidaan lain vaatimukset, organisaatiomuutokset ja järjestelmän vaatimukset. Seuraavassa vaiheessa määritetään muutostarpeet ja verrataan nykyistä toimintaa valtakunnallisiin palveluprosesseihin. Lisäksi verrataan nykyistä

kirjaamista valtakunnallisiin asiakirjarakenteisiin. Tämän jälkeen palvelutehtävät otetaan käyttöön palvelutuotannossa, asiakirjahallinnossa ja käyttövalmiuksissa. Yhdenmukaista kirjaamista, palveluprosessia ja asiakirjahallintoa varmistetaan henkilöstön koulutuksella, palveluprosessien mukaiseen toimintaan siirtymisellä sekä asiakirjarakenteiden käyttöönotolla. (Sosiaalihuollon tiedonhallinta i.a.)

Sosiaalityön kirjaamisen rakenteistamisella ja määrämuotoistamisella tarkoitetaan asiakastietojen kirjaamista yhteisesti sovitulla tavalla. Rakenteinen kirjaaminen ei tule poistamaan työntekijän mahdollisuuksia valita tarpeelliseksi arvioimiansa tietoja. Työntekijä tulee jatkosakin päättämään, mitä tietoja hän kokee tärkeäksi kirjata ja mitä hän tulee kirjamaan. Asiakastapauksissa vain pieni osa on määritelty valtakunnallisesti pakollisiksi tiedoiksi kirjata. Näiden kansallisesti pakollisten tietojen lisäksi eri organisaatiot voivat määritellä sisäisesti erinäisiä tietoja, jotka asiakasasiakirjoihin tulee kirjata. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016 - Asiakastiedon rakenteinen kirjaaminen).

Jokaista asiakirjaa varten on määritelty omat asiakirjarakenteensa (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016 - asiakastiedon rakenteinen kirjaaminen). Vuonna 2015 ilmestyneessä Sosiaalialan tiedonhallinnan sanastossa on määritelty palveluihin, palveluprosesseihin ja asiakastietoihin liittyviä käsitteitä. Ilmestynyt sanasto harmonisoi aikaisemmin ilmestyneet sanastot. (Sosiaalialan tiedonhallinnan sanasto, 2015.) Sanaston lisäksi on vuoden 2016 helmikuussa julkaistu luonnos lastensuojelun sijaishuollon asiakasasiakirjaversioista. Asiakasasiakirjaversioiden luonnoksessa on huomioitu rajoitustoimenpiteiden osalta vain päätöksen vaativat rajoitustoimenpiteet. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016 - Asiakasasiakirjojen versiot.) Kummasakaan sanastossa tai asiakasasiakirjaversiossa ei ole huomioitu käsitteenä kiinnipitämistä, vaikka muutoin rajoitustoimenpiteet onkin huomioitu.

Kuitenkin tietokomponenttien määrittelyssä on otettu huomioon kiinnipitäminen. Sosiaalihuollon tietokomponenteilla tarkoitetaan asiakasta koskevia yhtenäisiä määriteltyjä tietokokonaisuuksia. Vuoden 2014 versiossa (Sosiaalihuollon tietokomponentit -versio 2014) on määritelty rajoitus -komponentti, johon kiinnipitäminen on sisällytetty. Rajoitus -komponentissa on ilmoitettu, mitä tietoja rajoituksista tulee kirjata. Vuoden 2016 tietokomponentti -versio (Sosiaalihuollon tietokomponentti -versio 2016) sisältää määrittelyn rajoitustoimenpiteen kirjaamisesta. Tässä versiossa ei erikseen mainita kiinnipitämistä, joka on sisällytetty rajoitustoimenpiteen käsitteeseen. Tietokomponenteissa on määritelty lainmukaiset perustiedot, jotka kirjaukseen sisällytetään.

Kiinnipidosta ei siis ole tehty kansallisella tasolla käsittemäärittelyä eikä asiakirjatyyppejä, sillä kiinnipitämisestä ei tehdä päätöstä eikä kiinnipidon selvitystä lueta päätösasiakirjaksi. Kiinnipitämisen kirjaamisen kannalta komponentti sisältää ylimääräisiä kohtia, vaikka kaikille rajoi-

tustoimenpiteille yhteisiä kiinnekohtia löytyy. Kiinnipidon kirjaamista säätelee Lastensuojelulaki. Se määrittelee, mitkä tiedot kiinnipidon selvitykseen tulee kirjata ja mitä kirjaamisessa tulee huomioida: kiinnipidosta tulee tehdä kirjallinen selvitys. (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 74 §.)

Tässä opinnäytetyössä on pyritty kiinnipidon kirjaamisen yhtenäistämiseen ottaen huomioon lain vaatimukset ja ammattietiikan edellytykset. Muutostarpeeksi opinnäytetyön puitteissa kerätystä aineistosta nousi kiinnipidon kirjaamisen selkeyttäminen. Lisäksi useammassa aineistossa ilmaistiin tarve lomakepohjaiseen malliin tai vastaavaan suositukseen, jolla kiinnipidon kirjaamista helpotettaisiin ja varmistettaisiin kirjaamisen vastaaminen lain vaatimuksiin. Aineistosta käy ilmi, että vastauksena kiinnipidon kirjaamisessa koetuille haasteille toivottiin jonkinlaista lomaketta tai mallia. Osallistujat kokivat, että valmis pohja tai lomake auttaisi varmistamaan muun muassa oleellisten ja pakollisten tietojen merkitsemistä kiinnipidon kirjaukseen.

Kiinnipidon kirjaamisen toteuttamissuosituksella tavoitellaan kirjaamisen yhtenäistämistä. Opinnäytetyön osana kerätystä aineistosta käy ilmi, ettei yksikössä tai organisaatiossa ole käytössä lomakemallia tai yhteistä ohjeistusta joilla varmistettaisiin, että kirjaaminen on yhdenmukaista ja että siinä tulee huomioida lähtökohtaisesti lain määräämät edellytykset. Kirjauksen sisällöstä on edelleen THL:n mukaan (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2016, Asiakastiedon rakenteinen kirjaaminen) vastuussa työntekijä, mutta kirjaamisen puitteisiin voidaan vaikuttaa työyhteisön tasolla sekä laitos- ja organisaatiotasolla.

Opinnäytetyön tavoitteen ja aineiston analyysin tulosten puitteissa kiinnipidon kirjaamiselle on rakennettu lomakepohjainen toteuttamissuositus, joka löytyy työn loppuosasta liitteenä (Liite 3 Kiinnipidon selvitys - lomake). Lomakkeeseen on koottu lain edellytykset kirjaukseen. Lomakkeeseen kirjataan luettelomaisesti perustiedot: lapsen nimi, syntymäaika, tapahtuman päivämäärä, tapahtuma-aika, kiinnipitoon osallistuneet ja sen kesto. Lisäksi lomakkeeseen on osoitettu kohta kiinnipidon perusteille, lapsen mielipiteelle ja sen selvittämiseksi sekä mahdolliset vaikutukset hoito- ja kasvatussuunnitelmaan.

Perusteet kiinnipitämiselle on määritelty Lastensuojelulaissa (88/2010, 68 §) selkeästi: kiinnipitoa saa käyttää vain, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käytöksensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi muita tai itseään tai jos kiinnipitäminen on toisen tai lapsen oman hengen, turvallisuuden tai terveyden vuoksi välttämätöntä. Lisäksi kiinnipitämiselle voidaan suojata omaisuutta merkittävän vahingon estämiseksi. Kuitenkin opas sosiaalihuollon asiakastiedon dokumentaatioon (Laakso ym. 2011, 40) toteaa, ettei valmiita tekstikatkelmia tulisi käyttää ainoana perusteena päätökselle. Tämän vuoksi määrämuotoisen valintaosion tai valmiiden päätösfraasien sijaan työntekijälle on jätetty mahdollisuus kertoa perusteet kiinnipidolle

omin sanoin. Perusteiden jälkeen on jätetty vapaamuotoinen kenttä, jossa on tilaa kirjoittaa kuvaus kiinnipitotilanteen kulusta. Tilanteen kulun kuvauksen sisältö määräytyy sen mukaan, mitkä asiat ovat kiinnipitotilanteen synnyn, sen kulun ja tilanteen jälkiselvittelyn tai hoitamisen kannalta kirjaavasta työntekijästä merkittäviä. On mahdotonta sanoa, mikä on kenenkin lapsen kannalta tärkeää kirjata. Sen määrittää lapsen yksilöllinen elämäntilanne sekä yksilöllinen hoito ja kasvatus.

Loppuosassa lomaketta on kohta lapsen mielipiteelle sekä sen selvittämisajankohdalle ja selvittämistavalle. Lastensuojelulaki vahvistaa lapsen oikeutta tulla kuulluksi omista asioistaan. Laki määrittää, että lapsen mielipide tulee kuulla ennen rajoitustoimenpiteen päättämistä tai sen toteuttamista ja mielipide tulee kirjata näkyviin. Viimeiseen sarakkeeseen merkitään rajoitustoimenpiteen, tässä tapauksessa kiinnipitämisen, mahdolliset vaikutukset hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 74 §.) Lopuksi lomakkeeseen merkitään selvityksen kirjaajan nimi ja kirjaamisen ajankohta. Jos työyhteisön tavan mukaista on tulostaa kiinnipidon selvitys, voi tähän kohtaan kirjaaja myös allekirjoittaa.

Toteuttamissuosituksena on luotu lomakemalli, jonka voi tallentaa suoraan tilanteen vaaties-
sa täytettynä asiakastietojärjestelmään lapsen asiakastietoihin. Toteuttamissuosituksen on tarkoitus ohjata kirjaajaa lainmukaisen kirjaamisen suuntaan. Aineistosta käy ilmi, että yksi haaste kirjaamiselle on aika: kun on kiire ja aikaa on vähän, ehtiikö ja muistaako kirjaaja kirjata kaiken oleellisen? Toteuttamissuositus antaa kehyksen kirjaamiselle, jolloin tarvittavat tiedot tulee kirjattua.

Lomakemalli antaa kehykset kirjaamiselle. Kirjaamisen sisältö on rakenteisen ja määrämutoisen kirjaamisen puitteissa ohjattua, mutta sisällöstä vastaa työntekijä itse. Kuitenkin kirjaaminen koetaan haasteelliseksi juuri siksi, ettei aina ole selkeää mitä tulisi kirjata.

Opinnäytön puitteissa kerätystä aineistosta nousee vahva viesti siitä, että kiinnipidon kirjaamisen tulisi olla selkeää ja ymmärrettävää. Tällä voidaan tarkoittaa, että kirjaamisessa käytettävän kielen tulee olla selkeää ja ymmärrettävää. Kirjaamisessa käytettävään kieleen ottaa kantaa myös laki: sosiaalihuollon asiakirjalaki edellyttää, että kirjaamisessa käytettävän kielen tulee olla selkeää ja ymmärrettävää. Laki edellyttää myös, että kirjaamisessa saa käyttää vain yleisesti tunnettua kieltä, hyväksytyjä käsitteitä ja lyhenteitä. (Laki sosiaalihuollon asiakirjoista 254/2015, 6 §.) Lyhenteen AK tai muodon allekirjoittanut käyttöä ei suositella (Laaksonen ym. 2011, 38-40). Lyhenteiden käytön sijaan on tärkeää kirjoittaa näkyviin kirjoittajan oma ääni, jolloin myös erilaisten valintojen tekijä on tekstissä näkyvissä (Kääriäinen ym. 2007, 24-25). Aineistossa on käytetty kahta tapaa ilmoittaa kirjoittaja, joko käyttäen minämuotoa tai passiivia. Joissain kirjauksissa jotka olivat passiivissa, toi nimen alkukirjain-

ten (M.M) käyttäminen tekstiin näkyväksi valintojen tekijän. Kumpikin tapa tuo mukaan työn-tekijän äänen, vaikka passiivin käyttö antaa objektiivisemmän vaikutelman.

Aineistona kerätyistä kirjauksista nouseva toive selkeälle ja ymmärrettävälle kirjaamiselle voidaan tulkita tarkoittavan myös kirjausta kokonaisuudessaan. Tällöin tekstin tulisi olla johdettua, rakenteista sekä helppolukuista niin, että kiinnipidon kokonaiskuva välittyy lukijalle. Aineistona kerätyt kirjaukset ovat kokonaisuudeltaan kuitenkin johdonmukaisia, selkeitä, johdonmukaisia ja helppolukuisia. Kaikista kirjauksista saa kokonaiskuvan tapahtuneesta ja asiat on kuvattu tapahtumajärjestyksessä, joka helpottaa lukemista. Opas sosiaalihuollon asiakastiedon dokumentaatioon ohjeistaa ymmärrettävyyteen ajatteleamalla kirjaamistilanteessa lukijaksi asiakas itse. Asioiden konkreettinen kuvaus vähentää tulkinnanvaraa ja auttaa ymmärtämään tekstin niin kuin kirjoittaja on sen tarkoittanut. (Laaksonen ym. 2011 38-40.)

Kirjauksen sisällön tulisi tuoda esiin olennainen tapahtuneesta ja kuvata tapahtunut kattavasti. On kirjaajasta ja tämän omasta elämänhistoriasta kiinni millaista kieltä, sanavalintoja tai tyyliä asiallisuuden puitteissa käyttää. Opinnäytetyön aineistossa erilaisia tyylejä ja tapoja ilmaista asioita on havaittavissa yhtä monta kuin osallistujia. Kaikki kirjaukset kuvaavat tapahtunutta ja antavat kuvan tapahtuneesta kiinnipitotilanteesta. Käytetty tyyli ja painotukset tuovat esille niitä asioita, joita kirjaaja on pitänyt tärkeänä. Aineistona saatuja kirjauksia ei voi laittaa paremmuusjärjestykseen tai kertoa, mikä niistä on oikein. Kaikki aineiston kirjaukset ovat oikeita, hyviä ja kertoivat tapahtuneesta: kaikki kirjaukset ovat kuvaavia esimerkkejä siitä, mitä asiakastietojärjestelmään lopulta tallennetaan. Suurimmat eroavaisuudet tyylin ja sanavalintojen lisäksi ovat nähtävillä siinä, kuinka selkeästi ja laajasti perustiedot lapsesta, paikasta, ajasta ja muista olennaisista tiedoista on ilmoitettu. Kirjausten sisältö on kuitenkin lapsen etua kunnioittavaa ja lapsen huomioivaa, mikä kirjaamisessa on tärkeää. Perustietojen ilmoittamista voidaan varmistaa lomakemallilla, jolloin varmasti kaikki tiedot tulee kirjattua huolimatta muista olosuhteista.

Terveiden ja hyvinvoinninlaitos ohjeistaa, että sosiaalihuollon kansallista muutosprosessia jatketaan ottamalla palvelutehtävät käyttöön (Sosiaalihuollon tiedonhallinta i.a.). Tässä opinnäytetyössä luodun toteuttamissuosituksen käyttöönotto jää työelämäkumppanin päätettäväksi. Toteuttamissuositus soveltuu myös kaikkien muiden laitosten käyttöön, jossa kiinnipitoa joudutaan ääritilanteessa käyttämään. THL jatkaa, että yhdenmukaista kirjaamista, palveluprosessia ja asiakirjahallintoa varmistetaan muun muassa asiakirjarakenteiden käyttöönotolla ja henkilöstön kouluttamisella (Sosiaalihuollon tiedonhallinta, i.a.). Henkilöstön koulutus on tärkeä osa muutosprosessia: ilman koulutusta tai yhteisesti sovittuja toimintatapoja kirjaamisen muutosprosessin läpivieminen on mahdotonta. Koulutuksen järjestäminen on työnantajan vastuulla, jolloin muutosprosessissa yhteisymmärryksen ja yhteisien toimintatapojen luomisesta osaltaan ottaa vastuuta myös organisaatio.

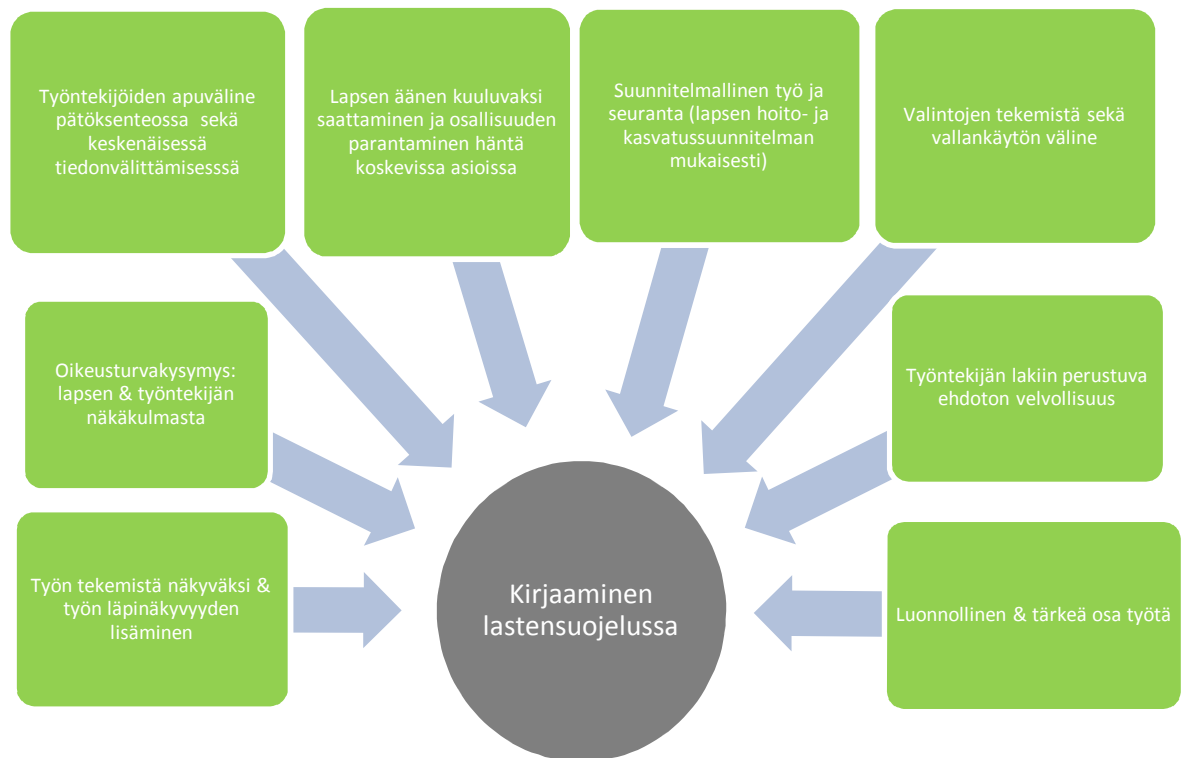
5.3 Kiinnipidon kirjaamisen huomioiminen kokonaisuutena

Kirjaaminen lastensuojelussa koetaan haasteelliseksi. Haasteellisuutta kirjaamiseen tuo, minäkalaisia asioita kirjaamisessa tulee ottaa huomioon ja mikä kirjaamisessa oikeastaan on olennaista. Myös kirjaamisen tyyli ja sävy koetaan haasteellisiksi. (Kääriäinen, Laaksonen & Metsäranta 2007, 23.) Opinnäytetyöhön kerätystä aineistosta nousee samanlaisia havaintoja: kiinnipidon kirjaaminen koetaan merkitykselliseksi muun muassa oikeusturvan näkökulmasta, mutta samaan aikaan kirjaaminen koetaan haastavaksi etenkin sisällön kannalta. Mitä asioita tulisi kirjata?

Rakenteinen ja määrämuotoinen kirjaaminen tuo tullessaan muutoksia mutta ei tule poistamaan sitä tosiasiaa, että kirjaamisen sisällöstä vastaa työntekijä (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2016 - Asiakastiedon rakenteinen kirjaaminen). Kirjaamista voidaan ohjeistaa, ohjata, määrämuotoistaa, rakenteistaa ja lailla siihen velvoittaa, mutta kunkin tapauksen kohdalla tärkeät asiat kirjata päättää työntekijä. Voidaan todeta, ettei ole olemassa suoraa vastausta siihen, millainen kirjauksen tulisi sisällöltään olla tai mitkä asiat missäkin tapauksessa olisi tärkeitä kirjata.

Kirjallisuuden perusteella voidaan todeta, että tarkkoja ja yleispäteviä ohjeita kirjaamiselle on mahdotonta laatia. Kirjaaminen on aina kirjaajasta, ympäristöstä ja muista konteksteista riippuvainen. Samaa kertovat myös opinnäytetyön aineistona kerätyt kiinnipidon kirjaukset: jokainen kirjaus on erilainen, vaikka lähtökohdat ovat samat. Opas sosiaalihuollon asiakastiedon dokumentointiin toteaa, että kirjaamisen merkityksellisyyden ymmärtäminen on tärkeää (Laaksonen ym. 2011). Kirjaamisen merkityksellisyyden ymmärtäminen on avainasemassa, kun pohditaan kirjaamisen sisältöä. Jokainen työntekijä on ammattilainen, joka tuntee lapsen ja tietää mikä asia on tämän kohdalla merkityksellistä ja tärkeää missäkin tilanteessa. Kirjaamisen merkityksellisyyden ymmärtäminen voidaan ajatella niin, että kirjaaja ymmärtää mitä, miksi ja kenelle on kirjaamassa ja mistä syystä: ymmärtää, mihin kirjauksia voidaan käyttää ja minkälainen valta niillä lopulta on.

Seuraava kuva (Kuva 4 Kirjaaminen lastensuojelussa) havainnollistaa, mitä kirjaaminen lastensuojelussa on ja miksi kirjaaminen on tärkeää, merkityksellistä. Kirjaaminen ei ole vain sanojen merkitsemistä ylös ja tallentamista asiakastietojärjestelmän uumeniin, vaan kirjaaminen on osa lapsen hoidon kokonaisuutta.

Kuva 4 Kirjaaminen lastensuojelussa

Kirjaamisen yhtenäistämässä koulutuksella on merkittävä rooli: vain yhteisesti sovitulla ja yhteisellä toiminnalla päästään yhteiseen lopputulokseen (Sosiaalihuollon tiedonhallinta i.a.). Koska on mahdotonta antaa suoraa vastausta siihen mitä kirjaamisen tulisi olla, on tässä opinäytetyössä koostettu yhteenvetokuva ajatellen kiinnipidon kirjaamista. Kiinnipidon kirjaaminen on kokonaisuus, usean tekijän summa. Kuva 5 (Kiinnipidon kirjaus osana kokonaisuutta) on teoreettisen viitekehyksen ja aineistosta nousseiden kysymysten pohjalta koostettu kuva, jonka tarkoituksena on auttaa selkeyttämään kiinnipidon kirjaamisen kokonaisuutta ja sitä kautta kiinnipidon kirjaamisen merkityksellisyyttä.

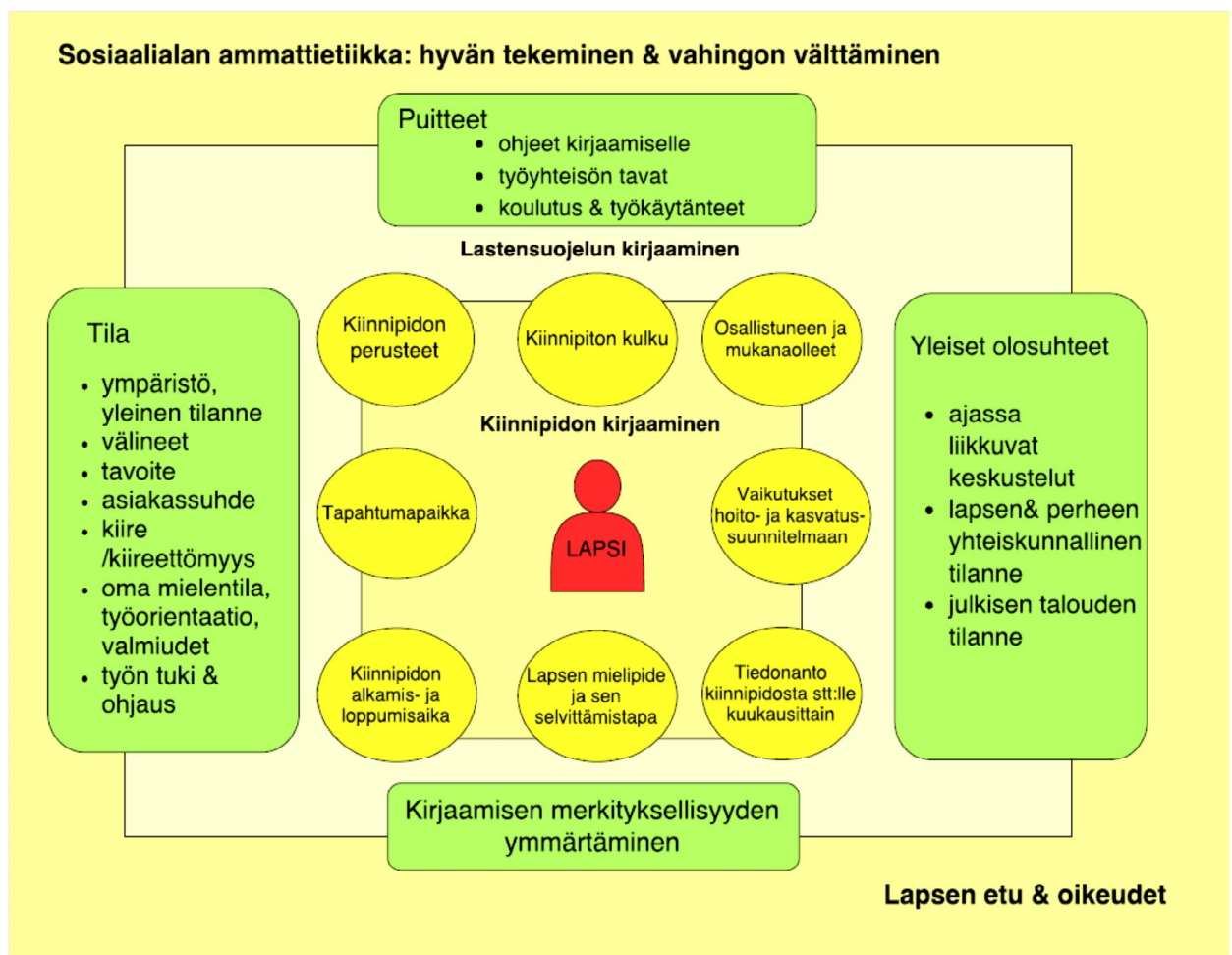
Kiinnipidon kirjaamiselle, kuten koko työlle lastensuojelussa, antavat kehykset sosiaalialan ammattietiikka sekä lapsen etu. Hyvän tekeminen ja vahingon välttäminen sosiaalialan etiikan ohjaavana tekijänä auttaa suuntaamaan katseen kuvan keskiöön, lapseen. Kuvan keskiössä on lapsi, sillä lastensuojelun ydintehtävä on ajatella lapsen etua. Kun kiinnipitämiseen on syystä tai toisesta lapsen edun nimissä jouduttu turvaamaan, jatkuu lapsen edun ajaminen läpi koko prosessin kirjaamiseen saakka.

Kuvaan 5 (Kiinnipidon kirjaamisen kokonaisuus) on merkitty lain edellyttämät tiedot kiinnipidon kirjaukselle: kiinnipito tapahtuman kulku, perusteet, osallistuneet ja mukana olleet,

mahdolliset vaikutukset hoito- ja kasvatussuunnitelmaan, kiinnipidon tapahtuma-aika ja -paikka, lapsen mielipide ja sen selvittäminen sekä tiedonanto käytetyistä rajoitteista sosiaalityöntekijälle kuukausittain.

Kiinnipidon kirjaamiselle antaa kehykset lastensuojelun yleiset ohjeistukset ja säädökset: lainmukaiset ohjeistukset on löydettävissä työn teoriaosasta. Jokaisella organisaatiolla saat-
taa olla omia ohjeistuksia ja käytänteitä kirjaamiseen. Tällöin niiden noudattaminen ennen yhteisesti sovittuja kansallisia periaatteita on paikallaan.

Yleisesti puitteet kirjaamiselle lastensuojelussa antavat kirjaamiseen vaikuttavat kontekstit. Kuvassa on sovellettu Kääriäisen (2003) ajatuksia sosiaalihuollon kirjaamisen konteksteista, joista on otettu käyttöön soveltaen tilankonteksti, puitteet ja yleiset olosuhteet. Kääriäisen (2003, 131) mukaan kirjaamiseen vaikuttavat erilaiset kontekstit, kuten oma motivaatio, puitteet ja yleiset asenteen. Kirjaaminen on kokonaisuus.

Kuva 5 Kiinnipidon kirjaamisen kokonaisuus

Kuvan tarkoituksena on, että kirjaamiseen ja etenkin kiinnipidon kirjaamiseen kiinnitettäisiin huomiota kansallisten kehittämishankkeiden lisäksi myös kenttätöissä, jossa kirjaamista päivittäin osana työtä tehdään. Kansallinen kehittäminen on tarpeen ja tulee tarpeeseen. Kirjaaminen ei kiireisen lastenkotityön arjessa aina välttämättä ole tai ehdi olla tärkeysjärjestyksessä kovin korkealla: lapset tulevat ensin. Opinnäytetyön aineistosta selviää, että kiire tuo haasteita kirjaamiseen. Aina kirjaamista ei ehditä saman tien tehdä ja pidentynyt aikaväli tapahtuneen ja kirjaamien välillä lisää haastetta muistaa kaikki olennainen ja saada se kirjatua. Kuitenkin kirjaaminen on osa työn kokonaisuutta ja myös lapsen edun ajattelemista. Kirjaaminen suhteutuu osaksi lastensuojelutyön kokonaisuutta, jossa keskiössä on edelleen lapsi ja lapsen etu.

Kirjaamiseen vaikuttavat myös muun muassa työn tuki ja kirjaamisesta annetut ohjeet, jolloin kirjaaminen työyhteisön yhteisenä asiana ei jätä yksittäistä työntekijää painimaan kirjaamisen kanssa yksin. Kirjaamisen nostaminen yhteiseen keskusteluun tukee yksittäistä työntekijää sekä lasta, josta kirjaukset tehdään.

5.4 Tulosten yhteenveto

Opinnäytetyön tehtävänä on ollut luoda käsitys kiinnipidon kirjauksen sisällöstä ja ottaa huomioon lain antamat määräykset ja sosiaalialan eettiset käytänteet. Tähän tehtävään on pyritty osaltaan laajalla teoreettisella viitekehyksellä, jonka kautta ilmiön syvällisempi ymmärtäminen on mahdollista. Laaja teoreettinen viitekehys on antanut mahdollisuuden pohtia aineiston tuloksia monelta kantilta ja antaa kattavan kokonaiskuvan. Kiinnipitäminen on jo lähtökohtaisesti eettisesti haasteellinen ja ristiriitainen toimenpide, jolloin on väistämättä selvää että haasteellisuus heijastuu myös kirjaamiseen. Kiinnipidon kirjaamiseen tuleekin kiinnittää erityistä huomiota jotta lastensuojelun perustehtävä, lapsen etu, toteutuu jokaisessa kohdassa.

Tämän opinnäytetyö tarkastelee kiinnipidon kirjaamisen nykytilaa aineisto- ja teorialähtöisesti. Opinnäytetyön osana kerätty aineisto kertoo, että kiinnipidosta tehtävät kirjaukset ovat vaihtelevia ja toisistaan eroavia. Saman vahvistaa kirjallisuus, jossa kuvataan lastensuojelun kirjaamisen nykytilaa jännittäväksi ja kaoottiseksi. Kuitenkin aineistosta saaduista kiinnipidon kirjauksista käy ilmi, että tärkeää on lapsen äänen kuuluvaksi saattaminen ja kaikkien oikeuksien toteuttaminen. Kirjaaminen koetaan merkityksellisesti, mutta sen toteuttamisessa koetaan haasteellisuutta.

Opinnäytetyön aihe on nostattanut keskustelua läpi opinnäytetyöprosessin. Kirjaaminen itsessään on koettu merkitykselliseksi mutta osin automatisoituneeksi ja pakolliseksi osaksi työtä. Aiheena kirjaaminen herättää keskustelua, vahvoja mielipiteitä ja kysymyksiä. Kiinnipidon

kirjaamisen kohdalla mukaan lähes poikkeuksetta nousee keskustelu eettisyydestä. Keskustelun jatkaminen aiheesta on tärkeää: vain yhteisten merkitysten kautta päästään tilanteeseen, jossa kirjaaminen on yhtenäistä ja jokaisen lapsen etua ajavaa. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on toimia keskustelun avaajana ja jatkajana sekä tuoda erityistä näkökulmaa kiinnipitämisen kirjaamiseen.

Opinnäytetyön tavoitteena on ollut luoda toteuttamissuositus, jolla kiinnipidon kirjaamisen sisältöä voitaisiin yhtenäistää ja edesauttaa kirjaamiskäytänteitä vastaamaan sosiaalialan ammattietiikanmukaisia edellytyksiä sekä lain asettamia velvoitteita. Tarve lomakepohjaisen mallin luomiselle nousi aineistosta: määrämuotoiselle kirjaamiselle on tarvetta, vaikka termi saattaakin olla tuntemattomampi. Tämän opinnäytetyön puitteissa on luotu lomakepohjainen kiinnipidon kirjaamisen toteuttamissuositus, jossa lain antamat määräykset sekä sosiaalihuollon kirjaamisen kansalliset hankkeet on otettu huomioon.

Tämän opinnäytetyön tuloksena on rakennettu kiinnipidon kirjaamisen sisältöä ohjaava kokonaiskuva, jossa ammattietiikka näyttäytyy koko prosessia ympäröivänä kehyksenä. Ammattietiikan edellytyksiä kirjaamiselle on käyty läpi tarkemmin teoreettisessa viitekehyksessä. Ajatuksena kuitenkin on, että ammattietiikka antaa suuntaviivaa ohjaamaan työntekijän ajatuksia kohti eettistä sekä oikeudellista työtä. Eettisyyden huomioiminen myös kirjaamisessa on ensiarvoisen tärkeää, muttei aina itsestään selvyys. Ammattietiikan perusajatukset tarjoavat ratkaisukeinoja ja ajatusmalleja silloin, kun tilanteet ovat haastavia. Kuitenkin kaiken keskiössä on aina lapsi.

6 Johtopäätökset

Tämän opinnäytetyön alkuosassa tarkastellaan ilmiönä lastensuojelulaitoksessa lapsen asiakirjoihin tehtävää kiinnipitoa koskevaa kirjaamista. Kirjaamisen lähtökohtana toimii tiedonmuodostaminen, jossa eri kontekstit tuovat kirjaamisen prosessiin oman lisänsä. Yhtenä lähtökohdana tiedonmuodostamisessa on eettisyys, johon on tässä opinnäytetyössä kiinnitetty erityistä huomiota. Kiinnipitäminen itsessään on ristiriitainen työmuoto, jossa eettisyyden huomioiminen on keskeisessä osassa.

Kiinnipitämisen lähtökohtana toimii Lastensuojelulaki (417/2007). Kiinnipitäminen on tunnistettu lastensuojelussa kautta aikojen. Alun perin on viitattu pakotteisiin, mutta nykyisessä muodossaan kiinnipitäminen on esitetty vuoden 2007 Lastensuojelulaissa. Kiinnipidon kirjaamisesta säätelee niin ikään Lastensuojelulaki (Laki lastensuojelulain muutoksesta 88/2010). Kuitenkin kiinnipidon kirjaaminen on osa suurempaa kokonaisuutta, jota säätelevät useat muut lait. Lakipohjan lisäksi kirjaamisesta on annettu erilaisia ohjeistuksia ja ohjeita on annettu myös organisaatio- ja työyhteisötasolla. Lisäksi muutoksia sosiaalihuollon kirjaamiseen on tulossa: pikkuhiljaa koko rakenne on uudistumassa ja muuttumassa yhtenäisempään suuntaan.

Opinnäytetyön aineistona kerättiin osallistuneiden tekemiä kiinnipidon kirjauksia. Aineisto kerättiin ennalta laaditun tapausesimerkin pohjalta, jolloin kirjausten nykytilan sekä yhdenmukaisuuden tarkasteleminen oli mahdollista. Tämän opinnäytetyön tuloksena saatiin kiinnipidon kirjaamisen sisällön analyysi. Aineistona saatiin seitsemän kiinnipidon kirjausta, jotka erilaisuudestaan huolimatta kertoivat positiivisia uutisia kiinnipidon kirjaamisen nykytilasta. Lapsen mielipiteen huomioiminen ja äänen kuuluvaksi saattaminen on työntekijöille tärkeää. Lisäksi tärkeää on, että työntekijöiden sekä lasten oikeusturva otetaan kirjaamisessa huomioon ja tapahtunut tulee kirjatuksi oikeellisesti.

Opinnäytetyön teoreettisen viitekehyksen ja aineistosta nousseiden havaintojen pohjalta muodostettiin kiinnipidon kirjaamisen kokonaiskuva, josta toivotaan olevan hyötyä kirjaamisen merkityksellisyyden havaitsemisessa. Lisäksi aineistosta nousi toive kiinnipidon kirjaamisen lomakepohjaiselle mallille, toteutussuositukselle. Opinnäytetyön tavoitteen ja aineiston keruuseen osallistuneiden toiveiden mukaisesti opinnäytetyö tuloksena koostettiin kiinnipidon kirjaamisen toteutussuositus, jonka pohjalta kiinnipidon kirjaaminen voidaan tehdä. Mallissa on huomioitu lastensuojelulain (147/2007) vaatimukset rajoitustoimenpiteen kirjaamiselle.

Tässä luvussa käydään läpi tulosten tarkastelua, pohdintaa ja lopuksi tarkastellaan opinnäytetyön luotettavuutta. Alaluvussa 5.1 käydään läpi tulosten tarkastelua. Alaluvussa 5.2 on poh-

dinta, jossa tarkastellaan tapausesimerkin käyttämistä ja siitä nousseita havaintoja sekä pohditaan kirjaamista lastensuojelussa yleisesti. Viimeisessä alaluvussa 5.3 on luotettavuuden tarkastelu, jossa menetelmän valinta ja opinnäytteen yleistettävyyttä pääsevät tarkastelun alle.

6.1 Tulosten tarkastelua

Kansallisten ja suurempien kokonaisuuksien muutoksen ohella Toimivan lastensuojelun toteutussuunnitelmaan vuosille 2014-2019 on kirjattu, että vuosina 2015-2019 tullaan kiinnittämään huomiota lastensuojelun asiakirjojen täsmentämiseen asetuksella. Edelleen selvitetään, miltä osin on tarpeellista antaa sosiaali- ja terveysministeriön päätöksellä tarkennusta asiakirjojen laatimisesta ja onko jatkossakin tarpeen antaa tarkempia säännöksiä lastensuojelun asiakirjojen laatimisesta. (Toimiva lastensuojelu, toteuttamissuunnitelma vuosille 2014-2019, 28.)

Sosiaalihuollon kansalliseen tiedonhallintaan ja määrämuotoiseen kirjaamiseen pyritään kartoittamalla asiakasasiakirjarakenteita ja tekemällä sanastotyötä. Valmistuneissa asiakirjasanastoissa määritellään sosiaalihuollon eri käsitteitä terminologian keinoin. Ajatus on, että vain yhteisten merkitysten kautta päästään yhteisesti sovittuun määrämuotoiseen kirjaamiseen. Sanastot tukevat tiedonhallintaa ja käsitteiden määrittelyä tarkennetaan jatkuvasti. (Sosiaalihuollon asiakasasiakirjasanasto 2.0 2014.) Sanastotyössä kiinnipitämistä ei ainakaan vielä ole huomioitu. Vuonna 2015 ilmestyneessä sosiaalialan tiedonhallinnan sanastossa (sosiaalialan tiedonhallinnan sanasto, 2015) tai vuoden 2016 helmikuussa julkaistun asiakasasiakirjaversioiden luonnoksessa (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2016 - Asiakasasiakirjojen versiot) ei ole muista rajoitustoimenpiteistä poiketen otettu huomioon kiinnipitämistä ollenkaan. Tietokomponenttina kiinnipidon voidaan ajatella kuuluvan rajoittamisen komponenttiin (Sosiaalihuollon tietokomponentit -versio 2016). Kuitenkin kiinnipitämisen tulisi näkyä muissakin määrittelyissä. Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen järjestämässä Sontikka 3 (Sosiaalisen tiedonhallinnan ja kansallisen kehittämisen) -seminaarissa syyskuussa 2015 sanastotyön tekemiseen osallistuvat kertoivat, ettei kiinnipidon vakioimista vielä ole tehty sanastotyössä, koska siitä ei tehdä kirjallista päätöstä vaikka se onkin keskeinen rajoitustoimenpide. Asiaan kiinnitetään huomiota, mutta opinnäytettä kirjoitettaessa (maaliskuu 2016) julkiseksi luokiteltu sanastotyö ei ole vielä ehtinyt päätökseen. Kuitenkin kiinnipitämisen huomioiminen omana käsitteenään ja asiakirjanaan on tärkeää. Kiinnipitäminen on radikaali rajoitustoimenpide huolimatta siitä, ettei siitä tehdä kirjallista hallintopäätöstä. Päätöksen tekeminen on kyseisen rajoitustoimenpiteen kohdalla mahdotonta sen viimesijaisuuden ja kiireellisyyden vuoksi. Päätöksen puuttuminen ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että kiinnipidon selvityksen tulee yhtä lailla olla yhteisesti määritelty asiakirja muiden rajoitustoimenpiteiden asiakirjojen rinnalla.

Tämän opinnäytetyön aineistona osallistujat tuottivat seitsemän erilaista tulkintaa tapausesimerkin kiinnipidosta. Kirjaajien oma kokemusmaailma vaikuttaa kirjaamiseen, eikä tehty kirjaus ole koskaan kokonaan irti kirjaajastaan. Kirjaajan oma elämänhistoria ja kokemushistoria vaikuttavat kirjaukseen tuoden kirjaamisen prosessiin oman lisänsä sävyttäen kirjausta. (Laaksonen ym. 2011, 11-12, 38-39.) Tämä osaltaan selittää sen, miksi aineistoksi saman tapausesimerkin pohjalta saatiin hyvinkin vahvasti toisistaan eroavia kirjauksia. Jokainen opinnäytetyön aineiston keruuseen osallistunut kirjaaja on lukenut tapausesimerkkiä oman kokemus- ja elämänhistoriansa sävyttämänä ja tuottanut sitten kirjauksen. Jokainen kirjaus henkii tuota elettyä ja koettua maailmaa. Lisäksi jo lähtökohtaisesti tapausesimerkki on sävyttynyt tekijöidensä mukaan, jolloin aineistoksi on muodostunut erilaisten elämänhistorioiden ja kokemushistorioiden yhteen sovittelu, oma kokonaisuutensa. Tiedonmuodostamisen kokonaisuudessa kirjaamiseen voivat vaikuttaa muun muassa yhteiskunnalliset arvot, kirjaajan oma työmotivaatio, ohjeistukset, aiheen luonne ja ammattietiikka (Kääriäinen 2003, 131). Tiedonmuodostamisen näkökulmasta olisi ollut hämmäntävää, jos aineistona olisi kerätty seitsemän identtistä kirjausta. Kirjaaminen on ja tulee aina olemaan erilaista kirjaajasta riippuen. Tärkeää on, että kirjaaja itse ymmärtää kirjaamisen merkityksellisyyden ja tunnistaa omat lähtökohtansa tehdä havaintoja ja käsitteellistää niitä kirjauksiinsa (Laaksonen ym. 2011, 38-39.) Ihmisten kyky tehdä erilaisia havaintoja voi kirjaamisen kannalta olla rikkaus. Tasapaksujen ja identtisten kirjauksien sijaan lapsi voi myöhemmin lukea itsestään erilaisia kuvauksia, joista loistaa lapsen edun ja parhaan ajaminen vaikeissakin tilanteissa.

Itsessään kirjaamisen voidaan sanoa olevan tehdyn työn tekemistä näkyväksi (Kääriäinen ym. 2007, 7). Kuitenkin kirjaaminen on aina valintojen tekemistä, eli eräänlaista vallankäyttöä (Laaksonen ym. 2011, 51-53). Vallankäytön kääntöpuoli on, että sitä voidaan hyvistä aikeista huolimatta käyttää myös väärin. Törrösen (2003, 12-13) mukaan hyvien pyrkimysten varjolla aikuisilla on tapana leimata ja kontrolloida lapsia: lapsen oikeuksista ja niiden rajoittamisesta päätettäessä vastuu on aikuisella.

Aineistona kerätyissä kirjauksissa on tehty valintoja ja käytetty valtaa niissä puitteissa, jotka tapausesimerkki lähtökohtana antoi. Kirjauksissa on nähtävissä myös kirjaajien omia näkemyksiä ja lisäyksiä, joka kertoo siitä että valintoja on tehty todennäköisesti myös omaan kokemushistoriaan pohjautuen. Ehkäpä kirjauksiin lisätyt kohdat kertovat valinnoista ja työta-voista, joita kirjaaja itse olisi vastaavassa tilanteessa tehnyt. Kirjauksissa on nähtävissä myös erilaisia painotuksia: toisissa kirjauksissa on painotettu vahvemmin seikkoja, joita ei välttämättä ollut toisissa kirjauksissa mainittu lainkaan. Painotusta vaihtamalla kirjauksen tyyli ja sanoma muuttuu; kirjaus välittää lukijalleen erilaisen viestin. Valitut painotukset kertovat omaa tarinaansa kirjaajan ajatusmaailmasta: korostetut tai esiin nostetut tapahtumat on koettu tärkeiksi. Kirjauksissa työ on tehty näkyväksi kuitenkin niin, että alkuperäinen tapah-

tuma on kirjaajan valintojen kautta saanut erilaisia tulkintoja. Kertovatko kirjaukset ja niissä tehdyt valinnat sittenkin ennemmin kirjaajasta kuin tapahtuneesta?

Kokonaisuudessaan hyvä ja oikeudenmukainen kirjaaminen on merkityksellinen osa työtä (Laaksonen ym. 2011, 5-7). Kokemusasiantuntijoiden mukaan työntekijöiden luotto toisen työntekijän kirjauksiin on vahva: kirjausta uskotaan jopa ennemmin kuin asiakkaan omaa kertomusta (Toimiva lastensuojelu 2013, 37). Väitöskirjassaan Kääriäinen (2003, 149) toteaa, että samalla tavalla kuin kirjaaja luo merkitystä kieleen oman elämänhistoriansa kautta, tulkitsee lukija sitä oman elämänhistoriansa kautta. Vastuullisuutta työssä on myös ammatillinen suhtautuminen kirjattuun tietoon (Laaksonen ym. 2011, 51-53). Tällöin tämän opinnäytteen aineistoa tai mitä tahansa kirjausta tarkasteltaessa tulisi muistaa, että tulkinnat tekstistä tehdään aina oman kokemushistorian kautta. Kirjaamista ajateltaessa vastuullisuutta olisi siis muistaa, että kirjauksessa toimii puhujana ensisijaisesti tapahtuma itse sekä sen kirjaaja, mutta myös lukija tuo mukaan oman tulkintansa. Tällöin täysin oikeaa tapaa kirjata ei ole olemassa; myöskään täydellistä ohjetta kirjaamiseen ei voida luoda.

Ohjeita kirjaamisen oikeudellisuudelle ja eettisyydelle antaa sosiaalialan ammattietiikka. Ensisijaisesti sosiaalialan ammattietiikka ohjaa työntekijää hyvän tekemiseen ja vahingon välttämiseen päämääränään asiakkaan edun ajaminen (ETENE-julkaisuja 32, 2011). Sosiaalialan ammattietiikan soveltamisen pohjana tulee olla aito halu tehdä oikein (Gylling 2010, 32-33). Tällöin työntekijän on osattava kirjata myös ne vaikeat ja eettisesti haasteelliset asiat, joita sosiaalityöhön etenkin lastensuojelussa liittyy. Aito halu toimia oikein voi tarkoittaa myös sitä, että huomaa omassa toiminnassa voivan olla korjattavaa ja tuo tekemänsä valinnat esiin myös tällöin. Oman äänen kirjaaminen tekstiin tuo näkyväksi valintojen tekijän (Kääriäinen ym. 2007, 24-25). Sosiaalialan ammattietiikka ohjaa työntekijää tekemään hyvää ja ajattelemaan asiakkaan etua silloinkin, kun se on vaikeaa. Ammattieettinen ajattelu antaa myös mahdollisuuden katsoa peiliin ja tehdä oikeita ratkaisuja myös kirjatessa. Kuitenkin on hyvä muistaa, että tapahtuneiden asioiden poisjättäminen kirjauksesta on epäeettistä toimintaa (ETENE-julkaisuja 41, 36).

Opinnäytteen tiimoilta käydyissä vapaamuotoisissa keskusteluissa usein puheeksi tuli kirjaamisen toimiminen oikeusturvan välineenä. Taustatietolomakkeessa muutama osallistuja painotti työntekijän oikeusturvaa ja sen toteutumista kirjaamisessa; myös nuoren oikeusturva puhutti. Kirjaamisen tarkoitus on turvata sekä lapsen että työntekijän oikeuksia (Lastensuojelun käsikirja THL, 2016). Jo kirjaaminen itsessään on osa työntekijän oikeusturvaa ja kirjaamisvelvoite on ehdoton (Kunnalliset lastensuojelupalvelut, valtakunnallinen valvontaohjelma 2013-2014, 49). Tällöin työntekijä on luomassa itselleen oikeusturvaa kirjaamalla ja on ehdottoman tärkeää, että kirjattu on oikeellista ja eettistä. Kääntöpuoli on, ettei lapsella ole aina samanlaista mahdollisuutta osallistua kirjaamiseen. Tällöin on työntekijän vastuulla huolehtia

lapsen oikeusturvasta ja kirjata tapahtunut mahdollisimman oikein ja tarkasti. Työntekijä toimii lapsen äänenä. Lapsen äänen kuuluminen kirjauksessa on osa työn eettisyyttä. Lapsen etua ja oikeusturvaa painottaa myös lastensuojelulaki: kirjaamisessa lapsen äänen tulee olla kuuluva. Etenkin rajoitustoimenpiteitä kirjatessa on kirjattava näkyviin lapsen mielipide ja sen selvittämisen keinot (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010, 64 §).

Työn kirjaaminen asiakirjaksi vaatii kokemuksen kautta kertyvän havainnointikyvyn lisäksi myös keskittymistä ja herkkyyttä. Kirjaaminen ei niinkään ole kiinni kirjaajan kielellisestä osaamisesta, vaan kyvystä ymmärtää kirjaamisen merkityksellisyys (Laaksonen ym. 2011, 51-53). Opinnäytetyön aineistonkeruuseen osallistuneiden ikäjakauman suhteuttaminen työvuoosiin alalla kertoo, että yli puolet osallistuneista on todennäköisesti tehnyt pääasiallisen työuransa lastensuojelussa kun taas loput osallistuneista voivat olla esimerkiksi alanvaihtajia. Opas sosiaalihuollon asiakastyön kirjaamiseen kertoo, että kyky huomioida kirjaamisen kannalta olennainen karttuu kokemuksen myötä (Laaksonen ym. 2011, 51-53). Pitkään lastensuojelussa työskennelleiden ja muualla työskennelleiden, alalle hiljattain tulleiden välillä ei kirjauksissa suuria eroja ollut nähtävissä. Alalle uudempien työntekijöiden kirjatukset saattoivat lukiessa välittyä mietitympänä, harkitumpana tekstinä. Tällöin voisi olla perusteltua ehdottaa, että jollain tapaa kirjaaminen automatisoituu työvuosien myötä. Kuitenkin kirjaamisen automatisoituminen on myös haaste: on mahdollista, että kriittinen työote kirjaamisessa katoaa. Kirjaamisen pitäminen koko työyhteisön yhteisenä asiana ja merkityksellisenä osana työtä auttaa varmistamaan kirjaamisen laatua (Kunnalliset lastensuojelupalvelut, valtakunnallinen valvontaohjelma 2013-2014, 53).

Kirjaaminen koetaan pulmalliseksi muun muassa tyylin ja sisällön osalta (Kääriäinen ym. 2007, 23-24). Tämän opinnäyte vahvistaa: suurin osa osallistuneista koki kiinnipidon kirjaamisen haasteelliseksi tai ainakin hieman haasteelliseksi. Kysymyksiä herätti, kuinka tarkasti tapahtunut tulee kirjata ja kuinka määritellään, mikä osuus tapahtuneesta on kirjaamisen kannalta olennaista.

Millaista on sitten hyvä ja laadukas kirjaaminen? Kirjallisuus kertoo, että hyvä ja laadukas kirjaus on selkeä ja ymmärrettävä sekä lyhenteitä välttävä. Hyvä kirjaus kuvaa asioita konkreettisesti eikä jätä liikaa tulkinnanvaraa. (Laaksonen ym. 2011, 38-42.) Myös opinnäytteen aineisto peräänkuuluttaa samanlaisia laadukkaan kirjauksen elementtejä: kirjauksen tulee olla selkeä, lyhyt ja ytimekäs, faktat esiin nostava, tarkka ja ymmärrettävä sekä sisältää oleellinen ja tuoda esiin nuoren omat ajatukset. Listaa siitä, minkälainen kirjauksen tulee lopulta olla, ei ole olemassa eikä sellaista voida muodostaa. Kirjaaminen on aina kirjaajastaan riippuvaista ja sidoksissa tämän omaan kokemusmaailmaan: mitä asioita kirjaaja kokee olennaiseksi? Sekä kirjallisuudessa että aineistossa tärkeimmäksi laadukkaan kirjaamisen elementiksi nousi selkeys: hyvä ja laadukas kirjaus on selkeä.

Vastauksena tähän sekä kirjallisuudessa että aineistossa esiintyvälle vaatimukselle selkeyttää kirjaamista on tässä opinnäytteessä luotu kiinnipidon kirjaamiselle toteuttamissuositus. Lisäksi kirjaamisen kokonaisuudesta ja etenkin siinä eettisen työotteen huomioimisesta on luotu erillinen yhteenveto kirjallisuuden ja aineiston perusteella. Yhteenveto voi herättää keskustelua tai toimia muistinvahvistuksena, kun tunteita nostattaneen tapahtuman jälkeen työntekijä istuu tietokoneen ääreen tarkoituksenaan tehdä kirjaus. Malli on yksi askel lähemmäksi sitä määrämuotoista ja rakenteista kirjaamista, joka sosiaalialan kentälle ja lastensuojeluun on lähivuosina rantautumassa. Vaikka kirjoittajan kokemus onkin, että etenkin lastensuojelun kentällä saatetaan olla jokseenkin muutosvastaisia, voi suuresta muutoksestaan huolimatta määrämuotoinen kirjaaminen olla vastaus työntekijöiden esittämään toiveeseen kirjaamisen selkeyttämisestä. Opinnäytteeseen kerätyssä aineistossa esiintyi useaan otteeseen toivomus mallin tai valmiin lomakkeen käytöstä kiinnipidon kirjaamisessa, joka on juuri sitä mihin kansallinen kehittäminen tällä hetkellä tähtää.

Vaikka asian päättävää, kokonaisvaltaista ja kaikkiin kysymyksiin vastaavaa ohjetta kirjaamisesta ei voidakaan luoda, on kuitenkin mahdollista nostaa esille edellytyksiä kirjaamisessa onnistumiselle. Aineiston ja kirjallisuuden perusteella on perusteltua ehdottaa, että lapsen etua ja oikeuksia kunnioittava eettinen työ on laadukkaan kirjaamisen lähtökohta. Niin työssä kuin kirjaamisessakin lapsen huomioiminen yksilönä on tärkeää: sosiaalialan holistinen ihmiskäsitys ohjaa katsomaan lasta kokonaisvaltaisena yksilönä, jolloin ihmiseen vaikuttaminen on mahdollista vain kun se suunnitellaan hänen olemistaan vastaavaksi (Rauhala 2014, 126-127). Etenkin kiinnipidon kaltaisessa eettisesti haastavassa työmuodossa ammattietiikan ja eettisyyden huomioiminen on merkittävässä osassa: oikeudenmukainen ja eettinen suhtautuminen kirjaamiseen työn osana on tärkeää. Eettisyys on työn ydintä (Laitinen & Väyrynen 2011, 163). Lisäksi kirjaamiseen vaikuttaa Kääriäisen (2003, 131) määrittelemät kirjaamisen kontekstuaaliset ulottuvuudet: tila, puitteet ja yleiset edellytykset. Kirjaamiseen tarvitaan koulutusta ja riittävää perehdytystä ja kirjaamisen tulee olla työyhteisön yhteinen asia. Myös kirjaamisen jo pinttyneiden tapojen kyseenalaistaminen ja tarkistaminen on tarpeen. (Kääriäinen ym. 2007, 23.) Kirjaamiselle tulee varata riittävästi aikaa ja kirjaamisen tulee suhtautua ammattimaisesti. Sosiaalihuollon asiakastyön kirjaamisen oppaan esittämää ajatusta myötäillen: kirjaamisessa on tärkeitä sen merkityksen ymmärtäminen (Laaksonen ym. 2011).

6.2 Eettiset lähtökohdat

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on määritellyt hyvän tieteellisen käytännön ohjeistuksen, jota opinnäytteen toteuttamisessa on seurattu. Hyvä tieteellinen käytäntö tarkoittaa esimerkiksi, että tutkimuksessa noudatetaan rehellisyyttä, hyväksyttyjä toimintatapoja ja

tarkkuutta sekä tulosten tallentamisessa, esittämisessä että arvioinnissa. Tutkimus suunnitellaan, toteutetaan ja raportoidaan tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. Hyvä tieteellinen käytäntö edellyttää, että tutkimukseen sovelletaan eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä ja tiedon luonteeseen kuuluvasti tuloksia julkaistessa huomioidaan avoimuus ja vastuullisuus. Lisäksi tutkimuksen teossa tulee ottaa huomioon asianmukaisella tavalla muiden tutkijoiden työ. Ennen tutkimuksen aloittamista sovitaan kunkin osapuolen oikeuksista ja velvollisuuksista; myös tutkimuslupien tulee olla kunnossa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6-7.)

Hyvien tutkimuseettisten käytäntöjen lisäksi TENK on julkaissut tutkimuseettiset periaatteet ihmistieteisiin luettaville aloille, jonka periaatteita opinnäytteen toteuttamisessa on myös seurattu. Tutkimuseettiset ohjeet on jaettu kolmeen periaatteeseen: tutkimukseen osallistuvien itsemääräämisoikeus, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojat. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan muun muassa oikeutta kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen ja se sisältää velvollisuuden tutkittavien informoimiseksi tutkimuksen tarkoituksesta ja aineiston käytöstä. Vahingon välttämisen pykälään kuuluu ajatus henkisten, taloudellisten ja sosiaalisten haittojen välttämisestä läpi tutkimuksen teon. Yksityisyys ja tietosuoja määrittävät, että aineiston luottamuksellisuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota ja tutkittavien anonymiteetti tulee suojata tarvittaessa tarkoin. Tutkimuksen teossa tulee huolehtia tietosuojasta: aineisto tulee säilyttää, käsitellä ja hävittää huolella. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012-2014.)

Opinnäytteen lähestymistapa ja menetelmä on valittu lastensuojelun tutkimuksen erityiskysymyksiä silmällä pitäen. Fiktiivisen tapausesimerkin käyttäminen aineiston keruun pohjana on myös yksi tapa suojata rajoitustoimenpiteen kohteeksi joutunutta lasta: loppujen lopuksi kiinnipidon kirjauksessa on kysymys erittäin henkilökohtaisesta tapauksesta. Lisäksi pelkäämään tapahtuneiden kiinnipitojen kirjausten käyttäminen aineistona ei anna täydellistä kuvaa kirjaamistilanteesta tai siitä, millaisia valintoja kirjatessa on tehty. Tiedonmuodostamisen näkökulmasta kirjaamiseen vaikuttavat myös muun muassa tila, paikka ja yleinen olosuhde eli kirjaaminen on kontekstista (Kääriäinen 2003, 131).

Aineiston keruuseen osallistuneiden lastensuojelun työntekijöiden anonymiteetti on tässä opinnäytteessä suojattu huolellisesti tarkoituksella. Anonymiteetin suojaaminen on lastensuojelun erityiskysymykset huomioon ottaen tarpeellista. Taustatietoina kerättiin ainoastaan aineiston keruuseen osallistuneiden ikä ja työvuodet, ei nimiä tai muita tunnistetietoja. Lisäksi anonymiteetin suojaamisella on varmistettu aineiston autenttisuutta. Aineiston keruuhetkellä tieto täydestä anonymiteetin suojasta auttaa herättämään luottamuksen, jonka suojissa kirjaaminen voi tapahtua mahdollisimman autenttisesti ilman pelkoa leimautumisesta. Osallistuvien anonymiteettia suojaa myös se, ettei aineiston keruuseen valittu laitos tai sen

henkilökunta ole opinnäytteen kirjoittajalle ennestään tuttu ja laitoksen valinta on tapahtunut osallistuvan kunnan toimesta. Aineiston keruuseen osallistuville työntekijöille hyvän tutkimuskäytännön mukaisesti kerrottiin opinnäytteen perustiedot ja kerättävän aineiston käytötarkoitus. Lisäksi suullisen informoinnin lisäksi taustatietolomakkeessa oli muistutus anonymiteetin suojasta. Osallistujille annettiin mahdollisuus kieltäytyä osallistumisesta aineiston tuottamiseen ja kerättyä aineistoa käytettiin ainoastaan tässä opinnäytteessä sen asettamien tavoitteiden mukaisesti. Aineisto säilytetään huolella ja luottamuksellisesti. Opinnäytteen julkaisemisen jälkeen aineisto hävitetään asianmukaisesti.

Aineiston keruutilanne pyrittiin sovittamaan osallistuneen laitoksen arkeen. Aineiston keruu tehtiin osana laitoksen työntekijöiden yhteistä kokousta, jolloin koko henkilökunta on mahdollisuuksiensa mukaan paikalla. Kokous sijoittui arkiaamupäivään, jolloin todennäköisimmin kaikki laitoksen lapset olisivat poissa osastolta, esimerkiksi koulussa. Näin aineiston keruusta aiheutunut häiriö lasten arkeen minimoitui ja samalla otettiin huomioon laitoksessa asuvien lasten anonymiteettisuoja. Eettisyyden huomioiminen aiheen arkaluontoisuuden vuoksi on ollut läpi työn kulkeva ohjenuora.

6.3 Luotettavuuden tarkastelu

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan yleisillä laadulliseen tutkimukseen liitettävillä luotettavuuskriteereillä. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on usein arvioitu määrällisen tutkimuksen keinoin. Tällöin esimerkiksi osallistujien vähyys, tutkimuksen subjektiivisuus ja yleistettävyyden puuttuminen muuttuvat kriittisiksi kohdiksi, joilla tutkimuksen tulokset mitätöidään. Laadullista tutkimusta tulee arvioida sen omista lähtökohdista. Laadullista tutkimusta voidaan arvioida esimerkiksi sellaisilla kriteereillä kuten vahvistettavuus, uskottavuus, siirrettävyys ja refleksiivisyys. (Kylmä & Juvakka 2007, 127, 133-134.)

Työn uskottavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkimus ja sen tulokset ovat uskottavia sekä se osoitetaan työssä. Työn uskottavuutta lisää esimerkiksi se, että tutkija on ollut tekemisissä ilmiön kanssa riittävän pitkän ajan. Vahvistettavuus liittyy siihen, että koko prosessi on todennettu työssä niin, että toinen tutkija voisi sitä pääpiirteissään seurata. Ideana on kuvata miten johtopäätöksiin on päädytty, esimerkiksi aineiston avulla. Vahvistettavuuden ongelma on, että samalla menetelmällä ja toimilla eri tutkija voi saada hyvinkin poikkeavan lopputuloksen. Laadullisessa tutkimuksessa on hyväksyttävä, että todellisuutta on monia. Todellisuuksien erilaiset tulkinnat vahvistavat ymmärrystä tutkimuskohteesta. Siirrettävyydellä tarkoitetaan sitä, kuinka hyvin työ on siirrettävissä muihin vastaaviin tilanteisiin. Tällöin tutkijan on annettava tarpeeksi kuvailevaa tietoa ympäristöstä ja osallistujista, jotta työ olisi siirrettävissä. Reflektiivisyydellä tarkoitetaan, että tutkimuksen tekijän on tunnistettava omat läh-

tökohtansa tehdä tutkimusta ja osata arvioida omaa vaikutustaan aineistoonsa ja tutkimukseen. (Kylmä & Juvakkaa 2007, 128-129.)

Tämän opinnäytetyön luotettavuuden arvioinnissa on otettava huomioon, että kyseessä on laadullinen tutkimus, jolloin luotettavuuden arviointi keskittyy muuhun kuin tutkimuksen subjektiivisuuteen tai osallistujien vähyyteen. Lisäksi on otettava huomioon tutkittavan ilmiön luonne: lastensuojelun arkityössä jokainen vastaantuleva välttämätön kiinnipito on erilainen. Myös jokaista kiinnipitoa seuraava kirjaamistilanne on aina kontekstistaan riippuvainen (esimerkiksi Kääriäinen 2003, Kääriäinen ym. 2007). Tässä opinnäytetyössä on tietoisesti keskitytty valintoihin, joita kirjaaja annetun tapausesimerkin pohjalta tekee. Käyttämällä aineiston pohjana samaa rakennettua esimerkkiä, saadaan aineistoksi siihen perustuvia kirjauksia, joita voidaan verrata alkuperäiseen esimerkkiin. Kuinka samanlaisia tai erilaisia kirjauksia saman esimerkin käyttäminen tuottaa; millainen on kirjaamisen nykytila ja millaisia haasteita kirjaamisessa on? Huomioitava on, että tiedonmuodostus on kokonaisuus. Tiedonmuodostamiseen vaikuttaa monenlaiset asiayhteydet ja kirjaajan kyky yhdistää asioita toisiinsa kokonaisuudesta. (Kääriäinen 2003, 21-25.) Tällöin opinnäytetyö ei välttämättä ole vahvistettavissa niin, että tulokset olisivat toistettavissa samanlaisina. Opinnäytetyö on kuitenkin siirrettävissä ja toistettavissa, jolloin kiinnipidon kirjaamiseen ilmiönä saataisiin lisätietoa. Kuitenkin pohdintaan jää, kuinka luotettava on suppean aineiston analysoiminen rakennetuissa puitteissa?

Opinnäytteen luotettavuuden tarkastelussa on otettava huomioon, että järjestetty aineiston keruutilanne on aina jollain tapaa kliininen ja epäaito, jopa jännittynyt. Tämän opinnäytteen aineiston keruutilanteessa ei ole kokonaisuudessaan päästy samaan tunnetilaan ja kokemukseen, jonka aito kiinnipitotilanne olisi tuottanut. Aidossa tilanteessa tämä tunnetila ja kiinnipitämisen kokonaisuus olisivat aidosti läsnä myös kirjaamistilanteessa, jossa läpikäyty tilanne oikeutetaan kirjaamalla. Menetelmävalinta koettiin parhaaksi mahdolliseksi: realistisen tilanteen tutkiminen lastensuojelussa on erittäin haasteellista sekä eettisistä syistä että lain velvoitteista johtuen. Lisäksi realistista tilannetta vastaavan tilanteen rakentaminen on sosiaalihuollossa haasteellista. (Kuusisto-Niemi ym. 2011, 258.) Opinnäytteen menetelmävalinnassa on pyritty lastensuojelun erityiskysymysten antamien kehysten sisällä mahdollisimman eettiin ja toteutettavaan ratkaisuun, joka tuottaa mahdollisimman luotettavan aineiston. Opinnäytettä tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava, että aitoja, tapahtuneita kiinnipitotilanteita sekä siitä seuraavia kirjaamistilanteita ja kirjauksia kokonaisuudessaan havainnoimalla tulokset saattaisivat olla erilaisia.

Kuten tutkimus yleensä, tämäkin opinnäytetyö antaa rajallisen näkökulman tarkasteltavasta ilmiöstä. Opinnäyte perustuu kiinnipitämisen kirjaamiseen ilmiönä, jossa teoreettisen viitekehysten ohella on huomioitu tapausesimerkin pohjalta kerätty ja analysoitu aineisto. Tapausesimerkkiä rakennettaessa on mahdollisimman kattavasti ja laajasti pyritty havainnoi-

maan teoreettinen viitekehys. Työn pohjana toimiva teoria on toiminut kattona, joka on kannatellut koko työtä. Teoreettisen viitekehyksen rakentamisessa on tietoisesti pyritty mahdollisimman laajan ja kattavan sekä luotettavan tiedon käyttöön, jolloin vuoropuhelu teorian ja aineiston välillä olisi mahdollisimman luotettavaa ja oikeudenmukaista. Teoreettista viitekehystä on tutkittavan ilmiön lisäksi ohjannut opinnäytteen kirjoittajan ammatillinen kiinnostus työn eettistä näkökulmaa kohtaan. Valinnat työn pohjaksi on tehty osaltaan kirjoittajan kiinnostuksen lähtökohdista, jolloin näkökulma reflektoi kirjoittajan ajatusmaailmaa tutkittavasta ilmiöstä.

Kerätty aineisto perustuu fiktiiviselle tapauskertomukselle, joka antaa vain yhdenlaisen näkemyksen yhdenlaiseen kiinnipitotapahtumaan. Kerätty aineisto osaltaan heijastaa tapausesimerkin laatijoiden näkemyksiä ja kokemuksia kiinnipitämisestä, joita aineiston keruuseen osallistuneet ovat kirjauksillaan tuoneet näkyväksi. Kirjaaminen ei todellakaan koskaan ole irti kirjaajastaan, ja tämä koskee myös tapausesimerkin laatimista sekä opinnäytetyön kirjoittamista. Kuten Kananen (2008, 122) toteaa, laadullisessa lähestymistavassa on aina riskinä, että työn tekijän omat näkemykset ja käsitykset sekoittuvat tuloksiin. Tapausesimerkin laadinta perustuu lain velvoitteisiin ja työn teoreettiseen viitekehykseen. Reflektiivisesti arvioiden on todettava, että osansa tapausesimerkkiin on tuonut myös opinnäytteen kirjoittajan oma ammatillinen kokemushistoria lastensuojelussa ja kiinnipitotilanteissa. Myös esimerkin testivaiheessa ammattilaisilta saadut palautteet ovat muokanneet esimerkkiä, jolloin myös heidän kokemushistoriansa käytännön työtilanteissa on vaikuttanut tapausesimerkkiin. Tapausesimerkin laatimisessa on tehty tietoisia valintoja, jotka ovat rajanneet aineiston keruuseen osallistuneiden tekemiä valintoja. Tapausesimerkin rakentamisessa tehdyt valinnat ovat merkityksellisiä saadun aineiston näkökulmasta: on mahdotonta sanoa, kuinka paljon esimerkiksi tapausesimerkin sanavalinnoilla ja kuvailussa käytetyillä adjektiiveilla on lopulta ollut merkitystä kerättyyn aineistoon. Näin ollen kirjoittajan valintoja ei luotettavuuden tarkastelussa voida sivuuttaa.

Luotettavuuden arvioinnissa on lisäksi otettava huomioon, että aineiston kerääminen on tapahtunut yhden lastensuojelulaitoksen sisällä. Tällöin osallistuneet henkilöt ovat oletettavasti saaneet samanlaisen perehdytyksen kirjaamiseen. Kirjaamisen lähtökohdat ovat kuitenkin jokaisella osallistuneella omaan kokemushistoriaan ja osaamiseen liittyen erilaiset. Aineiston keruuseen on tarkoituksellisesti otettu mukaan koko laitoksen henkilökunta: tällöin ei käynyt esimerkiksi niin, että aineiston keruuseen osallistuisivat vain tietyt valikoidut henkilöt vaan otanta kattaa koko henkilökunnan. Luotettavuuden tarkastelussa on kuitenkin otettava huomioon, että eri laitoksessa tai toisessa kaupungissa toteutettu aineiston keruu olisi voinut tuottaa erilaisen tuloksen. Olkoonkin, että kirjaamista säätelevä lainsäädäntö on kaikille sama, silti erot kirjaamisessa ovat työntekijäkohtaisia (Toimiva lastensuojelu 2013, 37). Huolimatta siitä että otanta on tässä opinnäytteessä suhteellisen pieni ja keskittyy vain yhteen

laitokseen, saadaan sen perusteella kuitenkin kuva kirjaamisen nykytilasta ja siitä millaisia tulkintoja sama kiinnipitotarina tuottaa. Jokaisen työntekijän tulisi työpaikastaan riippumatta ymmärtää kirjaamisen merkitys ja kyetä kirjaamaan mahdollisimman hyvin, laadukkaasti ja ymmärrettävästi (esimerkiksi Laaksonen ym. 2011).

6.4 Jatkokehittämisehdotukset

Aikojen saatossa sosiaalihuolto on saanut erilaisia painotuksia, joissa tietyt arvot nostetaan toisia vahvemmin esille. Sosiaalihuollossa tämän vuosikymmenen arvoiksi ovat nousseet esimerkiksi itsemääräämisoikeus, tasa-arvo ja asiakkaan osallisuus. (Lehmuskoski & Kuusisto-Niemi 2012, 10.) Huhtikuussa 2015 voimaantullut sosiaalihuollon asiakasasiakirjalaki (245/2015) nostaa arvona esille asiakkaan osallisuuden ja dokumentoinnin avoimuuden. Osallisuuden teema on esillä myös kansallisen sosiaalihuollon asiakastietovarannon rakentamisessa (Sosiaalialan valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke, hankesuunnitelma 2014-2020). Asiakkaan osallisuutta kirjaamisessa painottaa myös SoTe-tieto hyötykäyttöön - strategia 2020. Rousun (2007, 99) väitöskirjan lausahdus on edelleen ajantasainen: ”Asiakas on edelleen liian sivullinen omassa ja läheistensä asiassa. Lapsi ei tule näkyväksi asiakkaana. Lapsi ei ole päähenkilö eikä voimavara.” Lapsen osallisuuden tukeminen kirjaamisessa ei kuitenkaan ole ongelmatonta - varsinkin lapsen osallisuuden tukeminen kiinnipidon kirjaamisessa on haasteellista. Kirjauksesta tulee käydä ilmi lapsen mielipide käytettävästä rajoitustoimenpiteestä (Lastensuojelulaki 417/2007), mutta riittääkö tämä osallisuudeksi? Kuitenkin lastensuojelussa lasten tapoja lukea itseään koskevia asiakirjoja on tutkittu vähän (Vierula 2015), eikä ymmärrystä siitä miten luettu lapseen vaikuttaa välttämättä ole vielä löydetty. Myös opinnäytetyön aineisto peräänkuuluttaa lapsen äänen kuulumista kirjauksissa, vaikka lapsen ääni tulisikin kuulluksi työntekijän kautta. Ensimmäinen jatkokehittämisehdotus on lapsen osallisuuden lisääminen kiinnipidon kirjaamiseen. Millainen olisi lasta osallistava kiinnipidon kirjaaminen, jolloin kiinnipidon kirjaaminen tehtäisiin yhdessä lapsen kanssa? Näin voitaisiin tietenkin toimia vain siinä tapauksessa, kun lapsen ikä- ja ymmärrystaso siihen riittävät. Pohdintaan jää, millainen olisi kiinnipidon kirjaaminen, jossa lapsi on sekä päähenkilö että voimavara.

Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa - opas (Laaksonen ym. 2011) toteaa, että kirjaamisen nykytila sosiaalihuollossa on kaoottinen. Kirjaamisen käytänteet eivät ole yhtenäisiä ja voivat vaihdella jopa työntekijöittäin. Opinnäytteeseen kerätyn aineiston perusteella voidaan todeta, että ainakin osin näin on. Saman tapausesimerkin pohjalta saatiin seitsemän toisistaan eroavaa kirjausta, jotka kaikki toivat esille erilaisen tarinan erilaisilla painotuksillaan. Toinen jatkokehittämisehdotus liittyy koulutukseen sekä keskustelun avaamiseen ja jatkamiseen työntekijätasolla pääasiallisena osana kirjaamisen yhtenäistämisen muutosprosessia.

Koulutus ja yhteisten toimintatapojen sopiminen työyhteisötasolla vastaisi kysymyksiin, joita työntekijöillä kirjaamisesta on. Kirjaamisen jatkokehittämisen kannalta on tärkeää, että työntekijöiden kysymyksiin kirjaamisesta pystyttäisiin vastaamaan. Lisäksi on tärkeää, että työntekijöille tulisi selkeä käsitys mitä heiltä kirjaamisessa odotetaan. Koulutus on kansallisesti yhteisessä kirjaamisessa avainasemassa: työntekijöiden kouluttamiselle kirjaamisesta on tarvetta. Osaltaan myös keskustelun avaaminen aiheesta tuo mahdollisuuden miettiä yhteisiä toimintatapoja ja tuoda esille huolta, jota kirjaamiseen saattaa liittyä. Tavoitteen mukaisesti tämän opinnäyte toimi keskustelun avaajana ja kirjaamiseen on ainakin hetkellisesti kiinnitetty enemmän huomiota. Kuitenkin kirjaamisen merkityksellisyydestä ja sen vaikutuksista tulisi puhua enemmän, työntekijätasolla ja työyhteisötasolla.

Kolmas jatkokehittämis ehdotus on kiinnipidon kirjaamisen tarkasteleminen puhtaasti tiedonmuodostuksen ja kokonaiskuvan näkökulmasta. Kirjaamisen merkityksellisyyttä pohtiessa ei nimittäin voi olla ajattelematta Kääriäisen (2003) väitöskirjaa, joka näyttää kirjaamisen osana laajempaa kokonaisuutta. Kirjaamiseen vaikuttavat niin monet tekijät, että sen irrottaminen omaksi palasekseen on haasteellista. Tämä opinnäytetyö on toteutettu kirjallisen ta-pausesimerkin kautta, jolloin saatiin havaintoja siitä millaisia kirjauksia eri henkilöt saman kirjallisen esimerkin pohjalta tuottavat. Menetelmä on toiminut tässä opinnäytetyössä. Seuraava luonnollinen askel olisi havainnoida aitoja tilanteita osana lastenkotityön arkea. Tämän jälkeen tulisi havainnoida tilanteita seuraavia kirjaamishetkiä ja myöhemmin analysoida tilanteesta tehtyjen kirjausten sisältöä. Tällöin saataisiin kokonaiskuva kirjaamisesta: tilanteesta, kirjaamisen hetkestä ja kirjauksen sisällöstä. Muuttaisiko tällainen kokonaisvaltaisempi lähestymistapa ajatuksiamme kirjaamisesta?

Kirjaamisen yhtenäistämiseksi on tarvetta. Opinnäytteeseen kerätyn aineiston perusteella voidaan sanoa, että rakenteiselle ja määrämuotoiselle kirjaamiselle on tarvetta. Useissa opinnäytetyön aineiston vastauksissa toivottiin lomakemallista tai selkeää pohjaa kirjaamiselle, jolloin kirjaaminen helpottuisi. Kuitenkaan määrämuotoinen tai rakenteinen kirjaaminen eivät ole tuttuja termejä lastenkotityön kentällä. Neljäs jatkokehittämis ehdotus liittyikin tiedon jakamiseen ja jo olemassa olevan tiedon hyödynnettävyyden lisäämiseen kansalliselta kehitystasolta työntekijätasolle. Lastenkotityön kentällä tietoutta tulevista muutoksista ei juurikaan ole, vaikka sanottavaa aiheeseen työntekijöiltä löytyisikin. Kansallinen kehittäminen on toivottua ja tulee tarpeeseen, mutta ilman tietoa muutoksiin voi olla haasteellista varautua. Kuinka varmistettaisiin, että tieto tavoittaa myös työntekijätason, jolla muutos todella toteutetaan?

Lähteet

- Alastalo M. & Pösö, T. 2011. Indikaattorin epävarmuus ja tulkinta: lastensuojelun viranomais-toiminnan ja tiedontuotannon yhteenkietoutuminen. Yhteiskuntapolitiikka 76(2011):6. <http://thl32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/102969/alastalo.pdf?sequence=1>. Luettu 8.2.2016, viitattu 8.2.2016.
- Child Rights International Network (CRIN) 2016. Rights, Remedies and Representation: Global Report on Access to Justice for Children. http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/crin_a2j_global_report_final_0.pdf. Luettu 20.2.2016, viitattu 20.2.2016.
- Ekholm, E. 2013. ”Mä en olisi tässä nyt” - Nuorten kokemusasiantuntijoiden mielipiteitä Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. Helsingin Diakonissalaitoksen raportti #1/2013.
- Eppu Normaali 1996. Kappale: Tahroja paperilla - lyrics. Albumilla Repullinen hittejä, julkaistu 9.12.1996. Poko.
- ETENE-julkaisuja 32. Sosiaali- ja terveysalan eettinen perusta 2011. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE & Sosiaali- ja terveysministeriö. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114890/URN_ISBN_978-952-00-3195-4.pdf?sequence=1. Luettu 12.1.2016, viitattu 13.1.2016.
- ETENE-julkaisuja 41. Lapsuuden ja nuoruuden etiikka sosiaali- ja terveysalalla 2013. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE & Sosiaali- ja terveysministeriö. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110942/etene_41_verkko.pdf?sequence=2. Luettu 8.1.2016, viitattu 8.1.2016.
- Flick, U. 2002. An Introduction to Qualitative Research. SAGE publications LTD - London, California, New Delhi.
- Gylling, Heta Aleksandra 2010. Asiakirjajulkisuus, tietosuoja ja salassapito etiikan näkökulmasta. Teoksessa Asiakastietojen käsittely, salassapito ja asiakkaan tiedonsaantioikeus sosiaali- ja terveydenhuollossa, toimittanut Irma Pahlman. Edita, Helsinki.
- Hallintolaki 6.6.2003/434. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>. Luettu 20.8.2015, viitattu 20.8.2015.
- Hamilton, G. 1940. Theory and Practice of Social Case Work. The New York School of Social Work. Columbia University Press, New York.
- Hammersley, M. 2012. What is? : Research Methods Series: What is Qualitative Research? Bloomsbury Publishing, London - New York.
- Henkilötietolaki 22.4.1999/523. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>. Luettu 11.8.2015, viitattu 11.8.2015.
- Hoikkala, Susanna 2014. Kiinnipito lastenkodeissa. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja nro. 23. <http://pelastakaalapset-fi-bin.directo.fi/@Bin/8bfc965d2a197099e9704734205035a3/1439030057/application/pdf/1907833/Kiinnipito%20lastenkodeissa.pdf>.
- Huuskonen, S. 2014. Recording and Use of Information in a Client Information System in Child Protection Work. Akateeminen väitöskirja - Tampereen Yliopisto. Suomen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print, Tampere.
- Juujärvi, S.; Myyry, L. & Pesso, K. 2011. Eettinen herkkyyys ammatillisessa toiminnassa. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Kananen, J. 2008. Kvali: kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Jyväskylä.

Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Suomen yliopistopaino, Jyväskylä.

KoKoA, Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry 2013. Kokemusasiantuntijuus. <http://www.kokemusasiantuntija.fi/8>. Luettu 19.8.2015, viitattu 19.8.2015.

Kunnalliset lastensuojelupalvelut, valtakunnallinen valvontaohjelma 2013-2014. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston (Valvira) julkaisuja 2013. Dnro 41/05.00.00.03/2013. http://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Kunnalliset_lastensuojelupalvelut.pdf. Luettu 11.8.2015, viitattu 11.8.2015.

Kuusisto-Niemi, S.; Rissanen, S. & Saranto, K. 2011. Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa - eettinen näkökulma. Teoksessa Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. (Toim. Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M.) Bookwell Oy, Juva.

Kääriäinen, A. 2003. Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Akateeminen väitöskirja - Helsingin Yliopisto. Hakapaino, Helsinki.

Kääriäinen, A.; Leinonen, A. & Metsäranta, H. 2007. Lastensuojelutyön dokumentointi - Opastusta ja ideoita käytäntöön. Yliopistopaino, Helsinki.

Kylmä, J. & Juvakka, T. 2007. Laadullinen terveystutkimus. Edita Prima Oy, Helsinki.

Laakso, R. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset - etnografia lastenkotityöstä. Akateeminen väitöskirja - Tampereen yliopisto. Tampereen Yliopistopaino - Juvenes Print, Tampere.

Laaksonen, M.; Kääriäinen, A.; Penttilä, M.; Tapola-Haapala, M.; Sahala, H.; Kärki, J. & Jäppinen, A. 2011. Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos THL raportteja 54/2011.

Laitinen, M. & Väyrynen, S. 2011. Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. (Toim. Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M.) Bookwell Oy, Juva.

Laki lastensuojelulain muuttamisesta 1302/2014. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141302>. Luettu 26.1.2016, viitattu 26.1.2016.

Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100088>. Luettu 10.2.2016, viitattu 10.2.2016.

Laki mielenterveyslain muuttamisesta 1423/2001. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2001/20011423>. Luettu 10.2.2016, viitattu 10.2.2016.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä 9.2.2007/159. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070159>. Luettu 20.8.2015, viitattu 20.8.2015.

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150254>. Luettu 22.1.2016, viitattu 22.1.2016.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>. Luettu 8.8.2015, viitattu 8.8.2015.

Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>. Luettu 11.8.2015, viitattu 11.8.2015.

Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. Luettu 15.1.2016, viitattu 15.1.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110922>. Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. Luettu 7.8.2015, viitattu 7.8.2015. [https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search\[type\]=pika&search\[pika\]=lastensuojelulaki](https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search[type]=pika&search[pika]=lastensuojelulaki).

Lastensuojelun keskusliitto i.a. Lastensuojeluinfo.fi. Lastensuojelutoimet perustuvat lakiin. <http://www.lastensuojelu.info/fi/lastensuojelun-perusta.html>. Luettu 28.8.2015, viitattu 28.8.2015.

Lastensuojelun käsikirja 2015. THL - Terveystieteiden ja Hyvinvoinnin laitos. Rajoitustoimenpiteet sijaishuollossa. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>. Luettu 12.8.2015, viitattu 12.8.2015.

Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvatusta, valtakunnallinen valvontaohjelma 2012-2014. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston (Valvira) julkaisuja 2011. Dnro 8678/05.00.04/2011. http://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Sijaishuollon_valvontaohjelma.pdf. Luettu 11.8.2015, viitattu 11.8.2015

Lehmuskoski, A. & Kuusisto-Niemi, S. 2012. Asiakaslähtöiset ja vaikuttavat palvelut. Opas sosiaalihuollon käsitteelliseen tarkasteluun. http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/asiakaslahtoiset_ja_vaikuttavat_sosiaalipalvelut_opas_sosiaalihuollon_kasitteelliseen_tarkasteluun.pdf. Luettu 27.1.2016, viitattu 27.1.2016.

Lepola, O.; Sams, A. & Sorjanen, A-M. 2012. Social Field Research Child Participation in Justice Report Finland, 2012. FRANET Contractor: The Finnish League for Human Rights. http://fra.europa.eu/sites/default/files/child-friendly-justice-professionals_fi.pdf. Luettu 12.2.2016, viitattu 12.2.2016.

Lohijoki, H. 2015. Määrämuotoinen kirjaaminen sosiaalihuollon arjessa. Kansa-koulu hanke. SlideShare. <http://www.slideshare.net/Kansa-koulu/maaramuotoinen-kirjaaminen-sosiaalihuollon-arjessa-hanna-lohijoki-55541415>. Luettu 19.1.2016, viitattu 19.1.2016.

Mahkonen, S. 2005. YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja sijaishuollon arki. Teoksessa Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Laituri-projekti, Lastensuojelun keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Metteri, A. & Hotari, K. 2011. Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. (Toim. Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M.) Bookwell Oy, Juva.

Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>. Luettu 15.1.2016, viitattu 15.1.2016.

Morén, S. 1999. Dokumentationens roll i socialt arbete. Perspektiv och NAWS - National Association of Social Workers 2008.

<http://www.naswdc.org/pubs/code/code.asp>. Luettu 10.8.2015, viitattu 11.8.2015.

Niemelä, P. 2011. Sosiaalityö hyvinvointi-etiikan toteuttajana. Teoksessa Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. (Toim. Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M.) Bookwell Oy, Juva.

Oy Apotti Ab, i.a. Mikä on Apotti? <http://www.apotti.fi/apotti-hanke/>. Luettu 17.3.2016, viitattu 17.3.2016.

Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) 2011. Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint, 2011.

Raitakari, S. & Juhila, K. 2011. Moraalinen järjestys ja aikuisuuden odotukset ammatillisessa vuorovaikutuksessa: esimerkkinä mielenterveyskuntoutus. Teoksessa *Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. (Toim. Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M.) Bookwell Oy, Juva.

Rauhala, L. 2014 *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.

Raunio, K. 2011. Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvan käytännön haasteena. Teoksessa *Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. (Toim. Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M.) Bookwell Oy, Juva.

Rikoslaki 38/1889. Muutoksella 515/2003, luku 4. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L4>. Luettu 12.2.2016, viitattu 12.2.2016

Rousu, S. 2007. Lastensuojelun tuloksellisuuden arviointi organisaatiossa - Näkymätön tuloksellisuus näkyväksi. Väitöskirja - Tampereen yliopisto. Kuntaliiton paino, Helsinki.

Räty, T. 2015. Lastensuojelulaki - käytäntö ja soveltaminen. Bookwell Oy, Porvoo.

Saaranen-Kauppinen A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOT - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovaranto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>. Luettu 18.2.2016, viitattu 18.2.2016.

Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa - Käsikirja arjen toimintaan. Edita, Helsinki.

Seitanmaa-Hakkarainen, P. ilman aikaa. Kvalitatiivinen sisällön analyysi. Metodix tietopankki - metoditietämystä kaikille. <https://metodix.wordpress.com/2014/05/19/seitamaa-hakkarainen-kvalitatiivinen-sisallon-analyysi/>. Luettu 22.1.2016, viitattu 22.1.2016.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry 2013. Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki. http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2013_net.pdf. Luettu 10.8.2015, viitattu 11.8.2015.

Sosiaalialan tiedonhallinnan sanasto 2015. Palveluihin, palveluprosesseihin ja asiakastietoihin liittyviä käsitteitä. Versio 1.0. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/sosiaalialan_sanasto.pdf. Luettu 2.4.2016, viitattu 3.4.2016.

Sosiaalialan valtakunnallisten tietojärjestelmäpalveluiden ja määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpanohanke (Kansa-hanke). Hankesuunnitelma 2014-2020. Laaksonen, M.; Berglind, H.; Huovila, M.; Hyppönen, K. & Pekviev, T. http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/Kansa_hankesuunnitelma_pdf.pdf. Luettu 19.1.2016, viitattu 19.1.2016.

Sosiaalihuollon asiakasasiakirjasanasto versio 2.0 2014. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 30.6.2014. http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/Sosiaalihuollon_asiakasasiakirjasanasto_v2%200.pdf. Luettu 19.1.2016, viitattu 19.1.2016.

Sosiaalihuollon tiedonhallinta 2016. Tiedonhallinta sosiaali- ja terveysalalla. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos THL. <https://www.thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/tietojarjestelmapalvelut/sosiaalihuollon-tiedonhallinta>. Luettu 19.1.2016, viitattu 19.1.2016.

Sosiaalihuollon tiedonhallinta i.a. Asiakasta koskeva tieto on aina siellä, missä asiakasta palvellaan. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. https://www.thl.fi/documents/10531/1895262/THL_sosiaalihuollon_esite_6s_web_120515.pdf/f4c28f6e-0844-4592-9b20-caca78fa2c67. Luettu 4.4.2016, viitattu 5.4.2016.

Sosiaalihuollon tietokomponentit -versio 2014. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Sivulla Tietomääritykset - Sosiaalihuollon tietokomponentit. <https://www.thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/tietojarjestelmapalvelut/sosiaalihuollon-tiedonhallinta/aineistot/tietomaaritykset#Asiakirjastandardi>. Luettu 5.4.2015, viitattu 5.4.2016.

Sosiaalihuollon tietokomponentit -versio 2016. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Sivulla Tietomääritykset - Sosiaalihuollon tietokomponentit. <https://www.thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/tietojarjestelmapalvelut/sosiaalihuollon-tiedonhallinta/aineistot/tietomaaritykset#Asiakirjastandardi>. Luettu 5.4.2015, viitattu 5.4.2016.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>. Luettu 8.8.2015, viitattu 8.8.2015.

SoTe-tieto hyötykäyttöön -strategia 2020. Tieto hyvinvoinnin ja uudistuvien palveluiden tukena. Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto. Juvener Print - Suomen Yliopintopaino Oy, Tampere.

Suomen perustuslaki 11.06.1999/731. FINLEX - ajantasainen lainsäädäntö. Luettu 7.8.2015, viitattu 7.8.2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Tarkkinen, H. & Forsberg, H. 2013. Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. Yhteiskuntapolitiikka, 78 (6), 661-669. irtainlah-tihttps://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116036/tarkkinen.pdf?sequence=1

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016 - Asiakastiedon rakenteinen kirjaaminen. <https://www.thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/tietojarjestelmapalvelut/sosiaalihuollon-tiedonhallinta/rakenteinen-kirjaaminen/asiakastiedon-rakenteinen-kirjaaminen>. Luettu 5.4.2016, viitattu 5.4.2016.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2014. Tiedonhallinta sosiaali- ja terveysalalla. <https://www.thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla>. Luettu 25.8.2015, viitattu 26.8.2015.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2016. Asiakasasiakirjojen versiot. <https://www.thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/tietojarjestelmapalvelut/sosiaalihuollon-tiedonhallinta/aineistot/tietomaaritykset#Sosiaalihuollon%20asiakastiedot>. Luettu 5.4.2016, viitattu 5.4.2016.

Toimiva lastensuojelu 2013. Selvitystyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja julkaisuja 2013:19. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126183/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_final_19062013.pdf?sequence=1

Toimiva lastensuojelu, toteuttamissuunnitelma vuosille 2014-2019. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:19. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116168/URN_ISBN_978-952-00-3496-2.pdf?sequence=1

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf Luettu 1.8.2015, viitattu 19.2.2016.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012-2014. Tutkimuseettisen lautakunnan laatimat eettiset periaatteet. Ihmistieteisiin luettavien tutkimusalojen eettiset periaatteet. <http://www.tenk.fi/fi/eettinen-ennakkoarviointi-ihmistieteiss%C3%A4/eettiset-periaatteet>. Luettu 1.8.2015, viitattu 19.2.2016.

Törrönen, M. 2003. Lasten arki laitoksessa - Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Yliopistopaino, Helsinki. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012-2014.)

United Nations, Human rights i.a. Convention on the Rights of a Child.
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>. Luettu 10.8.2015, viitattu 11.8.2015.

utvecklingsmöjligheter. Socialvetenskaplig tidskrift 4/99, 329-342.
<http://svt.forsa.nu/Documents/Forsa/Documents/Socialvetenskaplig%20tidskrift/Artiklar/1999/Dokumentationens%20roll%20i%20socialt%20arbete%20av%20Stefan%20Mor%C3%A9n.PDF>.
 Luettu 6.2.2016, viitattu 6.2.2016

Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit, 2004. Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Valviran ohje 3/1013. Lasten itsemääräämisoikeiden toteutuminen lastensuojelun sijaishuollossa. Luettu 15.1.2016, viitattu 15.1.2016.
https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Lasten_itsemaaraamisoikeuden_toteutuminen.pdf

Vierula, T. 2015. Lastensuojelun asiakirjojen lukutavat vanhempien kuvaamana. Yhteiskuntapolitiikka 80 (2015):2.
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126831/vierula.pdf?sequence=1>

Viitala, S. 2015. MORFEUS- esittely. <http://morfeus.fi/tutkimus-research/esittely-slash-introduction>. Luettu 2.2.2016, viitattu 2.2.2016.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Unite for Children - Unicef.
https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf. Luettu 12.2.2016, viitattu 12.2.2016.

Kuvat

Kuva 1 Kirjaamisen kontekstuaalisia ulottuvuuksia (lähde mukaillen Kääriäinen 2003)	14
Kuva 2 Kiinnipidon kirjaaminen	39
Kuva 3 Tapausesimerkissä huomioitavaa	55
Kuva 4 Kirjaaminen lastensuojelussa	67
Kuva 5 Kiinnipidon kirjaamisen kokonaisuus	68

Liitteet

Liite 1 Kiinnipidon tapausesimerkki	91
Liite 2 Kysymyslomake aineiston taustaksi	95
Liite 3 Analyysitaulukko.....	96
Liite 4 Kiinnipidon selvitys - lomake.....	98

Liite 1 Kiinnipidon tapausesimerkki

Kiinnipidon kirjaaminen

Seuraavassa tekstissä on kuvattu yksi kiinnipito, joka on lastensuojelun ammattilaisten kokoama kuvitteellinen kiinnipitotilanne.

Tarkoituksena on, että luet tapauksen huolellisesti läpi ja teet tapauksen pohjalta kiinnipidon kirjauksen. Kirjaajana toimii tarinassa Minna Mallikas.

Merkitse kirjauksen lisäksi ylös minne lapsen tiedoissa kiinnipito kirjataan (päivittäisraportti, rajoitustoimenpide, viikkoraportti tai muu vastaava, mitä käytätte). Jos työssäsi kiinnipidosta kirjataan useampaan eri kohtaan lapsen tiedoissa, erota ne toisistaan mainitsemalla mihin mikäkin kirjoitus kuuluu.

Kiitos osallistumisestasi!

Kiinnipito Koivikossa

Lastensuojelulaitos Kurvissa on vierekkäin kaksi osastoa, Koivikko ja Allikko jotka ovat toisistaan erotettu väliovella. Osastoilla on työvuorolistan mukaisesti työntekijöitä: Koivikossa on yksin ohjaaja Minna Mallikas ja Allikossa ohjaaja Jussi Juusola ja ensimmäistä vuoroaan tekevä sijainen Ville Vallaton. Lapsia molemmilla osastoilla on kuusi, joista kaikki ovat paikalla kiinnipidon tapahtumahetkellä. Tämä kiinnipitotapausta tapahtuu osasto Koivikossa.

Osasto Koivikossa on maanantai-iltana 11.1.2016 rauhallista. Osastolla olevat lapset katsovat televisiota ja osaston aikuisista mukana on vuorossa oleva ohjaaja Minna Mallikas. Osastolla on ollut siivouspäivä ja kaikki muut lapset ovat jo siivonneet Liisa Lillukkaa (2002A2002) lukuun ottamatta. Liisa on lähtenyt luvatta osastolta ennen siivoamista saatuaan puhelun, joka sisälsi kiivasta sananvaihtoa. Minna epäilee, että puhelimesta on ollut Liisan poikaystävä jonka kanssa on-off suhde on ollut menossa jo hetken aikaa. Voi olla, että lähtiessään sopimatta ja kiireellä Liisalla on ollut matkalla tapaamaan poikaystävää: näyttäisi olevan sovinnon aika, kun tyttö lähti osastolla täydessä meikissä ja pienissä vaatteissa tammikuun kovasta pakkassäästä huolimatta Minna miettii.

Lopulta puoli kuuden aikaan ovikello soi ja Minna näkee että ulkona seisoo värjötlemässä kiukkuisen oloinen Liisa. Minna menee Liisaa ovelle vastaan ja kyselee, ystävällisesti, milloin tyttö on aikonut suorittaa siivouksen. Tänäpäivä on siivouspäivä! Lisäksi Minnalta kuin huomaamatta lipsahtaa huomautus luvattomasta poistumisesta osastolta ennen siivousta ja samalla pientä kauhistelua vaatetuksesta, jossa tyttö on ulos lähtenyt. Noin pienissä vaatteissa, voi voi! Tyttö näyttääkin kylmettyneeltä.

Liisa suuntaa kohti huonettaan ja Minna päättää mennä tytön perässä. Minna toistaa kysymyksensä, koska ei saanut vielä vastausta. Liisa vastailee haluttomasti ja on ärtynyt, äksyilee ja nimittelee ohjaajaa. Minnaa alkaa myös ärsyttää tytön käytös ja korottaa hänkin ääntään, omalla tyylillään komentaa tyttöä lopettamaan lapsellisen käytöksen ja vastaamaan kysymyksiin. Missä olit? Mitä teit? Milloin siivoat? Keskustelu äityy väittelyksi ja etenkin Liisan ääni kohoaa huudoksi. Lopulta keskustelu on tytölle liikaa ja Liisa saa hillittömän raivokohtauksen. Minna on heti tilanteen tasalla ja tajuaa virheensä. Kuitenkin yritykset rauhoitella tyttöä saavat aikaan vain suuremman kiukun; ovi pamahtaa kiinni niin suurella voimalla että ponnahtaa iskun voimasta jälleen auki. Liisa alkaa heitellä omia tavaroitaan raivokkaasti pitkin huonetta, haukkua ja sylkeä kohti. ”Saatanan urpo”! Minna miettii mitä tehdä; mikä tytölle nyt tuli noin äkkiä? Minna edelleen koettaa rauhoittaa tilannetta parhaansa mukaan puhumalla, mutta Liisa ei enää rauhoitu vaan on jo liian kiukkuinen puhuakseen asioista järkevästi. Liisa paiskoo tavaroita pitkin huonetta ja välillä Minnaakin kohti. Solvauksia satelee kovenevalla tahdilla, uhkauksiakin, ”mä tuun sun päälle kohta jos et mee siitä”.

Minna miettii mitä tehdä. Ovelta hän ei kuitenkaan voi poistua sillä tyttö on silminnähdessä ahdistunut ja vihainen eikä silloin tätä voi jättää yksin. Vähän kuitenkin jopa pelottaa, kun Liisa on pienikokoisuudestaan huolimatta raivossaan vahva tyttö ja pahoja tapauksia on tytön kanssa sattunut ennenkin pinnan kiehuessa yli. Lisäksi juuri tänään Minna on osastolla yksin, mikä ärsyttää ohjaajaa suunnattomasti. Hittoon kaupungin säästötoimet ja vuorot joihin on resurssoitu vain yksi ohjaaja!

Osastolla rauhaisaa iltaa viettäneet muut lapset ovat havahtuneet yllättävään ja äkilliseen meteliin ja toimintaan. He parveilevat Liisan huoneen ulkopuolella katsellen osa uteliaina ja osa huolestuneita, mitä tapahtuu. Yksi lapsista on nokkela ja saman tien alkaa kuvata tilannetta kännykkäkamerallaan. Samalla hän tahallaan provosoi Liisaa suurempaan raivoon. ”Tee nyt jotain Liisa, toi ohjaajakin vaan tuijottaa!” Minna miettii, onko kiinnipitoon perusteita. Kuitenkaan kiinnipitoon ei oikein voi mennä yksin eikä kannatakaan, Minna miettii. ”Kuitenkin tytön rähinä pitää saada loppumaan, satuttaa vielä itseään tai minua” Lopulta Minna päättää painaa taskussa olevaa hälytintä ja osastolla kaikuu sireeni kertoen naapuriosastolle, että kyseessä on tilanne johon tarvitaan heti apua. Hälytin soi koko laitoksessa ja kohta osastoja erottava väliovi aukeaa. Naapuriosasto Allikosta apuun saapuvat ohjaaja Jussi Juusola ja ensikertaa sijaisena oleva Ville Vallaton.

Tilanne Liisan huoneessa on uhkaava ja oikeastaan näyttää siltä, että Liisa voi käydä vuorossa olevan ohjaaja Minnan päälle milloin tahansa. Uhkailut kaikuvat ja solvaukset lentelevä, pieni tyttö aiheuttaa tuhoa huoneessaan heitellen tavaroita. ”Mennään kiinnipitoon” ohjaaja Minna päättää ääneen perustellen samalla itselleen, että aineellinen vahinko on käymässä huoneessa huomattavaksi ja tyttö alkaa olla jo vaaraksi muillekin, ehkä jopa hänelle. Nyt on hyvä tilaisuus kiinnipitoon, kun kaksi vahvan oloista miesohjaajaa on mukana. Minna pyytää, että Jussi menee Liisan huoneeseen edellä Minnan tullessa perässä puhuen tytölle rauhoitellen. Minna sanallistaa tilannetta ja kertoo, että ohjaajat aikovat ottaa tytön kiinnipitoon koska Liisa ei ole pystynyt rauhoittumaan itse vaikka useasti niin on pyydetty tekemään. ”Ei, älkää!”

huutaa Liisa. Ohjaajat kuitenkin saavat riuhtovan Liisan kiinni, vaikka tyttö riehuu ja koettaa potkia. Jussilla on hyvä ote mutta Minna joutuu hieman kamppailemaan, koska Liisa on aika vahva kiukussaan joka vain silminnähden yltyi, kun alettiin ottaa kiinni. Syntyy pienimuotoinen taistelu, jonka päätteeksi Liisa saadaan lopulta huoneen lattialle makaamaan ja kiinnipitoon 18.00.

Tyttöä lattiaan painaessaan Minna koettaa neuvoa oven pielessä olevaa sijaista Villeä ohjaamaan muita lapsia pois tilanteesta; he provosoivat Liisaa liikaa. Minnan kiinnipitoasento on huono ja kiinnipitäminen on rankkaa. Minna päättää että on viisaampaa että Ville tulee hänen tilalleen kiinnipitoon, koska ensimmäistä sijaisvuoroaan tekevällä Villellä on hankaluuksia saada osaston muita lapsia rauhoittumaan. Minna tietää, että Ville on tekemässä ensimmäistä sijaisvuoroaan naapuriosastolla eikä välttämättä ole saanut tarvittavaa koulutusta kiinnipitoon. Minna kuitenkin ajattelee, että kaikki käsiparit ovat nyt tarpeen. Saatuaan vaihdon tehtyä Villen kanssa ja irtaannuttuaan kiinnipidosta Minna alkaa ohjeistaa muita lapsia omiin puuhiinsa ja saakin alkaneen rauhottomuuden asettumaan. Lisäksi Minna pyytää videota kuvannutta Pekkaa poistamaan videon kiinnipidosta, muttei tiedä tapahtuuko niin.

Muun osaston rauhoittelun lomassa Minna kurkkaa muutaman kerran Liisan huoneeseen nähdäkseen, että kaikki on hyvin. Ohjaaja Juuso näyttää hiukan ärtyneeltä ja Ville tämän vieressä on jännittyneen näköinen pidellessään rimpuilevaa tyttöä aloiltaan. Sijaisen kiinnipito-ote näyttää olevan aika tiukka; ilman koulutusta ei hän ehkä tiedä miten olisi parasta toimia. Minna ei kuitenkaan puutu tähän, sillä tilanne näyttää olevan hallussa. Toisella kerralla Minna näkee, että Liisa ei enää rimpuile vaan nyyhkyttää hiljaa.

Miehet poistuvat Liisan huoneesta kello 18.20. ja kertovat Minnalle ohimennen, että kiinnipito on lopetettu tytön rauhoituttua. Kiinnipidon jälkeen tyttö on ohjattu vielä hetkeksi omalle sängylleen istumaan. Jussi ja Ville palaavat omalle osastolleen selvittämään siellä kiinnipidon aikana syntynyttä kahakkaa Minnan jäädessä hoitamaan omaa osastoa ja rauhoittamaan lapsia. Liisa jää huoneeseensa vielä rauhoittumaan; Minna päättää mielessään palata asiaan ja juttelemaan tytön kanssa kunhan osaston kiinnipidon takia häiriintyneessä arjessa on hetki siihen. Kiinnipitoon päästään palaamaan kuitenkin Liisan kanssa vasta illalla, kun kaikki lapset ovat rauhoittuneet huoneisiinsa ja iltatoimet on hoidettu. Kiinnipidosta keskustellaan yhdessä Minnan ja yövuoroon tulleen ohjaajan, Kustaa Kulmalan ja Liisan kesken kello 21.50.

Keskustelussa Liisa kertoo Minnalle, että poikaystävä oli aiemmin soittanut juuri ennen siivouksen alkamista. Puhelussa nyt jo ex-poikaystävä oli toivonut, että Liisa tulee kaupunkiin häntä tapaamaan. Silloin ei ehtinyt siivoamaan vaan oli kiire laittaa ykköset päälle ja meikata; suhde poikaystävän kanssa on tärkeä. Liisa kertoo puke-neensa uusimmat ja tyylikkäämmät vaatteensa eikä ajatellut yhtään, miten kylmä tammikuussa pakkasiltana voi olla. Kaupungissa viluissaan poikaa odottaessaan Liisa sitten lopulta tajusi että poikaystävä teki oharit ja päätti samoin tein lopettaa suhteen. Kiukutti ja ahdisti, Liisa kertoo. Aamulääkekin on jäänyt ottamatta kun aamu-vuorolaisen kanssa tuli riitaa eikä kaupungilla ollessa saatu puhelu äidiltä viikonlop-pulomien peruuntumisesta todellakaan kohottanut mielialaa. Liisa kertoo, että palasi osastolle kylmissään ja surullisena, vihaisena ahdistuneena. Sekin ahdisti ja ärsytti,

ettei Minna tuttuna ohjaajana nähnyt Liisan tunnetilaa ollenkaan! Jankuttamisesta-
kaan ei ollut apua: Liisa toteaa että pinna kiehui yli ja lopulta oli mahdotonta rau-
hoittua. Liisa kuvaa, että suututti niin että näkö sumeni. Tuntui epäreilulta. Liisa
kertoo, että kiinnipidossa ahdisti, ja pelotti myös etenkin kun Minna lähti. Kiinnipi-
toon tuli joku tuntematon mies, joka puristi lujaa käsistä ja selästä. Liisa kertoo,
että tilanne sekoittui hänen päässään lapsuuden pelkoihin ja huonoihin kokemuksiin.
Liisa kertoo kuinka tunsu että toppi repsotti, paita oli noussut ja olo oli todella alas-
ton kahden miehen välissä. Kadutti että tuli riehuttua ja kun hän lopulta sai rauhoi-
tuttuaan luvan nousta, oli aika pelottavaa jäädä huoneeseen yksin.

Minna saa tilanteen keskusteltua Liisan kanssa läpi ja tytön rauhoitettua nukkumaan.
Kuitenkin silloin kello on jo yli kymmenen ja naapuriosaston työntekijät ovat lähte-
neet kotiin. Minna huomaa, ettei ehtinyt jutella heidän kanssaan enempää kiinnipi-
dosta kuin sen, mitä käytävällä ohimennen sanoja vaihdettiin. Minnaa väsyttää ja
uuvuttaa kiireinen vuoro. Rauhoituessaan koneen ääreen hän toteaa saaneensa kiin-
nipitoa edeltäneessä kamppailussa muutaman mustelman ja paitakin on syljessä.
Minna muistuttaa itseään että kotiin mennessä paita pitää laittaa pyykkiin ja aloittaa
kiinnipidon kirjauksen; parempi kirjata nyt kuin huomenna, vaikka vuoro onkin jo
loppu ja koti odottaa. Vaikka menee ylitöiksi, on nyt kaikki tuoreessa muistissa.

Liite 2 Kysymyslomake aineiston taustaksi

Kiitos osallistumisestasi kiinnipidon tapausesimerkin kirjaamiseen!

Osallistujien anonymiteetti tullaan aineiston käsittelyssä ja lopullisessa raportissa suojaamaan tarkoin: antamianne tietoja ei voida yhdistää yksittäiseen työntekijään, työpaikkaan tai kuntaan

Toivoisin vielä vastausta muutamaan kysymykseen, joita käytetään aineiston taustoittamiseen:

- Vastaajan ikä:
- Työvuodet lastensuojelussa:

Koetko kiinnipidon kirjaamisen haasteelliseksi?

Mikä kirjaamisessa on / voi olla haasteellista?

Millainen olisi mielestäsi hyvä ja laadukas kiinnipidon kirjaus?

Muuta lisättävää? Sana on vapaa!

Liite 3 Analyysitaulukko

Alkuperäinen ilmaus	Alaluokka	Pääloukka
"nuori Liisa Lillukka (2002A2002)" "Kuka: Liisa Lillukka (2002A2002)"	Lapsen tiedot	Lain vaatimus
"Kiinnipitotilanne 1.11.2016 klo 18-18.20" "Paikka: Lastensuojelulaitos Kurvi, osasto Koivikko ulko-ovi sekä Liisan huone" "Aloitin kiinnipidon JJ-ohjaajan kanssa klo 18 ---- JJ & VV-ohjaajat lopettivat kiinnipidon 18.20."	Kiinnipidon alkamis- ja loppu- misaika, tapahtumapaikka	
"Kiinnipitotilanteessa olivat läsnä nuori Liisa Lillukka, ohjaaja Minna Mallikas sekä kaksi ohjaajaa vieriseltä Allikko-osastolta, Juuso Juusola ja Ville Vallaton"	Kiinnipidon suorittaneet ja mu- kana olleet	
"Kiinnipitoon päädyttiin Liisan uhkaavan käytöksen vuoksi." "Liisa vaaransi uhkaavalla ja aggressiivisella käyttäytymisellään itsensä lisäksi työntekijän ja osaston muut nuoret." "Kiinnipito-tilanne oli välttämätön, koska tilannetta ei olisi saatu rauhoitettua muilla keinoin." "Tein päätöksen, että tyttö on otettava kiinnipitoon, koska tyttö ei rauhoittumaa itse ja tavaroita oli mennyt paljon rikki"	Kiinnipidon syyt ja perusteet	
"(lapsi) kertoo -- " "(lapsi) kertoo ohjaajalle että häntä pelotti ja ahdisti kiinnipitotilanne"	Lapsen mielipide ja sen selvit- täminen	
"(lapsi) osaa myös hyvin sanoittaa ett häntä ärsytti ohjaajan -- tapa ottaa hänet vastaan ja se, että ohjaaja ei huomannut että hän oli niin tolaltaan" "Ohjaajana pidetty puhuttelua tytölle, kä- velty tytön huoneeseen perässä ja jatkettu puhuttelun pitoa"	Työntekijän oma toiminta tilan- teessa, asenne	Eettisesti haas- teellista
	Tiukka kiinnipito-ote, joka ha- vataan	
" Kiinnipidosta keskustellaan -- kanssa vielä myöhemmin illalla klo 21.50"	Lapsen jättäminen yksin pitkäksi aikaa kiinnipidon jälkeen	
" -- kertoo tilanteen olleen ahdistava, sekä nöyryyttävä, koska on kokenut että vaatteet eivät ole pysyneet kunnolla päällä kiinnipi- don aikana." " kertoo ohjaajalle että häntä pelotti ja ahdisti kiinnipitotilanne" " -- osaa myös hyvin sanoittaa ett häntä ärsytti ohjaajan -- tapa ottaa hänet vastaan ja se, että ohjaaja ei huomannut että hän oli niin tolaltaan" "Tyttö kertoo tilanteen olleen ahdistava, sekä nöyryyttävä"	Lapsen oma kertomus ja mieli- pide kiinnipidosta	

	Kokonaiskuvan puuttuminen kirjaajalta	
" Ohjaaja on yksin iltavuorossa ja ei saa näin ollen apua" "Ohjaaja on yksin vuorossa ja painaa hälytysnappia taskussa"	Työskenteleminen yksin	Oleellisesti vaikuttavia ulkoisia tekijöitä
" Painan hälytysnappia" "Ohjaaja soittaa hälytysnapilla apua naapuriosastolta"	Hälytysnapin käyttö	
"Ohjaaja soittaa hälytysnapilla apua naapuriosastolta" "Ohjaaja on yksin vuorossa ja painaa hälytysnappia taskussa" "Liisa kertoo, ettei ollut lainkaan kivaa ja mukavaa, että pitämässä oli kaksi vierasta ohjaajaa"	Kiinnipitoon vieraat (mies)ohjaajat	
"-- allekirjoittanut vaihtanut paikkaa harjoittelijan kanssa koska kiinnipito käynyt liian rankaksi allekirjoittaneelle" " -- toisen ohjaajan -- voimat eivät oikein riitä pyytää hän -- tulemaan tilalleen" "Pyysin ovella seisonutta -- tulemaan tilalleni koska en jaksanut pidellä rimpuilevaa ja potkivaa tyttöä paikoillaan"	Kiinnipitokoulutuksen puuttuminen	
"Tyttö rimpuili ja taisteli vastaan mutta saimme -- kanssa tytön pidettyä kiinni" "Syntyy pienimuotoinen taistelu ennekuin Liisa saadaan tukevaan kiinnipitoon" " Kahakan jälkeen -- saadaan lattialle makaamaan"	Lapsen saaminen kiinnipitoon saaminen haasteellista	
" -- heitä pyydetty poistamaan kaikki materiaali mitä paikalla ovat kuvanneet." " Yksi poika kuvaa tilannetta kännykällä ja pyydän häntä lopettamaan."	Tilanne kuvataan videolle	
"Allekirjoittanut sai tilanteessa pieniä mustelmia ---" "Kiinnipito-tilanteesta aiheutui fyysistä vahinkoa ohjaaja --." " -- sai muutaman mustelman, jotka eivät kuitenkaan vaatineet lääkärin hoitoa"	Työntekijä saa kiinnipidossa vammoja	Aineistolähtöinen ilmaisu
"Liisalle yritetty soittaa perään x 2 mutta tyttö ei vastaa puhelimeen." " Ohjaaja -- palaa Liisan luokse n. 20 min päästä" "Hetken kuluttua kiinnipito on lopetettu klo 18.20. -- jäänyt huoneeseen, jossa hänen kanssaan aloitettu keskustelu ja asian purku"	Ei mukana tapausesimerkissä	

Liite 4 Kiinnipidon selvitys - lomake

Kiinnipitäminen (Lastensuojelulaki 68 §)
Selvitys kiinnipidosta

[1]

Lapsen nimi		Lapsen syntymäaika
Päivämäärä	Tapahtumapaikka	
Kiinnipidon alkamis- ja loppumisajankohta		
Kiinnipitoon osallistuneet		
Perusteet kiinnipidolle		
Kiinnipidon kulun kuvaus		
Lapsen mielipide sekä miten ja milloin lasta on kuultu		
Mahdolliset vaikutukset hoito- ja kasvatussuunnitelmaan		

Kirjaan nimi:
Paikka ja aika: